

BISEDOJ ME VËLLEZËRIT E MI

Imzot Gjergj Frenco O.P.

**Radio Maria
Tiranë, 2010**

“Si do të besojnë në Atë, për të cilin nuk dëgjuan?”

Si do të dëgjojnë, nëse ndokush nuk ua predikon?”

Rm 10, 14

Ekzistojnë disa “lloj” njerëzish të vegjël që janë edhe të ditur. Nën kryq qëndron Zoja, shërbëtorja e përvuajtur e Hyjit dhe gruaja e madhe e ndriçuar nga Hyji. Është edhe Gjoni, peshkatar i liqenit të Galilesë, por është ai Gjoni që me të drejtë do të quhet nga Kisha “teologu”, sepse realisht ka ditur të shohë misterin e Hyjit dhe ta shpallë: me syrin e shqiponjës ka hyrë në dritën e paarritshme të misterit hyjnor. Siç sugjeron formimi semantik i fjalës *teo-logos*, teologu është ai që është i thirrur të vihet në dialog me Hyjin dhe me Fjalën e tij. Nga ky referim i llojit etimologjik, del në pah që teologu është ai që mund të flasë për Hyjin.

Në këtë kuptim, më pëlqen ta përkufizoj Gjergj Frenon si një njeri “të vogël”, ose një njeri që pranon atë çka është; pranon përmasën e tij dhe madhështinë e Hyjit, duke iu hapur me përvujtëri të resë së veprimit të Hyjit. Kjo është dituria e vërtetë.

Ajo që paraqesim këtu, është një rast i frytshëm për vetë priftërinjtë, rregulltarët dhe rregulltaret, të cilëve iu drejtohen më shumë këto biseda. Ata janë të thirrur të përtërijnë vetëdijen e identitetit të tyre dhe si rrjedhojë, të përforcojnë zellin misionar që lind nga intimiteti hyjnor, nga të qëndruarit me Zotin.

Por, është edhe një begati baritore që zgjerohet në çdo fushë dhe person të Kishës dhe jo vetëm. E gjithë kjo përputhet në mënyrë të përkryer me qëllimin e Kishës që na fton të mos harrojmë që Viti Priftëror, është një ngjarje jo madhështore, por që do të duhej të jetohej mbi të gjitha si një ripërtëritje e brendshme në rizbulimin e gëzueshëm të vetë dinjitetit, të vëllazërisë me meshtarët e tij, të marrëdhënies sakramentore me ipeshkvin e tyre.

Thellime teologjike, meditime shpirtërore për priftërinjtë dhe rregulltarët; ndonjëherë edhe analiza shoqërore. E gjithë kjo mund të jetë e vërtetë. Sepse nuk është e vështirë të vihet re aftësia, përgatitja dhe thellësia e kësaj pune. Por, ajo që vijon nuk është një traktat teologjike për t’u studiuar apo për t’u shqyrtuar, edhe pse mund t’iu ofrojë të gjithëve thellime teologjiko-shpirtërore të njëfarë niveli. Më shumë janë rezultati i një ecjeje kishtarë (2000-2009), veçanërisht në Shqipëri dhe gurgullojnë nga një shpirt priftëror shumë afër vëllëzërve priftërinj. Në bisedë me të gjithë nëpërmjet një dialogu baritor, këto tekste që me kënaqësi i përhapim, tregohen të gatshme t’i drejtojnë njerëzit në udhët e Ungjillit, t’i përforcojnë në përpjekjet e tyre, t’i ngrenë nëse kanë rënë, t’i mbështesin gjithmonë me këshilla të urta dhe gatishmëri.

ADN-ja e Imzot Frenos është dominikane. Kërkimi i së vërtetës, transmetimi i frytit të soditjes, misioni i predikimit dhe roli profetik i të kushtuarve dhe priftërinjve janë tema të përsëritshme në mendjen e Gjergj Frenos. Por, ajo që më bën më shumë përshtypje është aftësia e tij, që di të kthejë misteret hyjnore në fjalë të arritshme për të gjithë. Në kohët e sotme, kjo është një sfidë në një treg që shet të gjitha llojet e koncepteve dhe fjalëve. Mendoj se kjo varet nga fakti që duke u qëndruar afër njerëzve, duke bashkëndarë gëzimet dhe shpresat, por edhe dhimbjet dhe shqetësimet e ekzistencës së të gjithëve, arrin t’i japë një interpretim psikologjik dhe antropologjik porosisë hyjnore që i drejtohet pikërisht njeriut.

Mendoj se ipeshkvi Frenco e ka marrë me të vërtetë seriozisht thirrjen që Papa Benedikti XVI iu ka drejtuar ipeshkvijve më 22 shtator 2009: *“Kërkoni që të nxisni një priftëri të vërtetë vëllazërore që të ndihmojë të fitojë izolimin dhe vetminë, duke favorizuar kështu mbështetjen e njëri-tjetrit. Është e rëndësishme që të gjithë priftërinjtë të ndjejnë praninë atërore dhe miqësinë e Ipeshkvit”*.

Por, për imzot Frencon, fjala *vëlla* ka një kuptim më të gjerë dhe i tejkalon rrethet e ngushta kishtarë. Në fakt, çdo njeri vullnetmirë, çdo anëtar i shoqërisë, pavarësisht nga ngjyra, nga prejardhja ose feja e përfaqshuar, mund të ndihet i nxitur nga fjalët prekëse që vijojnë. Atëherë, bëhet më e qartë ajo çka donte të thoshte, kur në fund të meshës, gjatë së cilës është shuguruar ipeshkëv, me shumë mallëngjim, ka shprehur këto fjalë: *“Të jem ipeshkëv nuk është një zyrë që më largon nga populli: është një mision që kërkon të jem gjithmonë afër popullit dhe ta dëgjoj popullin”*.

Më duket se mund të themi pa hezitim që kjo përmbledhje e vogël aktualizon sot fjalët profetike të Papa Palit VI kur në nxitjen apostolike *“Evangelii nuntiandi”* theksonte: *“Njeriu bashkëkohor dëgjon më me dëshirë dëshmitarët sesa mësuesit ose nëse i dëgjon mësuesit e bën sepse janë dëshmitarë”* (67).

Bernard Caruana O.P.

SHËNIM BIOGRAFIK

Gjergj (emri i pagëzimit **Anton**), i pesti i një familjeje prej shtatë fëmijësh, ka lindur në Qormi (Maltë), më 4 prill 1946. Pasi përfundoi studimet fillestare dhe të mesme, hyri në Urdhrin e Predikatarëve (Dominikan) në vitin 1962. Vazhdoi studimet filozofike dhe teologjike në *Collegium Philosophico-Teologicum Sancti Thomae Aquinatis* (Kolegji Filozofiko-Teologjik Shën Tomë Akuini) në Rabat, Maltë. Shugurohet Meshtar më 7 prill 1969 dhe shugurohet Ipeshkëv më 23 shtator 2006.

STUDIME DHE MËSIMDHËNIE

Nga Kolegji Shën Tomë Akuini i Rabatit mori gradën e Lektorit në Teologji me temë diplome: *Baptism as the Sacrament of Faith in the Doctrine and Practice of the Church* (Pagëzimi si Sakrament i Fesë në Doktrinën dhe në Praktikën e Kishës). Vazhdoi studimet e tij në *Pontificia Universitas Sancti Thomae Aquinatis* (Universiteti Pontifik Shën Tomë Akuini) në Romë, në Fakultetin e të Drejtës Kanonike dhe në vitin 1973 diplomoi në të Drejtën Kanonike me temë: *Indissolubility and Divorce in the Theology of Thirteenth Century Scholastics* (Pazgjidhshmëria dhe divorci në teologjinë e skolastikëve të shekullit të trembëdhjetë).

Pas kthimit të tij në Maltë, filloi menjëherë mësimdhënien e Teologjisë Dogmatike në *Collegium Philosophico-Teologicum Sancti Thomae Aquinatis* (Kolegji Filozofiko-Teologjik Shën Tomë Akuini) të dominikanëve dhe dha mësim në disa kurse Teologjie Dogmatike (Sakramentet e fillesës së krishterë dhe Eskatologji) në Fakultetin e Teologjisë në Maltë dhe një kurs rreth Ateizmit Bashkëkohor në Seminarin e Gozos. Në Shqipëri, ka dhënë mësim Teologjinë e Trinisë së Shenjtë dhe Kristologjinë në Seminarin Ndër-Dioqezan të Shkodrës.

DETYRA NË URDHRIN DOMINIKAN

1974-1979: Mësues i rishtarëve dhe studentëve

1979-1981: Epror kuvendi

1981-1989: Famullitar në Maltë

1989-1997: Provincial i dominikanëve në Maltë

1992-1996: President i Konferencës së Eprorëve të Lartë në Maltë

DETYRA NË ARQIDIOQEZËN E MALTËS

1974-1976: *Defensor Vinculi* i Gjykatës Kishtare Ndër-Dioqezane të Shkallës së Parë

1976-1980: *Defensor Vinculi* i Gjykatës Ndër-Dioqezane të Shkallës së Dytë

1980-1989: Gjyqtar në Gjykatën Ndër-Dioqezane të Shkallës së Dytë

DETYRA KISHTARE NË SHQIPËRI

1997-1999: I ngarkuar për përpunimin e normave plotësuese pas përhapjes së Kodit të ri të së Drejtës Kanonike.

1998- tani: Vikar i Përgjithshëm i Arqidioqezës Tiranë-Durrës

1999-2005: President i Konferencës së Eprorëve të Lartë në Shqipëri

2001-2006: Anëtar i Këshillit të Përgjithshëm evropian të UCESM-it

2001-2007: *Vicarius Judicialis* i Gjykatës Ndër-Dioqezane (Shkalla e Parë)

Është autor i librave të ndryshëm të natyrës doktrimore apo shpirtërore.

Ka pasur përvoja të shumta takimesh ndërkombëtare si provincial i dominikanëve në Maltë, si President i Konferencës së Eprorëve të Lartë në Maltë dhe në Shqipëri, si anëtar i ekzekutivit të *Unio Conferentiarum Europeanum Superiorum Maiorum* (Konferenca Evropiane e Eprorëve të Lartë), edhe si delegat në emër të Konferencës Ipeshkvore Shqiptare. Para emërimit të tij si Ipeshkëv Ndihmës i Arqidioqezës Tiranë-Durrës ka qenë famullitar i Kishës "Shën Dominiku" në Durrës.

DISHEPULLATI

(Ligjëratë për meshtarët dhe rregulltarët në Shqipëri në janar 2000
me rastin e Jubileut të Madh të vitit 2000)

Kur Papa Pali VI shpalli Jubileun e vitit 1975, shumë njerëz u habitën. Iu dukej se, pas Koncilit të dytë të Vatikanit, kishte kaluar koha e madhështisë dhe triumfalizmit, duke përfshirë edhe kremtimet jubilarë. Por Papa Pali VI e bëri të qartë që në fillim se “viti jubilar” nuk do të thoshte madhështi ose triumfalizëm: qëllimi i jubileut ishte kthimi dhe pajtimi.

Edhe Papa Gjon Pali II ka ndjekur të njëjtën rrugë. Në *Tertio Millenio Adveniente* ai tregoi në mënyrë të mrekullueshme qëllimin e Jubileut të vitit 2000 si viti i hirit. Dhe në Bulla *Incarnationis Mysterium* thoshte: “Si pasardhësi i Pjetrit, Ipeshkvi i Romës është këtu për të shpallur më fort ftesën për kremtimin jubilar, sepse përvjetori i dymijëvjeçarit të misterit qendror të fesë së krishterë të jetohet si një ecje pajtimi dhe si një shenjë shprese për të gjithë ata që vështrojnë Krishtin dhe Kishën e tij”.

Shprehja “ecja e pajtimit” më ka shtyrë për të përfituar nga ky rast që në këtë ligjëratë të flas për dishepullatin. Kam përshtypjen që sot dëgjojmë shumë për apostullatin, ndërsa shumë pak për dishepullatin. Kemi shtuar strukturat, jemi ngopur me këshilla dhe komisione, që sigurisht janë shumë të rëndësishme, por le të pyesim: a u bëmë më shumë profetikë?

Ishte Papa Pali VI që, në dokumentin *Evangelii Nuntiandi*, tha se sot shoqëria është më e gatshme të pranohet dëshmitarët sesa mësuesit; dhe, në qoftë se i pranon mësuesit, i pranon pikërisht sepse janë edhe dëshmitarë. Dhe besoj që një pohim i tillë është më i vlefshëm për ditët tona sesa ishte para 25 vjetësh, kur u shpall *Evangelii Nuntiandi*. Sepse rënia e komunizmit na tregon se ka kaluar koha e ideologjive; dhe pas-modernizmi na tregon një njeri në kërkim të një ideali.

Dhe ne, meshtarë dhe rregulltarë, që e konsiderojmë vetveten si “barinj”, dhe ashtu jemi në të vërtetë: por duhet të mbajmë ndër mend që jemi edhe “dele”. Edhe për ne kanë vlerë ato fjalë të Jezusit: “Delet e mia e dëgjojnë zërin tim”. Më kujtohet, para shumë vitesh, kur isha student i filozofisë, lexova në një libër të Frederik Niçes se meshtarët dhe rregulltarët janë njerëzit më mendjemëdhenj. Është një pohim që doli nga lapsi i një filozofi ateist dhe shumë kundër kishës. Por, duhet të pohojmë që, shpeshherë, ne, që i predikojmë kaq shumë të tjerëve, ne vetë bëhemi dëgjues të këqij.

Besoj se të gjithë neve na kujtohet një kohë në jetën tonë, ndoshta ajo dita e shugurimit tonë presbiterial, ose, në rastin e rregulltarëve, ajo dita e kushtimit tonë rregulltar, në të cilën bëmë shumë premtime të bukura, si për shembull: që duam ta marrim seriozisht thirrjen tonë për t’u bërë shenjtarë, që nuk do t’i lemë asnjëherë mënjane meditimet, e të tjera. Ishte një kohë në të cilën kemi përjetuar gëzimin e të qenit me Zotin. Kemi ndjerë të vërtetën e atyre fjalëve të Psalmi 84: “Sa të dashura janë banesat e tua, o Zoti i rruzullimit! Shpirti im shkrihet e meket për pallatet e Zotit. Zemra ime e trupi im i brohorasin Hyjit të gjallë.... Vërtet, më e mirë është një ditë në shtëpinë tënde se të tjera me mijëra! Parapëlqej të qëndroj te pragu i shtëpisë së Hyjit tim, më tepër se të banoj në tendat e mëkatarëve”. Por koha ka kaluar.... dhe çfarë u bë me atë entuziazëm? Ndoshta kemi rënë në një gjendje mediokriteti, të kënaqur me *status quo*. Dhe ndoshta kemi kërkuar të justifikojmë vetveten. Fjala “kthim” ka vlerë për të tjerët, por jo për ne. Mëkati i mediokritetit është një mëkat i zakonshëm ndër ne. Dhe unë po flas kështu, jo si dikush që është në një pozitë për t’ju gjykuar juve, por si dikush që edhe ai vetë tundohet nga mëkati i mediokritetit.

Porositë e Papës për vitin e Jubileut të Madh janë një ftesë dhe një sfidë për ne. Janë ftesë dhe sfidë për rifillimin. Rifillim, por një rifillim që do të thotë së pari një rizbulim të identitetit tonë, të thirrjes sonë si meshtarë dhe rregulltarë. Në një artikull të shkruar nga Jozef Ratzingeri pak kohë pas mbarimit të Koncilit të dytë të Vatikanit, rreth reformës së Kishës, thuhej se një reformë e vërtetë gjithmonë përmbledh dialektikën e të shikuarit prapa dhe të shikuarit para; një lidhje me të kaluarën dhe hapjen për të ardhmen. Sepse Kisha është ndërtuar mbi një ngjarje që i përket së kaluarës: jeta, vdekja, dhe ringjallja e Zotit Jezus. Dhe ashtu është edhe në jetën tonë personale: një

reformë e vërtetë domosdoshmërisht përmbledh një shikim të thirrjes sonë origjinale. Dhe kjo kërkon së pari rizbulimin e thirrjes sonë për dishepullatin. Por, çfarë është dishepullati?

Të mësosh nga Jezusi dhe të ndjekësh Jezusin

Domethënia e parë e fjalës “dishepull” është: një që po mëson nga dikush tjetër. Në fakt, fjala vjen nga folja latine *discere*, mësoj. Dishepulli i Krishtit është, në radhë të parë, ai që mëson nga Krishti.

Këtu na ndriçon ai tekst shumë i bukur që gjendet në Ungjillin sipas Mateut: “Ejani tek unë të gjithë ju që jeni të lodhur prej barrës së rëndë e unë do t’ju çlodh. Merrni mbi vete zgjedhën time e mësoni nga unë, që jam zemër butë e i përvuajtur. Kështu do të gjeni pushim për shpirtrat tuaj, sepse, vërtet, zgjedha ime është e ëmbël e barra ime e lehtë”. Jezusi na premtonte çlodhjen. Shumë njerëz sot shpenzojnë shumë para për të mësuar joga dhe praktika të tjera lindore, që duhet t’u japin qetësi. Disa të tjerë shpenzojnë para në drogë, që i bëjnë t’i harrojnë problemet e jetës dhe besojnë se ashtu bëhen të lumtur. Jezusi, nga ana e vet, po premtonte diçka ndryshe. Është një çlodhje e lidhur me porosinë: “Mësoni nga unë”. E pse? “Jam zemër butë e i përvuajtur”.

Prandaj, çlodhja që na premtonte Jezusi nuk është një recetë magjike. “Merrni mbi vete zgjedhën time”. As nuk është një shmangie, ose dredhim nga realiteti. “Do të gjeni pushim për shpirtrat tuaj”. Nuk është diçka që mund ta fitojmë me aftësitë tona, ose që mund ta mësojmë vetë. “Mësoni nga unë”. Dhe shton: “Do të gjeni pushim për shpirtrat tuaj”. Por, për të gjetur, duhet të kërkosh. Prandaj, është një çlodhje që duhet të angazhohemi për ta fituar. Duhet të marrim mbi vete zgjedhën e Krishtit.

Domethënia e dytë e fjalës “dishepull” është: një që e ndjek dikë tjetër (ndjekës). Shprehjen “Më ndiq mua” e gjejmë në Ungjill kur Jezusi thirri apostujt dhe djaloshin e pasur. Por, domethënien e plotë të kësaj porosie e shohim më qartë në ato fjalë të Jezusit: “Nëse ndokush do të vijë pas meje, le ta mohojë vetveten, le ta marrë kryqin e vet e le të vijë pas meje” (Mt 16, 24).

Në librin interesant të Ditrih Bonhoferit (Dietrich Bonhoeffer) *Çmimi i Dishepullatit*, shkrimtari, pikërisht në kapitullin e parë, flet për “hirin e lirë”. Në fjalët e Bonhoferit, “hiri i lirë” do të thotë “hiri pa dishepullatin, hiri pa kryqin”. Bonhoferi po fliste kundër idesë së shumë kishave të krishtera që po shpallnin një hir me anën e sakramenteve, pa shpallur detyrën për ndërrimin e zemrës, detyrën për t’u angazhuar seriozisht për ta ndjekur Krishtin dhe për ta marrë kryqin e vet.

Jezusi nuk ka bërë kompromise, dhe nuk bëri asnjë reklamë që dikush të bëhet nxënësi i tij. Nuk ka paraqitur një mënyrë të lehtë të jetës. Ai foli qartë se ecja pas Atij kërkon vetëmohimin dhe marrjen e kryqit të përditshëm.

Në kapitullin e fundit të Ungjillit sipas Gjonit lexojmë që, pasi Jezusi e pyeti tre herë Pjetrin nëse e donte, dhe e porositi për të kullotur qengjat dhe delet e tij, shtoi edhe: “Kur të plakesh, do t’i hapësh duart e një tjetër do të të ngjeshë e do të të çojë ku ti nuk dëshiron”. Ungjilltari komenton: “I tha këto fjalë për t’i lajmëruar se me ç’vdekje do ta lavdëronte Hyjin”. Dhe pastaj Jezusi i tha Pjetrit: “Më ndiq mua”.

Prandaj, sipas Gjonit Ungjilltar, Pjetri e dëgjoi dy herë atë porosi nga Jezusi: “Më ndiq mua”. Hera e parë ishte kur Pjetri po gjuante peshq në Detin e Galileesë. Luka Ungjilltar flet për thirrjen e Pjetrit pas tregimit të peshkimit të mrekullueshëm. Ndoshta ishte hera e parë që Pjetri e kishte parë Jezusin, i cili i tha: “Qitni rrjetat tuaja për të zënë peshk”. Dhe kur Pjetri pa rrjetat plot peshq, mund ta marrim me mend se sa u kënaq! Nuk besoj se ishte e vështirë për Pjetrin të vendoste, atë ditë, ta pranonte ftesën e Jezusit për ta ndjekur; e ndoshta tha: “Patjetër që do të të ndjek! Ti do të më sjellësh shumë fat!”

Herën e dytë, kur Pjetri dëgjoi ftesën “Më ndiq mua”, ishte nga goja e Krishtit të ringjallur, afër të të njëjtit Det të Galileesë (i quajtur edhe Deti i Tiberiadit), dhe pikërisht pasi që Jezusi e kishte pyetur për tri herë: “Pjetër Gjoni, a më do ti mua?”, dhe Pjetri për tri herë iu përgjigj se e donte - i njëjti Pjetër që, tre ditë më parë, e kishte mohuar Jezusin për tre herë.

Por, mes ftesës së parë dhe ftesës së dytë, Pjetri kishte pasur shumë përvoja që sigurisht e ndriçuan për të kuptuar më mirë kërkesat e dishepullatit. Ai që me Jezusin në Malin Tabor kur, bashkë me Të, u dukën Moisiu dhe Elia, të cilët “bisedonin me të për kalimin e tij nga kjo jetë që do ta bënte së shpejti në Jerusalem” (Lk 9, 31); që me Jezusin kur, pas bisedës mbi bukën e jetës, “shumë prej nxënësve të tij u shmangën dhe nuk shkuan më me të” (Gj 6, 66); dhe që me Jezusin kur, në kopshtin e Gjetsemanit, e pa të kapur, të rrethuar nga një grup ushtarësh, dhe të lidhur. Sigurisht, tani Pjetri kuptoi që ndjekja e Krishtit përbante përvojën e kryqit, dhe që “të duash Krishtin” do të thotë ta shoqërosh deri në kryq.

Edhe ne e kemi dëgjuar ftesën e Krishtit: “Më ndiq mua”. Ndoshta, atë ditë kur e dëgjuam dhe e pranuan ishte, edhe për ne, një aventurë; dhe ndoshta, si Pjetri, edhe ne kemi paramenduar se kjo aventurë do të na sillte fat të mirë, një lloj jete të lehtë. Por, sot, pasi kanë kaluar ndoshta shumë vjet nga përgjigja jonë e parë, kemi vërejtur domethënien e vërtetë të kësaj thirrjeje. Krishti është ende besnik ndaj premtimit të vet: “Do të gjeni pushim për shpirtrat tuaj”. Por, është një pushim i merituar për një ecje që përmban përvojën e kryqit. Në një bisedë që bëri Papa Gjon Pali II me meshtarët dhe rregulltarët në vizitën e tij në Maltë, na tha: “Mos kini frikë t’u paraqisni të rinjve kërkesat rrënjësore të Ungjillit”. Të shkretë jemi ne, nëse me qëllim që t’i tërheqim të rinjtë për jetën meshtarake ose rregulltare, u paraqesim një lloj jete të lehtë, pa u treguar atyre sfidat e dishepullatit. Dhe gëzimi ynë do të jetë i vërtetë pikërisht kur i pranojmë këto sfida dhe pranojmë kërkesat rrënjësore të Ungjillit.

Kthim dhe proces

Hans Urs von Balthasar, në vitin 1968, në librin e tij ‘*Kush është i Krishterë?*’, foli për sfidën serioze që duhet të përballojë çdo meshtar dhe çdo rregulltar sot për të bërë kushtet *deri në vdekje* dhe për ta mbajtur besnikërinë ndaj këtyre kushteve *deri në vdekje* në një shoqëri dhe një kulturë që jo vetëm e lejon divorcin, por pothuaj e shkakton atë nëpërmjet mjeteve të komunikimit modern. Thotë: “Ja çfarë i pengon shumë të rinj të krishterë sot nga një angazhim i vërtetë. Ata duan të angazhohen, por vetëm për një kohë të caktuar”. Por, pastaj vazhdon duke thënë: “Çdo plotësim i vërtetë i një jete individuale vjen nga ai angazhim i bërë një herë e përgjithmonë”.

Duhet ta shpallim hapur se besojmë në të vërtetë se *është e mundshme* jo vetëm që t’ia bëjmë premtimet Zotit *deri në vdekje*, por edhe t’i rrimë besnikë këtyre premtimeve *deri në vdekje*. Kjo do të thotë, natyrisht, se duhet të ecim kundër rrymës. Por, nuk është e gjithë jeta e krishterë një ecje kundër rrymës? Në fakt, tashmë Shën Pali na kishte paralajmëruar para dymijë vitesh: “Mos iu përshtatni parimeve të shekullit” (Rom 12, 2).

Por, besnikëri deri në vdekje do të thotë kthim, ndërrimi i zemrës, si një proces dinamik, i vazhdueshëm. Kthimi është *tani*, por na tërheq ndaj të ardhmes. Patjetër kemi pasur, e ndoshta kemi pasur shumë çaste të entuziazmit shpirtëror, dhe patjetër do të kemi çaste të tilla në të ardhmen: pas një ripërtëritjeje shpirtërore, pas një liturgjie të bukur, pas ndonjë përvoje baritore që na jep shumë kënaqësi.... Por, entuziazmi kalon, sikurse kaloi entuziazmi i Pjetrit në malin Tabor, i cili, pasi zbriti nga mali, duhej të përballonte përsëri problemet e jetës së përditshme; ndërsa kthimi duhet të vazhdojë.

Çastet e entuziazmit mund të na nxisin për kthimin. Por, kthimi, në vetvete, duhet të fillojë me një krizë. Është kriza që dëftohet në atë pyetjen e Saulit, në rrugën për Damask: “Zotëri, çfarë duhet të bëj?” Kur vëren se je mëkatar, apo i vakët (kusht që më përpara e kemi quajtur “mëkati i mediokritetit”), dhe krahason gjendjen tënde të pranishme me atë se si duhet të jesh, atje do ta vësh re se duhet të kthehesh.

Natyrisht, kjo nuk është e mundshme vetëm me fuqinë tonë. Duhet të sjellim ndër mend fjalët e Jeremisë: “Na kthe te Ti, o Zot, dhe ne do të kthehemi”. Vetë fakti se e vëren mëkatin tënd dhe kufizimet e tua, është hir i Zotit. Kthimi përmban vetëdijeshmërinë e paaftësisë tënde për ta arritur idealin, aftësinë për të mësuar nga gabimet e tua, dhe “dhimbjet e lindjes” që të lindë njeriu i ri. Por, kjo nuk është e mundshme pa hirin e Zotit.

Luka Ungjilltar na tregon se “kur erdhi koha që Jezusi të ngjitej nga kjo botë, mori vendim të palëkundshëm të shkojë në Jerusalem” (9, 51). Në origjinalin grek kemi shprehjen: “*u kthye dhe u nis për Jerusalem*”. Folja *u kthye*, në greqisht *estrefesan*, vjen nga folja *strefein*, e cila në Shkrimin Shenjt përdoret shumë në kuptimin “të kthehesh nga mëkati te Zoti”. Përdoret, për shembull, nga Jezusi kur i thotë Pjetrit: “Unë u luta për ty, që feja jote të mos mungojë. Por ti, kur të kthehesh, forcoji vëllezërit e tu” (Lk 22, 32).

Prandaj kthimi të vë në ecje. Është shumë interesante të vërejmë, në shkrimet e Lukës, përdorimin e fjalës “udhë”. Vëreni, për shembull, udhën e Jezusit për Jerusalem, udhën e dishepujve të Emausit, udhën e oborrarit drejt Azotit, udhën e Saulit drejt Damaskut. Dhe para se dishepujt e Krishtit filluan të quheshin “të krishterë” në Antioki, ata ishin të njohur me titullin “ndjekësit e udhës” (Vap 9, 2).

Kthimi do të thotë ta kemi bindjen se jemi gjithmonë në ecje. Me fjalë të tjera, kthimi është një proces i vazhdueshëm. Shugurimi ynë, si meshtarë ose si rregulltarë, nuk është diçka statike, por dinamike. Për këtë arsye, Koncili i dytë i Vatikanit, duke folur për jetën rregulltare, me shumë kujdes, ka ndjerë nevojën që, bashkë me fjalën dhe idenë e “shugurimit” (e cila mund të japë përshtypjen e një gjëje statike), të përdorë edhe fjalën dhe idenë e “ndjekjes” (*sequela*): të ndjekësh Jezusin më nga afër; është një fjalë që tregon më mirë jetën e shuguruar si një proces, një lëvizje.

Nuk besoj që në Shkrimin Shenjt ka një tekst që e shpreh këtë ide aq mirë sa ai tekst në Letrën e Shën Palit drejtuar Filipianëve, Kap. 3. Është një tekst me të vërtetë i bukur dhe më lejoni ta jap të plotë:

“Unë çmoj gjithçka si dëm në krahasim me më të madhen të mirë: me njohjen e Jezu Krishtit, Zotit tim. Për të kam bjerrë çdo gjë dhe të gjithë i çmoj si lloç, me qëllim që të fitoj Krishtin dhe të gjendem në të.... që ta njoh atë dhe fuqinë e ngjalljes së tij me pjesëmarrjen në vuajtjet e tij, që të bëhem i ngjashëm me të në vdekjen e tij, që në ndonjë mënyrë të mund t’ia arrij ngjalljes së të vdekurve. Jo sikurse t’ia kisha arritur, as sikurse të isha bërë i përsosur, por vrapoj që, në ndonjë mënyrë, të mund ta zë, sepse edhe vetë kam qenë zënë prej Krishtit. Vëllezër, unë nuk mendoj se ia kam arritur, di vetëm kaq: harroj çka kam lënë pas dhe zgjatem drejt të së ardhmes, sulem drejt qëllimit, drejt shpërblimit të thirrjes qiellore të Hyjit në Krishtin Jezus” (3, 8-9a.10-14).

Nga burgu, nga ku apostulli shkroi këtë letër, pas shumë vitesh përvoje shpirtërore të thellë, ai u la filipianëve një lloj “testamenti shpirtëror”. Por është edhe interesante të vërejmë që në këtë Letër të shkurtër drejtuar Filipianëve është shumë i dukshëm gëzimi i apostullit. Apostulli na tregon që dishepulli i Krishtit mund të jetë plot gëzim edhe kur është në burg e i lidhur me zinxhirë, siç ishte edhe ai vetë kur shkroi këtë letër.

Burimi i apostullatit tonë

Në dhjetëvjeçarën e dytë të shekullit XX, Dom Shotar (Chautard) po shkruante një seri artikujsh në një revistë për meshtarë. Me kërkesën e Papa Benedikti XV, ai pastaj i botoi në një libër me titull: *L’Ame de l’Apostolat Shpirti i Apostullatit*, një libër që më vonë u përkthye në gjuhë të ndryshme. Argumenti i këtij libri është *se punojmë kot në emrin e Krishtit kur mungon bashkimi i thellë me Krishtin në uratë*.

Më vonë, në vitet 50, Papa Pio XII foli për “*herezinë e veprimit*”. Ai gati po vërente problemin e meshtarëve dhe rregulltarëve që angazhoheshin aq shumë në të ashtuquajturin apostullat, dhe se po braktisnin dimensionin kundruar (kontemplativ) të thirrjes së tyre. Më thoni ju nëse ky paralajmërim nuk ka më shumë vlerë sot sesa kishte pothuajse para 50 vitesh!

Më kujtohen vitet e para të përvojës time si famullitar. Isha ende i ri dhe plot energji. Doja ta organizoja mirë famullinë time. Fillova duke peshkuar për njerëz të aftë dhe të gatshëm për bashkëpunim. Dhe pata sukses duke gjetur një grup njerëzish që u treguan të gatshëm për çdo lloj

pune baritore. Por, nuk vonova të vija re se isha i rrethuar me shumë apostuj, por me pak dishepuj. Bile mund të shtoj se një apostullat pa dishepullat ishte një karikaturë.

Sot po jetojmë në një shoqëri ku gjithçka përkufizohet nga efektshmëria. Është një mendësi pragmatiste e cila, sidomos pas filozofisë së Uilliam Xhejmsit (William James), ul çdo vlerë të vërtetë në prodhim. Vlerëson aq sa je i aftë për të prodhuar. *Të kesh* është më e rëndësishme sesa *të jesh*. Të mos habitemi se fëmijët dhe pleqtë konsiderohen si një pengesë në shumë shoqëri. Në një shoqëri të tillë, duhet të kemi shumë kujdes që të mos bëhemi makina të prodhimit e të humbasim atë që është më e vlefshme. Kardinali Basil Hume thotë në një libër të vetin se: “Ne mund të arratisemi në treg, sepse kemi frikë nga shkretëtira, kemi frikë nga vetmia dhe heshtja.... Por, nuk mund të ndihemi të sigurt në treg, pa qenë të qetë në shkretëtirë”. Në këtë tekst, fjala “treg” i referohet botës së apostullatit, në kundërshtim me “shkretëtirën”, që i referohet botës së kundërimit (kontemplimit). Me fjalë të tjera, Kardinali Hume na paralajmëron që apostullati vetë mund të bëhet një shkëputje, një mjet për t’u shmangur nga vetmia: kemi frikë të qëndrojmë të vetëm me Zotin. Dhe ndoshta arsyetojmë: “Kam shumë punë.... Po punoj për Zotin....” Por, nuk mund ta kërkojmë vreshtin e Zotit më shumë se Zotin e vreshtit.

Sot duhet ta ndjejmë më shumë nevojën për ta vështuar alegorinë e hardhisë. Të gjithë e dimë përmendësh, por në këtë çast vlen ta lexojmë përsëri:

“Unë jam hardhia e vërtetë, e im Atë është vreshtari. Çdo shermend në mua, që nuk jep fryt, Ai e pret, kurse secilin që jep fryt, Ai e pastron, që të japë më shumë fryt. Tashme ju jeni të pastruar me anën e fjalës që ju thashë. Banoni në mua sikurse edhe unë në ju. Sikurse shermendi nuk mund të japë fryt prej vetvetes, i shkëputur prej hardhisë, po ashtu as ju, nëse nuk mbeteni në mua. Unë jam hardhia, ju jeni shermendet. Kush mbetet në mua e unë në të, ai jep shumë fryt, sepse pa mua s’mund të bëni asgjë.”(Gjn 15, 1-5)

Ky duhet të jetë meditimi ynë i përditshëm, dhe një ftesë që në çdo apostullat tonin, në qoftë se duam që ky të jetë i frytshëm, të jemi të bashkuar me hardhinë. Është e mundshme, dhe shpeshherë ashtu është, që apostullati të na japë më shumë kënaqësi, duke bërë miqësi me anën e punës tonë, ose duke gjetur njerëz mirënjohës për punën që bëjmë në mesin e tyre.... Por, shumë e madhe do të jetë kënaqësia jonë kur do ta kemi frytin e bashkimit tonë me hardhinë! Vetëm në këtë rast mund të quhet në të vërtetë “apostullat” dhe të japë fryt. Nga ana tjetër, kur e ndjejmë vetveten të penguar, sepse njerëzit nuk tregohen mirënjohës ndaj nesh, ose sepse tallen me ne e ndoshta na cenojnë, a thua kjo nuk është shenjë që mungon ose është i dobët bashkimi ynë me hardhinë?

Ky është viti i Jubileut të Madh. Është viti i hirit të Zotit. Të mos lejojmë që ky hir i Zotit të kalojë afër nesh pa na prekur. Uroj që ftesën të cilën ne ua drejtojmë të tjerëve gjatë këtij viti, ta pranojmë së pari ne vetë si një ftesë që na drejtohet nga Kisha e shenjtë, Nëna jonë. Sepse ne jemi barinj, por jemi edhe dele, që duam ta dëgjojmë zërin e Mësuesit dhe të ecim pas Mësuesit.

JETA E SHUGURUAR PËRBALLË SFIDAVE TË SOTME

(Ligjërata në Asamblenë Kombëtare të Eprorëve të Lartë, Tiranë, maj 2000)

Dokumenti *Jeta e Shuguruar* ka, si nëntitull: “Nxitja Apostolike pas-sinodale mbi Jetën e Shuguruar e Misionin e saj në Kishë e në Botë”. Ky nëntitull na kujton se edhe ne kemi një mision në botë. Është interesante të vëresh se dokumenti *Venite Seorsum* i vitit 1969, drejtuar motrave të klauzurës, thotë se ato jetojnë jo vetëm në zemër të Kishës, por edhe në zemër të botës.

Natyrisht, për rregulltarët e jetës aktive, shprehja “në zemër të botës” merr një kuptim të ndryshëm nga ai që merr për motrat e jetës kundruese (kontempuese).

Kisha Katolike në Shqipëri ka kaluar përmes provës së zjarrit, dhe ka pësuar pagëzimin e gjakut. Pas përvojave të ashpra të periudhës 1944/1990, më në fund është duke jetuar, tani, një pranverë të plotë. Por, ashtu si Kisha në vende të tjera të Evropës, edhe Kisha Shqiptare është e pyetur nga një seri sfidash të veta, të gjitha shumë të thella. Kisha Shqiptare, e, në veçanti, ne njerëzit e shuguruar, a jemi të përgatitur që t’i përballojmë siç duhet këto sfida?

A. PËR NJË LEXIM TË SHENJAVE TË KOHËRAVE

Një nga sloganet e bërë mjaft popullore në Kishë pas Koncilit të dytë të Vatikanit është shprehja “shenjat e kohërave”. Ajo është tashmë e pranishme në Ungjill: “Ju dini t’i shpjegoni dukuritë e qiellit, por shenjat e kohës nuk jeni të zotët t’i kuptoni!” (Mt 16, 39). Këtë na e kujton Papa Gjoni XXIII në Enciklikën *Pacem in Terris* (Paqe në tokë), por, ajo pati një domethënie më të saktë në Koncilin e dytë të Vatikanit, kur në Kushtetutën mbi Kishën në Botën e Sotme, n. 4, thuhet: “Që të mund të arrijë këtë qëllim, Kisha ka për detyrë që në çdo çast t’i shqyrtojë shenjat e kohës dhe t’i shpjegojë në dritën e Ungjillit”. Pra “shenjat e kohërave” nuk do të thotë “tendencat e kohërave”. “Leximi i shenjave të kohërave” do të thotë interpretimi, në dritën e fesë e më kritere ungjillore, i asaj që është duke ndodhur përreth nesh, të bindur se, me anë të ngjarjeve të pranishme, është Zoti vetë që na flet e pret nga ne një përgjigje.

a. Konsiderata sociologjike

Dua të saktësoj se reflektimet që pasojnë janë tërësisht personale, janë thjesht vështrimet e mia si një rregulltar misionar në këtë vend, e që megjithatë më duket e rëndësishme t’i bashkëndaj mes nesh.

Një mik që erdhi në Shqipëri pak pas rënies së komunizmit më tha: “Në vende të tjera mund t’i drejtohesh të pasurve e t’i thuash atyre: ‘Afër teje ka shumë të varfër: ndihmojini’. Por, në Shqipëri, nuk mund ta thuash këtë, sepse në Shqipëri nuk ekzistojnë të pasurit, por vetëm të varfrit”. Por, sot, shumë shqiptarë janë pasuruar, ndërsa mbetet e lartë pjesa e të varfërve gjithnjë e më të varfër; kështu që ndarja mes të pasurve e të varfërve thellohet gjithnjë e më shumë.

Një tjetër fenomen rëndues është ai i “urbanizimit”, ngjarje e kohëve të fundit në Shqipëri, që është në rritje të vazhdueshme me një ritëm gjithnjë e më të shpejtë. Në fakt, ndërsa në vitin 1991 vetëm 35% e popullsisë jetonte në qytet, nga fundi i vitit 1996 kjo shifër shkoi në 50%, dhe sot është mbi 60%. Ky fakt i rrit shumë problemet e rënda infrastrukturore ekzistuese, sanitare (mungesa e ujit dhe e energjisë në zonat urbane periferike, me rreziqe reale epidemish), e sociale (rritja e kriminalitetit, papunësia në rritje, format e reja të varfërisë, etj). Nga pikëpamja fetare duhet pasur parasysh se një pjesë e madhe e këtyre emigrantëve të brendshëm vijnë nga veriu e janë katolikë. Ndërsa pak vite më parë vihej re nevoja e një pranije domethënëse e Kishës Katolike në veri, sot e njëjta nevojë vërehet në qendër, edhe pse përqendrimi më i madh i katolikëve gjendet sot e kësaj dite në veri.

Tjetër gjë për t’u përmendur është se shumë intelektualë shqiptarë janë larguar jashtë shtetit. Ky fakt e ka varfëruar Shqipërinë me shumë drejtues potencialë.

Vitet pas rënies së komunizmit bënë që kostoja e jetesës të ngrihej në mënyrë të konsiderueshme, ndërsa pagat shtetërore nuk u rritën me të njëjtin raport. Gjithashtu, privatizimi, ndërsa e afron

Shqipërinë drejt politikës aktuale të Evropës perëndimore, përmban mospërparësi të rënda. Në fakt, shumë mjekë, dhe jo vetëm ata, janë duke krijuar një shërbim më të mirë në sektorin privat, duke mos pasur mundësi ta bëjnë më mirë nëpër spitalet publike. Pasoja është që te “privati” mund të shkojë vetëm një pjesë e caktuar e popullsisë, d. m. th. ajo më e pasura.

b. Shekullarizmi, materializmi, ndjenja fetare

Nëse do të bëja një diskutim mbi sfidat aktuale të një vendi perëndimor, me siguri që do të më duhej të flisja për sfidën e “shekullarizmit”. Por, duhet të bëj një vërejtje: shekullarizmi (i dalluar nga shekullarizimi) do të thotë përjashtimi i Zotit; është një mënyrë jetese që nuk i lë vend atij Zoti që më parë zinte një vend parësor në jetën personale, familjare e shoqërore. Është përjashtimi i këtij Zoti. Ndërsa, këtu d. m. th. në Shqipëri pas 1991, nuk mund të flitet për një Zot që “përjashtohet”, por për një Zot që “ndërfutet”. Besoj se epoka post-komuniste këtu në Shqipëri jep prova për fitoren e ndjenjës fetare mbi kulturën ateiste që Enver Hoxha e ndjekësit e tij kërkonin t’ia impononin këtij populli.

Mbaj mend mirë përshtypjen që pata kur për herë të parë mbërrita në këtë vend në vitin 1993, për një vizitë të shkurtër prej pak ditësh, por që më mjaftoi. Verifikova atë që thotë Shën Augustini: “Ti, o Zot, na ke krijuar për vete, e shpirti ynë është i shqetësuar derisa të mos pushojë në ty”.

Është shumë e njohur shprehja: “Feja e shqiptarit është shqiptaria”. Por, Prof. Ferdinand Leka vë re se kjo shprehje lindi “në një çast të caktuar historik, kur fetë kishin rrezik të instrumentalizoheshin për qëllime politike dhe asgjë më tepër. Pra, një thirrje, një moto për bashkim e tolerancë dhe jo për ateizëm ose braktisje të fesë”.

Tjetër gjë, shqiptari është i njohur për aftësinë tij për të jetuar me të tjerë shqiptarë me fe të ndryshme nga e tija. Para vizitës së tij në Shqipëri, më 25 prill 1993, Papa Gjon Pali II tha: “Dëshira ime e madhe është që kjo vizitë t’i shërbejë forcimit të lidhjeve tradicionale të bashkëjetesës vëllazërore që kanë karakterizuar marrëdhëniet ndërmjet besimeve të ndryshme fetare të vendit tuaj”.

Populli shqiptar është një popull me bazë fetare. Ndjenja e së shenjtës është e ngulitur thellë në historinë e këtij populli; kjo shpjegon, pjesërisht, se përse komunizmi në këtë vend mori të tilla pozicione drastike, të thella e të pamëshirshme kundrejt fesë.

Por, edhe pse nuk mund të flasim për shekullarizëm në Shqipëri, duhet të pranojmë se ekziston një materializëm i lehtë, jo vetëm me kuptimin e konsumizmit, për të cilin do të flas më tej, por në kuptimin e instrumentalizimit të vetë fesë.

Me të vërtetë, një gjysmë shekulli ateizmi militantist nuk mundi ta shuajë ndjenjën fetare: por do të ishte naive e absurde të paramendohet që ky ateizëm militantist nuk la asnjë gjurmë në jetën e në mendësinë e popullit. Të mos habitemi, pra, nëse në një pjesë të popullit gjejmë idenë e *deus ex machina*, e ku të qenët fetar do të thotë fitimprurje, e një formë feje popullore që ndonjëherë është më shumë pagane se e krishterë. Dhe as të mos habitemi nëse katolikët praktikues (si edhe ata të besimeve të tjera) janë kaq të pakët. Sa janë katolikët praktikues në vendet e Evropës perëndimore? Por, këtu duhet pasur parasysh edhe fakti që, për shumë vjet, populli i krishterë nuk pati mundësi ta praktikonte fenë e vet. Tani e ka këtë mundësi, por ndërkohë është mësuar të jetojë si popull “fetar”, por pa praktikën fetare, d.m.th. pa dimensionin liturgjik të fesë së vet.

c. Misioni ynë

Në këtë gjendje, duke lexuar shenjat e kohërave, më duket se duhet t’i përgjigjemi thirrjeve të ndryshme që Zoti po na i bën nëpërmjet këtyre shenjave.

Në radhë të parë, si t’i përgjigjemi materializmit të trashëguar nga rreth gjysmë shekulli komunizmi ateist. Njeriu nuk mund të mbyllet kundrejt shenjave të transhëndencës që janë brenda tij. Dhe ne, njerëzit e shuguruar, duhet të jemi shpallësit e parë të kësaj transhëndence. Këshillat ungjillore na vënë në këtë vetëdije të krishterë dhe të dëshmimit që duhet t’i japim kësaj transhëndence. Ndërsa

jetojmë në botën shekullore, duhet të pranojmë sfidën e vazhdueshme: “Mos iu përshtatni parimeve të shekullit, por shndërrojeni e ripërtërijeni mendjen tuaj” (Rom 12, 2).

Është përgjegjësia jonë e rëndë të shpallim pa frikë “*shkandullin*” e “*marrinë*” e kryqit, e të tregojmë se jemi të lumtur, sepse besojmë në Ungjillin e lumturive, që përbën kodin e jetës sonë e që e bën jetën tonë vërtetësisht njerëzore. Është një sfidë për vërtetësi. Do të ishte një tradhti ndaj thirrjes e misionit tonë nëse ne, të pranishëm në botën shekullore, të asimilonim vlerat e saj tokësore në dëm të vlerave eskatologjike.

Misioni ynë përmbledh dimensionin e shërbimit të shoqërisë. Në një Letër Baritore shumë interesante që Kardinali Kushing (Cushing), Arqipeshkëv i Bostonit, shkroi në dhjetor të vitit 1966, vetëm një vit pas mbylljes së Koncilit të dytë të Vatikanit, me titull ‘Kisha që shërben’, thoshte: “Koncili këmbëngul që çdo anëtar i Kishës duhet ta ushtrojë autoritetin e vet në shërbim të të afërmit. Si Zoti ishte *njeri për të tjerët*, kështu Kisha duhet të jetë *bashkësi për të tjerët*”. E më tej shton: “Ungjilli na thërret të shërojmë e të ripajtojmë, të shërbejmë e të dëshmojmë, këtu dhe tani, në këtë çast”

Ne, njerëzit e shuguruar, që jetojmë në zemër të kësaj Kise që shërben, duhet të jemi të parët që të besojmë në të, e ta kryejmë këtë shërbesë. Është një shërbim që duhet ta kryejmë si mjet ripajtimi e si apostuj drejtësie e paqeje. Themeluesit e themelueset tona ishin të bindur se kishin një mision për të kryer në shoqëritë e tyre, dhe e kryen. Ne jemi trashëgimtarët e karizmës së tyre, të bindur se shoqëria ka nevojë për misionin tonë, e jemi të nderuar të mund ta vazhdojmë me shpirt shërbimi.

Vite më parë, teologu i famshëm Iv Kongar (Yves Congar) foli për “Kishën e Mishërimit” ose ndryshe “Kishën e Kenosis”, shprehje që për atë do të thoshte një Kishë që shërben e që mishërohet në të anashkaluarit, sipas modelit të Krishtit. Jeta e shuguruar, nëpërmjet këshillave ungjillore, na detyron që të jemi shenja reale e kësaj Kise. Ne duhet të jemi kudo ku Kisha ka nevojë për shërbimin tonë, kudo ku shoqëria ka nevojë për dashurinë tonë që shërben.

Në një fjalim të kardinalit Salvatore Papalardo rregulltarëve të dioqezës së tij të Palermos, më 6 nëntor të vitit 1990, lexohet: “Të varfrit e rinj na thërrasin; atyre u duhet përgjigjur me përparësi e guxim edhe kundrejt veprimtarive apostolike tradicionale. Nuk mund të thuhet: ‘Unë jam e zënë, sepse kam kopshtin, kam shkollën fillore’. Nëse ka veprimtari të tjera më urgjente, më angazhuese që kërkojnë një përgjigje më të shpejtë, ne duhet ta japim; nuk mund të fshihemi pas asaj që bëjmë për të mos bërë atë që duhet”.

Ne flasim të gjithë për shenjat e kohërave, por a jemi të kujdesshëm sa duhet ndaj thirrjeve në përkrahje të ekologjisë, të lëvizjes femërore, të drejtësisë e paqes? Ne, që aq shumë flasim për llojin e të varfërve, a jemi të kujdesshëm aq sa duhet kundrejt formave të reja të varfërisë si: viktimat e drogës, të AIDS-it, të familjeve të shkurorëzuara, etj...?

c. Kush na pyet?

Rreth këtij argumenti dëshiroj t’i referohem pesë fushave që, sipas mendimit tim, duke pasur parasysh gjendjen aktuale të shoqërisë shqiptare, meritojnë më shumë kujdes: edukimi, baritorja e familjes, lëvizja femërore, ndjenja fetare popullore dhe sektet.

(i) Arsimi

Kisha ka ofruar e vazhdon të ofrojë një ndihmesë të madhe në fushën e shëndetësisë, por unë besoj se tani nevojitet ta përqendrojmë më shumë kujdesin mbi problemin e edukimit. Në fakt është shumë e rëndësishme të investosh në këtë fushë dhe me afat të gjatë, nëse si Kishë, duam të japim një ndihmesë me afat të gjatë për zhvillimin civil e moral të shoqërisë shqiptare, që e ardhmja e saj të jetë një e ardhme më e mirë për njerëzimin. Nuk injoroj ndihmesën e madhe që është duke u dhënë tashmë në këtë sektor, por besoj, se Kisha universale mund të jetë më zemërgjerë, duke dërguar më shumë misionarë, veçanërisht rregulltarë.

(ii) Baritorja për familjen

Mund të vërehet lehtësisht që ajo që ka ndodhur e, që ende po ndodh në Evropën perëndimore rreth familjes, po ndodh edhe në Shqipëri: vijnë duke u rritur çiftet që kërkojnë ndarje, janë të shpeshta mos-besnikëritë, shtohen dështimet e fëmijëve (abortet). Familja shqiptare, tradicionalisht shumë e lidhur, është duke pësuar edhe ajo sfidën e çintegritimit e sfida të tjera kundrejt dashurisë dhe jetës, veçanërisht në qytete si Tirana e Durrësi.

(iii) Lëvizja femërore

Kjo është një lëvizje shumë e re në shoqërinë shqiptare. Këtu gruaja, dihet, mbahet në kushte nënshtrimi kundrejt burrit. Ne duhet të shpallim porosinë e Krishtit që e liroi gruan nga skllavëria në të cilën jetonte, shenjë e çrregullimit dhe varësisë nga mëkati; dhe as nuk mund të bëjmë të heshtë fjala e autoritetshme e magjisterit të Papa Gjon Palit II që flet, mes të tjerash, për gjenialitetin (urtinë) femërore.

(iv) Ungjillëzimi

Si *Evangelii Nuntiandi*, ashtu edhe *Jeta e Shuguruar* kanë folur mbi rolin e pashoq që kanë rregulltarët në shërbesën e ungjillëzimit. Natyrisht që të dy dokumentet ngulin këmbë për rolin e tyre të veçantë në ungjillëzim nëpërmjet dëshmisë së tyre. Por, roli i tyre si rregulltarë në ungjillëzim shkon përtej ndihmesës si dëshmitarë. Themeluesit tanë ishin ungjillëzues të mëdhenj; dhe misionarët e mëdhenj të të gjitha kohërave në historinë e Kishës ishin rregulltarë e rregulltare. Edhe rregulltarët e pranishëm në këtë vend janë shumë të angazhuar në ungjillëzim. Por, të kemi parasysh atë që thashë më sipër mbi fenë popullore e manifestimet e ndryshme të saj në këtë vend. *Evangelii Nuntiandi* flet për këtë fe popullore, e mes të tjerash bën këtë pohim që na intereson shumë: “Nëse është e orientuar mirë, sidomos me anë të një pedagogjie ungjillëzimi, (kjo fe) është e pasur me vlera. Ajo tregon për një uri që vetëm të thjeshtët e të varfrit mund ta njohin” (n. 48).

(v) Sektet

Rënia e komunizmit dhe hapja e Shqipërisë, që vijoi, bëri që shumë “sekte” të shfaqeshin në këtë kontekst të ri e të shijshëm. Siç është e njohur, disa nga ato janë mjaft të mbyllura, të rrezikshme e antikatoike. Rreth pranisë së të ashtuquajturave sekte duhet të bëjmë një pyetje: Përse disa i ndjekin duke pranuar ftesën e tyre, e ndonjëherë duke hedhur poshtë besimin që i përkisnin, mysliman apo të krishterë, me të cilin ishin mjaft të lidhur? Unë besoj se arsyt kryesore janë dy. E para: sepse shpesh tek ata gjejmë një mënyrë për t’u afruar me Fjalën e Zotit që mungon në besimin nga ata vijnë. E dimë nga botimet e sekteve se me ç’mënyra tërheqëse dinë ta paraqesin (mirë apo keq) interpretimin e Shkrimit të shenjtë. Arsyeja e dytë: sepse pranë sekteve gjejmë një ndjenjë “bashkësie” që ndoshta nuk e gjejmë në bashkësinë e besimtarëve të përkatësisë së parë. Nevojitet, pra, të kemi parasysh se ne, duke qenë njerëz të shuguruar, jemi njerëz “ekspertë” për ta komunikuar fjalën e Zotit, e cila është ushqimi ynë i përditshëm e, në të njëjtën kohë, jemi njerëz “ekspertë” të bashkimit në jetën komunitare. Kemi shumë pasuri për ta komunikuar e bashkëndarë me popullin tonë.

Para se ta mbyll këtë seksion, dëshiroj të nënvizoj një pikë tjetër: bashkëpunimin mes instituteve. Nxitja Apostolike *Jeta e Shuguruar*, nr. 53, thotë: “I nxis institutet e jetës së shuguruar të bashkëpunojnë ndërmjet tyre, sidomos në ato vende ku, nga vështirësi të veçanta, tundimi për t’u mbyllur në vetvete mund të jetë i fortë, por në dëm të vetë jetës së shuguruar dhe të Kishës”. Don Jozef Pelica (Giuseppe Pelizza), në *Rezultatet e një Hetimi të përgatitur për Mbledhjen Kombëtare mbi Jetën e Shuguruar në Shqipëri* (shtator 1998) vëren: “Për shumë rregulltarë është e qartë se shpërndarja e forcave është e panevojshme, ndjekja e projekteve të veta, jo në bashkim me të tjerët, lind vetëm një pluralitet pranish, nganjëherë edhe të shpërndara keq në territor, i cili mbetet i mbingarkuar me zgjidhje problematikash instance të parë pa qenë në gjendje të përpunojë një projekt konkret shprehje e bashkimit të të gjithë Kishës”. Në nëntor të vitit 1998, Kongregata për Jetën e Shuguruar publikoi një *Udhëzim* për bashkëpunimin mes instituteve të formimit. Konferenca e Eprorëve të Lartë¹ aktualisht po e studion këtë argument. Ndërkohë mund të bashkëpunojmë në

¹ Bashkimi i Eprorëve të lartë të rregulltarëve

fronte të ndryshme dhe për nisma të ndryshme, veçanërisht në sektorin e ungjillëzimit e në atë të edukimit.

B. DISA SFIDA TË VEÇANTA

Jeta e Shuguruar flet për këshillat ungjillore si përgjigje ndaj tre sfidave themelore: hedonizmit, materializmit e lirisë. Këtu nuk do të flas për këto sfida, por për disa të tjera që sfidojnë sot jetën tonë të shuguruar dhe apostullatin tonë në botën bashkëkohore.

a. Sfida e inkulturimit.

Një bisedim serioz mbi inkulturimin do të kërkonte një reflektim më të thelluar, por, unë po kufizohem vetëm te disa tregues të përgjithshëm. *Jeta e Shuguruar* e konsideron inkulturimin si një “*sfidë*” që njerëzit e shuguruar nuk duhet ta shmangin. Në fakt në n. 79 lexohet: “Për një inkulturim të vërtetë janë të nevojshme qëndrimet e ngjashme me ato të Zotërisë kur u mishërua dhe erdhi, me dashuri dhe përvujtëri, mes nesh. Në këtë kuptim, jeta e shuguruar i bën njerëzit posaçërisht të përshtatshëm për të përballuar vështirësinë e inkulturimit, sepse i mëson të shkëputen nga shumë aspekte të kulturës së tyre. Duke iu vënë studimit dhe kuptimit të kulturave, me anë të këtyre qëndrimeve, të shuguruarit mund t’i njohin më mirë në to vlerat e vërteta dhe mënyrën me të cilën t’i pranojnë dhe t’i përsosin me ndihmën e karizmës së vet”.

Mund të identifikojmë aspekte të ndryshme të inkulturimit. Në përgjithësi, në radhë të parë është njohja e gjuhës, e historisë, e gjeografisë, e kulturës etj., të vendit ku jetojmë e punojmë.

Gjuha e një vendi nuk është vetëm një mjet i domosdoshëm për të komunikuar me njerëzit e vendit, por është edhe, e do të thosha mbi të gjitha, një realitet i gjallë që zbulon një histori, një mendësi, një kulturë. Ajo është e domosdoshme për leximin e gazetave dhe për ndjekjen e mjeteve të komunikimit për të qenë më mirë të informuar mbi ngjarjet e mbi çka ndodh përditë, të cilat na bëjnë të ndihemi të mishëruar e pjesëmarrës në jetën e vendit. Është e dukshme, pra, rëndësia e njohjes së gjuhës shqipe për misionarët.

Rreth hollësive të tjera, kërkimi i kryer nga Don Pelica është një ndihmë e madhe për të kuptuar sa rregulltarët e rregulltarët kanë arritur të inkulturohen. Rezultatet flasin se “Plot 70% përgjigjen se nuk i lexojnë botimet lokale”. Përsa i përket televizionit, “62% e të intervistuarve pohojnë se shohin të paktën lajmet e TVSH-së”. “70% thonë se kanë vështirësi në të kuptuarit plotësisht të mënyrës së jetesës dhe të të menduarit të vendasve”. “Formimi i mirë kulturor, që vihet re, nuk ka qenë i mbështetur nga një përgatitje e përshtatshme për misionin”. Megjithatë, përfundon: “Në përpjekjen e tyre të inkulturimit, rregulltarët kanë treguar padyshim një vullnet të mirë, me gjithë pengesat e llojeve të ndryshme në të cilat janë ndeshur gjatë përfshirjes së tyre”.

Por, mund të vërehet që e gjithë kjo nuk është veçse preludi i inkulturimit të vërtetë, sepse inkulturim do të thotë edhe dialog, dëgjim, gjykim, përshtatje gjuhe e mënyre predikimi, katekizmi e liturgjie sipas situatës konkrete të vendit, kujdesit ndaj shenjave të Hyjit në historinë e në kulturën e popullit, ajo që në Dekretin *Ad Gentes*, quhet “*semina verbi*”. Në këtë vend më duket se duhet të flasim për “*inkulturim shumëformësh*”. Për shembull inkulturimi i ungjillit në një qytet si Tirana është shumë i ndryshëm nga ai në Shkodër, jo vetëm ngaqë Tirana, duke qenë kryeqytet, është më shumë nën ndikimin e ndikimeve të huaja, por mbi të gjitha për faktin se Shkodra ka një traditë më të lashtë të katolicizmit.

Pas përhapjes së Nxitjes Apostolike *Evangelii Nuntiandi* të vitit 1974 e mbi të gjitha pas Enciklikës *Redemptoris Missio* të vitit 1990, është folur shumë mbi inkulturimin: domethënien e tij, rëndësinë e tij, problemet e tij. Por e shoh të arsyeshme, para së ta përfundoj këtë referim të shkurtër për inkulturimin, të risjell një pohim shumë të rëndësishëm të Papa Gjon Palit II në Enciklikën *Redemptoris Missio* n. 54. Aty thuhet: “Inkulturimi duhet të udhëhiqet nga dy parime: përputhshmëria me Ungjillin dhe lidhjen me Kishën universale”. Prandaj, edhe për inkulturimin vlen ajo që thamë duke folur për leximin e shenjave të kohërave: është një proces që duhet të bëhet me besim të madh, në dritën e Ungjillit.

b. Sfida e konsumizmit

Njeriu, i përcaktuar si kafshë racionale, shoqërore e fetare, sot mund të përcaktohet edhe si kafshë që konsumon e që dëfrehet; e dimë që një shoqëri konsumiste nuk i lë shumë vend Hyjit, besimit e fesë, sepse Hyji, besimi e feja nuk janë prodhim konsumi.

Besoj se ka patur të drejtë Francis Fukuyama kur në artikullin *Fundi i historisë (The End of History, 1989)* tha se rënia e konsumizmit dhe përhapja e demokracisë liberale nuk do të thotë fitore e një ideologjie, por thjesht rezultati i një kulture konsumiste. Televizioni me ngjyra rezultoi më i fuqishëm sesa *Manifesti komunist!* Besoj që të gjithë jemi në një mendje se gjëja e parë që Evropa ish-komuniste mësoi nga perëndimi ishte pikërisht kjo kulturë konsumiste. Kjo është feja e re që perëndimi arriti t'i mësojë një Evropë të sapodalë nga drama e komunizmit ateist!

Pa bërë si “*profet i errësirave*”, të kërkojmë të lexojmë shenjat e Hyjit për ne në këtë kulturë konsumiste. Më duket se konsumizmi na paraqet ne rregulltarëve dy sfida mjaft serioze: sfidën e varfërisë si dëshmi kundrejt kësaj shoqërie dhe sfidën e angazhimit tërësor e të vazhdueshëm të thirrjes sonë.

Kur shoqëria konsumiste kërkon idhullin e *Mamonës*, bëhet jo vetëm skllave e këtij idhulli, por edhe ia mbyll zemrën asaj pjese të shoqërisë që vuan e gjendet në nevojë.

Vija ndarëse mes botës së zhvilluar e asaj të nënzhvilluar po bëhet gjithnjë e më e madhe. Nën këtë aspekt po fillojmë të kuptojmë vlerën e varfërisë vullnetare si çlirim. Kisha Katolike ka dhënë e vazhdon t'u japë një ndihmesë të madhe të varfërve në këtë vend, të varfër me kuptimet e ndryshme që i japim sot kësaj fjale. Por, ky shërbim duhet të jetë i shoqëruar edhe me dëshminë e vërtetë të një Kise që, mbi gjurmët e themeluesit të saj, ka vendosur të jetë bashkë me të në anën e të varfërve.

Duke iu kthyer përsëri kërkimit të kryer nga Don Pelica në përgatitje të Mbledhjes Kombëtare të Rregulltarëve, një përqindje e madhe e përgjigjeve, 33%, dëshmon që Kisha, në kontekstin në të cilin gjendemi, jo gjithmonë dëshmon zgjedhjen e saj të varfërisë ungjillore. Nëse kjo do të ishte e vërtetë, do të ishte mjaft e vështirë ta bënim të besueshme shpalljen tonë: “*Lum të varfrit*”; do të ishte e vështirë edhe për njerëzit që ta kuptonin përmbajtjen e këshillës ungjillore të varfërisë.

Unë besoj se duhet të flasim më shumë për “*bashkëndarje të të mirave e të talenteve*”, sesa për “*varfëri*”. Mendoj se nuk ka shumë kuptim të flasim për “*kushtin e varfërisë*” në një vend ku jemi larg, shumë larg nga stili i jetës që jetojnë të varfrit; ndërsa ka më shumë kuptim të flasësh për “*bashkëndarje të të mirave*”. Kështu gjithçka që më dhurojnë, edhe kur vjen nga familjarët e miqtë e mi kur shkoj në vendin tim për pushime, nuk është e imja, por e të gjithë bashkësisë. Merr gjithashtu shumë kuptim vërejtja e Don Pelicës: “Dëshmia jonë do të jetë përdorimi i kujdesshëm, i mençur dhe i matur i mjeteve tona, ruajtja dhe mirëmbajtja e duhur e tyre, respekti i duhur ndaj gjërave si dhuratë e Hyjit për njeriun dhe dhuratë e vëllezërve.”

Në të shkuarën kemi theksuar vlerën eskatologjike të varfërisë, si shpëtim nga pasuritë tokësore për t'iu përkushtuar më shumë Mbretërisë së qiellit, e kështu të përqipemi të grumbullojmë thesare në qiell e të kërkojmë më parë mbretërinë e Hyjit e drejtësinë e Tij (shih Mt 6, 33). Ndërkohë që ky aspekt mbetet i rëndësishëm e i domosdoshëm, i njëjti themel Kristologjik i varfërisë ungjillore i jep edhe një vlerë shoqërore: varfëria fetare është një mjet i domosdoshëm për atë bashkim - “*një zemër të vetme e një shpirt të vetëm*” - që duhet ta kemi si qëllim të bashkësive tona. Por, në të njëjtën kohë, kjo varfëri ka forcë të shkojë përtej mureve të shtëpive tona për t'u bërë një me të varfrit. Varfëria jonë do të thotë, po, bashkëndarje e të gjitha të mirave tona në të mirë të të gjithë bashkësisë. Por, nuk do të thotë që të mbeten mes nesh, me rrezikun e të grumbulluarit të të mirave (rrezik që meritoi një paralajmërim në Dekretin *Perfectae Caritatis* n. 13). Papa Pali VI, në Nxitjen Apostolike *Evangelica Testificatio*, theksoi vlerën e varfërisë sonë me kujdesin ndaj “britmës së të varfërve”, dhe dëshminë kolektive që duhet të japim me varfërinë tonë dhe parapëlqimin tonë për të varfrit (nn. 17-18).

Por, shoqëria konsumiste është edhe një sfidë ndaj angazhimit tonë si “vetë-dhurim i plotë dhe i pakthyesëm”, siç thotë Papa Pali VI në të njëjtin dokument (n. 7). Jeta jonë e shuguruar nuk na lejon të kthehemi në një *makinë që konsumon*, sepse zgjedhjet tona duhet të jenë në përputhje të plotë me zgjedhjen tonë themelore, që është Krishti. Shoqëria konsumiste krijon një kulturë paqëndrueshmërie. Në vitin 1970, Alvin Toffler botoi librin interesant me titull *Tronditja e të ardhmes (Future Shock)*, i përkthyer në italisht me titullin *Lo Shock del Futuro*. Në këtë libër, Tofleri bëri disa “profeci” sociologjike, disa prej të cilave mund të themi se u vërtetuan. Në një kapitull të këtij libri, ai flet për “vdekjen e qëndrueshmërisë”. Tofleri tha se kultura e së ardhmes do të dallohet nga lëvizjet, ndryshimet, gjëra të reja, kundër çdo ideje të qëndrueshmërisë, këmbënguljes, dhe besnikërisë. Fatkeqësisht, kjo është e vërtetë. Gati dy vjet para botimit të librit të Toflerit, domethënë në vitin 1968, Karl Rahner, në librin e tij *Shërbëtorët e Zotit: Një Letër e Hapur drejtuar një Meshtari të Ri*, thotë: “Një vendim do të thotë të heqësh dorë nga alternativat e tjera.... Çdo zgjedhje është një vendim për një të ardhme të megjulluar dhe të paparashikueshme.... Nuk mund të bëhet pa fenë, pa pranuar çmendurinë e pakuptueshme të kryqit”.

c. Sfida e individualizmit

Është një fakt i padiskutueshëm që, në këtë botë “anonimiteti”, ku marrëdhëniet ndër-personale po bëhen gjithnjë e më të ftohta, po ndihet gjithnjë e më shumë nevoja e marrëdhënieve afektive më të thella. Edhe brenda Kishës, jemi duke vërejtur lindjen e lëvizjeve të ndryshme që i lënë më shumë hapësirë marrëdhënieve ndër-personale më të thella. Kështu pjesëtarët bashkëndajnë përvojat e tyre të fesë e të dashurisë. I njëjti dimension fillon të jetë i pranishëm edhe në jetën tonë rregulltare. Në fakt, shumë bashkësi po kërkojnë të rindërtojnë marrëdhënie njerëzore më të thella duke u kujdesur gjithnjë e më shumë për koordinatat e jetës komunitare.

Nga ana tjetër, është e vërtetë që mbetet një lloj prirjeje drejt individualizmit, me rrezikun e të rënit në tundimin e vetë-izolimit, aq sa injorohen të tjerët e deri vetë projekti komunitar. E gjithë kjo është fryt i një kulti ndaj lirisë së rrejshme.

Jeta e shuguruar ka lindur brenda Kishës si një formë konkrete jete që i afrohet më shumë stilit të jetës së të krishterëve të parë. Mes tyre ekzistonte një ndjenjë e fortë “*bashkësie*”. Në fakt, në Librin e Veprave të Apostujve lexohet që “ishin një zemër e vetme e një shpirt i vetëm” duke bashkëndarë gjithçka mes tyre. Edhe dëshmimi i këshillave ungjillore mori formë në një kontekst bashkësie. Tani është shumë e rëndësishme ta kemi parasysh këtë të vërtetë që, për fat të keq, u harrua për shumë kohë. Kjo do të thotë që të tilla këshilla, përveç vlerës së tyre si “*sakrament vetë-dhurimi*”, siç i quan Jean-Marie Tillard, kanë edhe vlerë diakonie në shërbim të bashkësisë, d.m.th. përveç vlerës personale, kanë edhe një dimension bashkësie. Ato janë mjete për qëllimin e bamirësisë. Me të drejtë, pra, Rregulli i Shën Augustinit fillon kështu: “Qëllimi për të cilin jeni mbledhur në bashkësi është të banoni në përkueshmëri në shtëpi e të jeni një shpirt i vetëm e një zemër e vetme në Hyjin”.

Sfida e individualizmit kërkon një dallim (*discernment*) të vazhdueshëm në bashkësi. Fjalën “dallim” e gjejmë në një tekst të bukur të Shën Palit: “Ja për çka lutem: që dashuria juaj të shkojë duke u rritur përherë e më fort në njohuri e në kuptim (dallim, *discernment*) të plotë, që të mund të dalloni çka është më e mirë, që të jeni të pastër si dielli dhe pa farë të mete për ditën e Krishtit” (Fil 1, 9-10).

Jerome Murphy O’Connor bën këtë koment interesant: “Në kundërshtim me atë që pohonin Skolastikët, d.m.th. që dashuria është si rrjedhojë e vetëdijes, Pali këtu nënvizon që është dashuria ajo që jep aftësinë për të njohur me të vërtetë. Dallimi është në raport të drejtë me dashurinë. Sa më shumë të dashurosh, aq më shumë mund t’i dallosh nevojat e njeriut që dashuron”. Rreth rrezikut të individualizmit, duhet që t’i referohesh bashkësisë. Tani nuk është e mundur të tejzgjatemi mbi këtë argument, prandaj po mjaftohem vetëm duke ju sugjeruar rileximin e të famshmit n. 15 të Dekretit *Perfectae Caritatis*, meqë ai, sipas mendimit tim modest, është përshkrimi më i bukur e më i saktë mbi jetën në bashkësi, mes gjithë dokumenteve të përhapur deri tani nga Selia e Shenjtë, dhe tregon, me shprehje shumë të qarta, “cilësinë ungjillore” të bashkësisë fetare.

d. Sfida e aktivizmit

Kemi thënë më sipër që shoqëria teknologjike e ka bërë njeriun një *kafshë që konsumon*. Por, për të qenë një *kafshë që konsumon* nevojitet që më parë të jetë një *kafshë që prodhon*. Në shoqërinë e sotme, në fakt, mbizotëron një mendësi e re: çdo gjë ka vlerë vetëm për atë që prodhon! Sa më shumë prodhon, aq më shumë kushton. Filozofia Skolastike kishte parimin: *Agere sequitur esse*, d.m.th. veprimi ndjek ekzistencën. Me fjalë të tjera, një gjë bën atë që bën, sepse është ajo që është. Në të kundërt, filozofia e sotme vlerëson që një gjë është ajo që është, sepse bën atë që bën.

Nga ana tjetër, shoqëria jonë e informatizuar është bërë ajo që Marshall Mc Luhan e quan “*global village*” (fshati botëror). Në këtë kontekst, “*informacioni*” ka zënë vendin e “*formimit*”, deri në atë pikë sa ky tip informacioni nuk na lë as kohë të reflektojmë e të asimilojmë. Një mendësi e tillë është me siguri një sfidë serioze për ne rregulltarët, që e emërojmë jetën tonë si një shugurim. Çfarë vendi i mbetet për dimensionin kundruar (kontemplativ) të jetës sonë?

Në Nxitjen Apostolike *Jeta e Shuguruar* lexojmë: “Ata që Hyji thërret ta ndjekin, janë të shuguruar dhe të dërguar në botë për të imituar shembullin e tij dhe për të vazhduar misionin e tij”. Në këtë pikë duhet qartësuar se shprehja “*mision*” nuk duhet identifikuar me *punën, prodhimin, efektshmërinë*. Misioni ynë është ai i Jezu Krishtit, që e emëroi si shugurim: Ai u shugurua nga Shpirti “për t’u kumtuar të vobektëve Ungjillin, t’u shpallë robërve çlirim, të verbërve dritën e syve; t’i lëshojë në liri të ndrydhurit, të shpallë vitin e hirit të Zotit” (Lk 4, 18-19). Jezu Krishti është dërguar nga Ati dhe shuguruar nga Shpirti Shenjt për t’u shpallur Lajmin e Mirë të varfërve. Mbi këtë model, misioni ynë ka një origjinë trinitare. Krishti na sjell dashurinë e Hyjit. Ne rregulltarët jemi prania sakramentore e Krishtit.

Të kujtojmë me dijeni shprehjen e Papa Palit VI, e bërë tashmë e famshme: “Njeriu i sotëm është më i gatshëm të pranojë dëshmitarët sesa mësuesit; nëse pranon mësuesit, i pranon vetëm sepse janë edhe dëshmitarë” (E.N. n. 41). Papa Gjon Pali II, në një bisedë bërë me rregulltarë, i bëri jehonë kësaj duke thënë: “Dhurata më e madhe që ju i bëni Kishës dhe botës qëndron mbi të gjitha në atë që ju jeni”. Në dukje, kjo shkon kundër filozofisë së sotme, por nuk duhet të harrojmë që jeta është, në vetvete, veprim; jo vetëm apostullati është veprim, por edhe dishepullati është veprim, bile një dishepullat i vërtetë është veprim, ndërsa një apostullat që nuk është fryt dishepullati nuk është veçse karikaturë. Dikotomia mes misionit dhe shugurimit është e rrejshme: Kundrimi është veprimi bazë i çdo misioni tjetër që ne kemi. Kundrimi ynë është “dialektik”, i aftë pra të shohë Hyjin te njeriu e njeriun te Hyji.

Në të njëjtën bisedë që sapo e përmendëm, Papa Gjon Pali II pohon: “Mos kini frikë t’i kërkoni shumë të rinjve, t’i sfidoni me një thirrje për shërbim e për një mënyrë jetese të bazuar mbi kërkesat themelore të Ungjillit”. Të rinjtë guxojnë t’i përballojnë sfidat edhe kur kërkohet të përjetojnë vështirësi, por vetëm me kusht që të shohin një ideal jete, dhe ky ideal duhet të mishërohet. Ne rregulltarët duhet të jemi mishërim i këtij ideali, mishërim i Ungjillit të Lumturive. Jam plotësisht i vetëdijshëm që kjo bisedë është mjaft larg nga të qenët i plotësuar, meqë nuk mund të zgjatem mbi “sfidën e madhe” të dimensionit profetik të jetës sonë të shuguruar. Nga ana tjetër, jam i bindur që ky argument aq i rëndësishëm meriton të diskutohet më vete.

Ndërkohë më duket e vlefshme ta mbyll këtë ligjëratë me fjalët që Papa Gjon Pali II, në fund të Nxitjes *Vita Consecrata* (n. 106), u drejton të rinjve: “Nëse ndjeni thirrjen e Zotit, mos u zmbarsni! Hyni me guxim në rrjedhat e mëdha të shenjtërisë, të cilave u kanë dhënë udhë shenjtër e shenjtëresha të njohura, në ndjekje të Krishtit. Kultivojini dëshirat tipike të moshës tuaj, por merrni pjesë me gatishmëri në planin e Zotit për ju, nëse Ai ju grish të kërkoni shenjtërinë në jetën e shuguruar. Admironi të gjitha veprat e Hyjit në botë, por të dini ta ngulitni vështrimin mbi realitetet që nuk do të përëndojnë kurrë” (VC n. 10). Janë fjalë që duhet të na mbushin me kurajë dhe të na japin atë optimizëm që ndoshta na mungon. Nuk duhet të ketë vend pesimizmi kur kemi fe në thirrjen tonë dhe bindje që Zoti do që jeta e shuguruar të vazhdojë të ekzistojë dhe t’i shërbejë Kishës dhe botës. Jeta jonë është një aventurë dashurie, dhe kjo aventurë nuk mund të ndalet ose të mbarojë kurrë!

PËR NJË TË ARDHME TË JETËS SË SHUGURUAR NË SHQIPËRI (Fjalim në Asamblenë Kombëtare të Eprorëve të Lartë, Tiranë, në tetor 2002)

Në maj të vitit 2002, Kongregata për Institutet e Jetës së Shuguruar dhe Shoqëritë e Jetës Apostolike, botoi dokumentin. “*Të rinisë nga Krishti*”. Në këtë dokument thuhet: “*Vështirësia dhe pyetjet, që jeton sot jeta e shuguruar, mund të na fusin në një kairòs² të ri, një kohë hiri. Në ta fshihet një apel i vërtetë, apel i Shpirtit Shenjt për të rizbuluar pasuritë dhe energjitë e kësaj forme jete*”. E vazhdon: “*Përshtypja që disa mund të kenë për një rënie të vlerësimit nga ana e disa sektorëve të Kishës për jetën e shuguruar, mund të jetohet si një ftesë për një pastrim çlirimtar*” (n. 13).

E në fakt, shpeshherë shkurajohemi nga shumë gjëra, rënia e thirrjeve, mungesa e kuptimit nga ana e disa sektorëve të Kishës, tensione të brendshme ... e megjithatë përvoja të tilla, ashtu si drita e kuqe e semaforit, na detyrojnë të ndalemi e të reflektojmë. Viktor Frakl, në librin *Man’s Search for Meaning (Njeriu kërkon kuptimin)*, pohon që një farë grade e tensionit është e rëndësishme për shëndetin mendor të njeriut, është tensioni ndërmjet asaj çka është e asaj që duhet të jetë, ndërmjet asaj çfarë ka përfutur dhe asaj që duhet të përftojë ende. Përvoja e një farë tensioni e shtyn të kërkojë baraspeshën e nevojshme për jetën e tij.

Por, mjerë ne nëse në përvojën e tensioneve të tilla, mbetemi pasivë, ose krijojmë mekanizma mbrojtjeje. Ne duhet t’i përballojmë me guxim sfidat që na paraqiten në botën bashkëkohore. Dhe i frymëzuar nga kjo dëshirë, në fund të trevjeçarit tim si president i Konferencës Shqiptare të Eprorëve Madhorë, dëshiroj të ndaj me ju reflektimet e mia për një të ardhme më të begatë për jetën rregulltare në këtë vend. Shumë shkurtimisht do t’i referohem katër fushave, apo katër nevojave më urgjente (siç i konsideroj unë) të jetës sonë.

Të gjendet hapësira nevojshme për dimensionin kundruar (kontemplativ)

Udhëzimi *Të nisësh nga Krishti* pohon: “*Pranë hedhjes gjallëruese, e aftë për dëshmi dhe dhurim deri në martirizim, jeta e shuguruar njeh edhe rrezikun e mediokritetit në jetën shpirtërore, të borgjezimit progresiv e të mendësisë konsumiste. Drejtimi i përgjithshëm i veprave, edhe pse i kërkuar nga nevojat e reja shoqërore e nga ligjet e shteteve, së bashku me tundimin e vlefshmërisë dhe të aktivizimit, rrezikon të errësojnë origjinalitetin ungjillor e të dobësojë arsyet shpirtërore. Mbizotërimi i projekteve personale mbi ato të bashkësisë mund të prekë thellësisht bashkimin dhe vëllazërimin*” (n. 12).

Jam i vetëdijshëm për angazhimet e shumta baritore që kemi ne rregulltarët në këtë vend misioni. Por, nuk mund të injorojmë rëndësinë e lutjes së përbashkët dhe atë private. Ka shumë bashkësi rregulltarësh në këtë vend, ku pjesëtarët gati janë bërë punonjës socialë, ku jeta e lutjes është zvogëluar në minimum. Ka rregulltarë që prej shumë vitesh nuk kanë bërë as ushtrimet shpirtërore vjetore. Është lënë pas dore edhe frekuentimi i sakramentit të rrëfimit, për të mos folur për drejtimin shpirtëror!

T’i lihet vendi i duhur komunitetit

Për të njëjtën arsye po vuan edhe vetë jeta në bashkësi në disa mjedise. Udhëzimi *Të rinisë nga Krishti* flet shumë mirë për detyrën e eprorit për sa i përket kësaj: “*Asnjë epror nuk mund të heqë dorë nga misioni i tij i gjallërimit të ndihmës vëllazërore, të propozimit të dëgjimit, të dialogut. Vetëm kështu e tërë bashkësia do të mund të rigjendet e bashkuar në vëllazërim të plotë dhe në shërbimin apostolik dhe të veprave. Mbeten të një aktualiteti të madh udhëzimet e ofruara nga dokumenti i Kongregatës sonë Jeta Vëllazërore në Bashkësi, kur duke folur për aspektet e autoritetit që sot duhet vlerësuar, kujton detyrën e autoritetit shpirtëror, të autoritetit veprues për bashkim, të autoritetit që di të marrë vendimin e fundit dhe që siguron përmbushjen*” (n. 14).

Bashkësia rregulltare angazhohet vazhdimisht të bëjë verifikimin e bashkësisë, duke lexuar shenjat e kohërave nën dritën e besimit. Një bashkësi e shëndoshë lë gjithmonë hapësirë për takimet e

² Kairos është një fjalë greke që në shqip do të thotë ‘koha e caktuar’ ose ‘koha e përshtatshme.

dialogut vëllazëror. E dua të nënvizoj se takimet që bëhen në nivel dioqezan nuk duhet të zëvendësojnë takimet e bashkisë. Të përpiqemi të jemi të vetë-disiplinuar në përcaktimin e një dite të javës si "dita e bashkësisë". T'i lëmë vend edhe argëtimin të bashkësisë, që të jetë me të vërtetë një rast për të bashkëndarë përvojat e gëzimet tona. Nuk ka cilësinë e "argëtimin të bashkësisë" ai argëtim në të cilin nuk jemi veçse spektatorë të televizorit, ku askush nuk guxon të hapë gojë për të mos na shqetësuar!

Të vazhdohet ecja në procesin e inkulturimit

Si bazë për këtë proces është njohja e gjuhës. Është mjaft i përbashkët tundimi për t'u shkarkuar nga kjo detyrë, sepse na kuptojnë nëse flasim në gjuhën tonë, apo sepse kemi përkthyes. Por, duke vepruar kështu, jemi duke lënë pas dore një detyrë të madhe si misionarë. I admiroj misionarët, që edhe pse janë në moshë të thyer kanë pranuar të vijnë në këtë vend të huaj, me të gjitha vështirësitë që kjo sjell, dhe i kuptoj që këta, në moshën e tyre, hasin shumë vështirësi që të mësojnë një gjuhë të vështirë siç është shqipja. Por, ka shumë që edhe pse i kanë aftësitë dhe mundësitë për ta mësuar, nuk janë munduar ta bëjnë atë.

Por, inkulturim nuk do të thotë thjesht të mësosh gjuhën. Dokumenti *Të rinisësh nga Krishti*, duke folur për inkulturimin, thotë: "*Shumë të gjalla janë tematikat e inkulturimit. Ato kanë të bëjnë me mënyrën e mishërimit të jetës së shuguruar, me përshtatjen e formave të përshtirësive dhe apostullatit, mënyrat e qeverisjes, formimin, përdorimin e të ardhurave dhe të arritjeve ekonomike, zhvillimin e misionit*" (n. 19).

Ne përdorim kriteret tona për ta gjykuar dhe ndonjëherë edhe për ta dënuar këtë popull. Por, njohja më e thellë e historisë dhe kulturës së këtij populli na ndihmon ta kuptojmë e ta duam më shumë. Kjo bëhet edhe më e rëndësishme kur pranojmë kandidatët shqiptarë për institutet tona. Dhe kjo na sjell në pikën e katërt:

Të angazhohemi për një formim të mirë të kandidatëve

Përsëri citoj dokumentin *Të rinisësh nga Krishti*: "*Thirrjet e reja që trokasin në dyert e jetës së shuguruar paraqesin ndryshime të thella dhe kanë nevojë për vëmendje personale dhe metodologji të përshtatshme për të marrë situatën e tyre konkrete njerëzore, shpirtërore dhe kulturore*" (n. 18).

Ka disa vështirësi për t'i dhënë një formim të mirë kandidatëve tanë shqiptarë, ndër të cilat edhe mungesa e literaturës së përshtatshme në shqip³. Nuk e kemi ende Liturgjinë e Orëve në shqip, libra që unë personalisht ia rekomandoj gjithmonë njerëzve të shuguruar: *Imitimi i Krishtit, Autobiografia e Shën Terezës së Lisieux dhe Rrëfimet e Shën Agustinit* nuk ekzistojnë në shqip, ashtu si nuk ekzistojnë disa dokumente shumë të rëndësishme të Selisë së Shenjtë për rregulltarët, si dekreti *Perfectae Caritatis* i Koncilit të dytë të Vatikanit, Thirrja Apostolike *Evangelica Testificatio*, dhe dokumenti *Jeta Vëllazërore në bashkësi*. * Dëshiroj shumë që edhe revista jonë *Jeta e Kushtuar* të bëhet me të vërtetë një organ informimi dhe formimi për të gjithë ne rregulltarët në Shqipëri.

Një problem tjetër (më duket shumë serioz) është zgjedhja e rrëfyesve dhe drejtuesve shpirtërorë për kandidatët. Shën Tereza e Avilës ka qenë kërkuese mbi zgjedhjen e drejtuesve shpirtërorë. Jo vetëm se është e rëndësishme që drejtuesi shpirtëror i kandidatëve për rregulltarë në formim të jetë një rregulltar, por edhe shembull, i kujdesshëm dhe me shumë përvojë.

Është e rëndësishme edhe që t'u bëjmë thirrje kandidatëve tanë të mësojnë një gjuhë të huaj (veçanërisht anglishten, për rëndësinë e saj ndërkombëtare, dhe italishten, për faktin që Italia është kaq pranë dhe për lidhjet e ngushta, historike, politike e fetare ndërmjet Shqipërisë dhe Italisë); dhe u japim atyre mundësinë t'i mësojnë këto gjuhë, por pa pretenduar që t'i bëjmë "italianë", "anglezë" apo "francezë"....

³ Fatmirësisht, tani kemi në gjuhën shqipe jo vetëm Liturgjinë e Orëve, por edhe librat *Imitimi i Krishtit, Autobiografia e Shën Terezës së Lisieux dhe Rrëfimet e Shën Agustinit*, si edhe dokumentet *Perfectae Caritatis, Evangelica Testificatio* dhe *Jeta Vëllazërore në bashkësi*. I jemi shumë mirënjohës përkthyesve.

EUKARISTIA: SAKRAMENTI I BASHKIMIT TË KISHËS

(Ligjëratë për meshtarët dhe rregulltarët e dioqezës së Tiranës,
në maj 2005, me rastin e Vitit Eukaristik)

Hyrje

Familja që bashkohet për drekë apo për darkë ndoshta nuk është shumë e vetëdijshme se ajo drekë është shprehja e angazhimit të babait, i cili shkon në punë që familja të mund të jetojë dhe të ndihet e lumtur; si edhe shprehja e angazhimit të nënës, e cila shqetësohet duke pyetur veten: “Çfarë do t’u jap sot për drekë?”, që do të thotë: “Si do t’ua tregoj se i dua?”

Sa vonë e kemi vërejtur dashurinë e prindërve për ne! Sa herë në mënyrë tekanjoze kemi refuzuar ushqimin që na kishin përgatitur, dhe që ishte fryti i angazhimit të tyre! “Nuk më pëlqen!” Kemi refuzuar dashurinë e tyre! Megjithatë, ata kanë vazhduar të na duan! Ajo drekë zbulon dhe konsumon dashurinë. Çdo drekë në familje është një ftesë për ta “njohur” dashurinë e prindërve. Madje, është një rast për t’i njohur vetë prindërit.

E si mund ta njohim Krishtin? E njohim në Fjalën e tij; por veçanërisht “në ndarjen e bukës”. Vetë Krishtit i pëlqeu ta kremtonte takimin e vet me nxënësit nëpërmjet një darke. Atje, në dhomën e darkës, kemi bashkësinë e parë të Besëlidhjes së Re, të bashkuar rreth Kryetarit të saj, Jezusit, në vigjiljen e vetëflijimit të tij për shpëtimin tonë. Në Eukaristi, që është përkujtimi i asaj darke të fundit të Jezusit, ai bën që ne ta njohim jo më si shërbëtorët e tij, por si miqtë e tij.

A. EUKARISTIA SI VEPËR PËR KISHËN

1. “Sakramenti i bashkimit të Kishës”

Eukaristia është **sakramenti** i bashkimit të Kishës. Por, është “sakrament” në kuptimin më të plotë, domethënë është **sakrament** dhe **shkak** (*sacramentum et causa*), sepse *duke treguar diçka, ai në të njëjtën kohë edhe e shkakton (significando causat), domethënë shkakton atë çfarë tregon (causat id quod significat)*. Me fjalë të tjera, nuk është thjesht një vepër që tregon bashkimin e Kishës, por është gjithashtu një vepër që shkakton këtë bashkim.

Shën Tomë Akuini këmbëngul rreth kësaj të vërtete, që Eukaristia shpreh bashkimin e Kishës (III, q. 65, a. 3), madje Eukaristia është sakramenti i vetë bashkimit të Kishës: “*sacramentum ecclesiasticae unitatis*” (q. 73, a. 2). Hiri që ky sakrament u jep njerëzve është hir bashkimi ndër të gjithë ata që e pranojnë që të bëhen gjymtyrët e një trupi, që është Kisha. Është për këtë arsye që Shën Toma pohon se Eukaristia quhet *communio* ose *synaxis* (q. 73, a. 4).

Kushtetuta dogmatike *Lumen Gentium* e paraqet Eukaristinë në dimensionin e saj kishtar: “*Me sakramentin e bukës Eukaristike paraqitet dhe kryhet bashkimi i besimtarëve, të cilët përbëjnë një trup në Krishtin*” (n. 3) dhe “*lartësohemi deri te bashkimi me Të dhe mes tyre*” (n. 7). Kështu besimtarët, “*duke u ushqyer me Korpin e Krishtit në kungimin e shenjtë, tregojnë në mënyrë më të qartë bashkimin e popullit të Zotit, gjë që me këtë sakrament në mënyrë të përshtatshme shprehet dhe zbatohet mrekullisht*” (n. 11). Dekreti *Unitatis Redintegratio* thekson se Eukaristia është shkaku i bashkimit të dukshëm të Kishës (n. 4).

Që me sakramentin e pagëzimit, të krishterët janë bërë Trupi i vetëm i Krishtit. Por, ky bashkim i Trupit të Krishtit, që është Kisha, shprehet dhe forcohet nëpërmjet Eukaristisë, flija dhe ushqimi i bashkësisë së krishterë.

Vendi i veçantë që ka Eukaristia, si sakramenti i bashkimit të Kishës, përkufizohet në mënyrë shumë interesante nga vetë Shën Toma kur shtjellon rolin e dyfishtë të meshtarit mbarështues në kremtimin e Eukaristisë: rolin zbritës dhe atë ngjitës. Në fakt, kur meshtari shuguron elementet, këtë nuk e bën në emrin e vet, por “*in persona Christi*” (III, q. 82, aa. 1 e 3; q. 83, a. 1, ad 3um), i cili, nëpërmjet meshtarit, shuguron dhe shenjtëron. Nga ana tjetër, lutjet e tij gjatë kremtimit Eukaristik ia paraqet Hyjit “*in persona Ecclesiae, cuius est minister*” (q. 82, a. 6; a. 7, ad 3um). Atëherë, ai e mbyll duke thënë se Eukaristia është flija e Krishtit dhe në të njëjtën kohë flija e

Popullit të Hyjit. Krishti bëhet i pranishëm si dhurata më e lartë e Hyjit për njeriun dhe si fli kulturi e Popullit të Hyjit (q. 22; q. 82, a. 3).

2. Eukaristia e ndërton bashkësinë e besimtarëve

Gjatë një darke, zhvillohet një marrëdhënie. Për këtë Shën Pali tregon se si Eukaristia duhet të shpjerë te ndërtimi i bashkësisë. Sipas apostullit, duke u bashkuar me Krishtin në darkën Eukaristike, bëhemi një trup i vetëm: *“Gota e bekimit, të cilën ne e bekojmë, a nuk është bashkim me Gjakun e Krishtit? Po edhe buka, të cilën ne e ndajmë, a nuk është bashkim me Trupin e Krishtit? Pasi është një bukë e vetme, ne, edhe pse shumë, jemi një trup i vetëm: sepse të gjithë jemi pjesëtarë të një buke”* (1 Kor 10, 16-17). Pastaj, apostulli i qorton korintianët për sjelljen e tyre duke krenuar darkën e Zotit (11, 17-34). Sepse, në vend të një darke vëllazërore, ky krenim ishte në fakt shprehje egoizmi që pengon çdo lloj bashkimi e vëllazërimi. Në këtë mënyrë, ata silleshin krejtësisht në kundërshtim me atë bashkim që shprehet dhe zbatohet pikërisht në Eukaristi.

Shën Augustini vazhdon duke zhvilluar këtë ide: duke u bashkuar me Krishtin, Kreun, forcojmë marrëdhëniet tona me anëtarët e tjerë të Krishtit të plotë – *Christus totus*. Eukaristia i bashkon të gjithë të krishterët në një trup të vetëm: është shenja e efektshme e bashkimit (Ser 227 e 272). Duke qenë flija e plotë e Krishtit, ajo arrin te Krishti i plotë (*Christus totus*).

3. Bashkëndarja e dhuratave të Zotit

Duke pasur parasysh kulturën e shoqërisë palestineze në kohën e Jezusit, është e lehtë të vërejmë se si vetë elementët e përdorur nga Ai për Eukaristinë, buka dhe vera, të ndara me të tjerët, fitojnë një domethënie thellësisht komunitare.

Në Palestinë, buka ishte ushqimi bazë, pasi “buka” mund të kuptohej thjeshtësisht si “ushqim” (si edhe këtu në Shqipëri: “A ke ngrënë bukë?” do të thotë “A je ushqyer?”). Dhe ta bashkëndaje bukën me dikë do të thoshte ta bashkëndaje me të mjetin e jetës, e atëherë shprehte një miqësi të ngushtë.

Vera, nga ana e saj, ishte pija e festave; ishte pija që, sipas Ps. 104, 15, *“e gëzon zemrën e njeriut”*, veçanërisht në një dasmë (krh. Gjn 2, 1-11), dhe i bashkon të ftuarit me njëri-tjetrin.

Në darkën e fundit, Jezusi gjendet në qendër të bashkimit vëllazëror, ndërsa bashkëndan bukën dhe verën me miqtë e vet: janë simbolet e jetës, të gëzimit dhe të unitetit, ndërsa i drejton te gostia e Mbretërisë.

Në Shkrimin e Shenjtë shumë shpesh flitet për dhuratat e Zotit në mënyrë figurative, si ushqim dhe pije. Ashtu, p. sh., Isaia, duke folur për gostinë mesianike, thotë: *“Zoti Hyji i Ushtrive do të bëjë përmbi këtë mal një gosti për të gjithë popujt: me mish të majmë e me verë të moçme, me mish të majmë plotë me palcë, me verë të kulluar, të qartë si loti”* (25, 6). Dhe kur Jezusi, në darkën e fundit, ka marrë bukën dhe verën duke i shndërruar në trupin dhe në gjakun e vet, me këtë nuk ka mënjanuar simbolizmin e këtyre elementëve si shenja jete dhe gëzimi, përkundrazi e ka përforcuar.

Në Ungjillin e Gjonit, “jeta” është një temë themelore dhe shumë e parapëlqyer në mbarë librin. Ai thekson se buka që Jezusi na jep për ta ngrënë është trupi i tij *“për jetën e botës”* (6, 51). Pastaj, Jezusi vazhdon duke na treguar se jeta e amshuar, që na komunikohet neve nëpërmjet bukës së jetës, është vetë jeta e Hyjit që i është komunikuar Krishtit, dhe, nëpër Krishtin, edhe atyre që e hanë këtë bukë: *“Sikurse mua më dërgoi Ati i gjallë dhe unë jetoj për Atin, po ashtu edhe ai që ha mua do të jetojë për mua. Kjo është buka që zbriti prej qiellit, jo porsia ajo që hëngrën etërit e vdiqën: kush ushqehet me këtë bukë do të jetojë në amshim”* (6, 57-58). Në përputhje me të gjithë teologjinë e tij, duke folur për bukën e jetës, Gjoni thekson *qenien* e Krishtit si qenie shpëtimtare. Kjo qenie, *logos* e *sarx*, është dhurata e Atit për njerëzimin në çastin e mishërimit të Birit të Hyjit; por është dhurata që vazhdon duke iu dhuruar këtij njerëzimi si buka e jetës që ne duhet ta hamë. Është ushqimi mesianik, para të cilit mana ishte vetëm hije.

4. Një Besëlidhje e re me një Popull të ri

Në darkën e fundit, Jezusi u jep apostujve “gjakun e Besëlidhjes”. Sipas Mk 14, 24 dhe Mt 26, 28, fjalët e thëna nga Jezusi mbi kelk ishin: “Ky është gjaku im, gjaku i Besëlidhjes...”. Ndërsa sipas 1 Kor 11, 25 dhe Lk 22, 20 ishin: “Ky kelk është Besëlidhja e re në gjakun tim...” Thelbësisht, të dyja variantet nuk janë të ndryshme. Por, ndërsa Marku dhe Mateu theksojnë gjakun si mjet për Besëlidhjen e re, Letra e parë drejtuar Korintianëve dhe Luka theksojnë më shumë Besëlidhjen e re të përruar nëpërmjet gjakut. Sidoqoftë, në të dyja variantet vihet në dukje roli i gjakut të derdhur për ta përruar Besëlidhjen e re.

Nuk mund t'i mbyllim sytë përpara domethënies komunitare të realitetit “Besëlidhje”. Është një Besëlidhje me një popull; madje duhet të këmbëngulim se ky popull formohet si popull pikërisht nëpërmjet kësaj Besëlidhjeje. Lë të kujtojmë këtu atë ngjarje kur Moisiu e kreu Besëlidhjen me izraelitët në shkretëtirë: “*Moisiu u urdhëroi të rinjve të Izraelit të flijojnë flitë e shkrumbimit. Flijuan edhe flitë e pajtimit – viça në nder të Zotit. Moisiu mori gjysmën e gjakut dhe e qiti në disa enë, kurse gjysmën tjetër e derdhi mbi lter..... Atëherë Moisiu e mori gjakun dhe e stërpiku popullin e tha: ‘Ky është gjaku i besëlidhjes që Zoti e lidhi me ju në mbështetje të të gjitha këtyre fjalëve’*”. (Dal 24, 4-8).

Autori i Letrës drejtuar Hebrenjve, pasi që na kujton se “*as Besëlidhja e parë nuk qe themeluar pa gjak*” (9, 18), pohon se Besëlidhja e re u realizua nëpërmjet gjakut të Krishtit (9, 23-28).

Atëherë, kemi gjakun e stërpikur mbi popullin nga Moisiu, që ishte *shenja* ose *simboli* i asaj Besëlidhjeje që bëri Hyji me hebrenjtë duke formuar Popullin e vet. E pastaj, kemi gjakun e derdhur nga trupi i Jezusit gjatë mundimeve dhe vdekjes së tij, që nuk ishte thjesht shenja, por *shkaku* i Besëlidhjes së Re që Zoti Hyj e bëri me popullin e tij të ri. Duke parakallëzuar këtë ngjarje, në darkën e fundit, me një gjest profetik, Jezusi u jep nxënësve të vet kelkun e verës, të shndërruar në gjakun e vet, duke thënë se është gjaku i Besëlidhjes, i derdhur për faljen e mëkateve. Nuk është gjaku i stërpikur mbi popullin, as është gjaku i derdhur mbi kryq, por është gjaku që Jezusi u jep *për ta pirë*. Në këtë mënyrë dëftohet më shumë intimiteti ose bashkimi më i thellë me gjakun e Besëlidhjes së re.

B. EUKARISTIA SI PRANI, FLI DHE GOSTI

1. Është prania e Jezusit, por nuk është e ndarë nga pranitë e tjera të tij

Është një prani *vetjake*, dhe jo thjesht *hapësinore*. Atëherë, është një prani *vetë-komunikuese*. Dhe kërkon të jetë *reciproke*. Atëherë, kërkon përgjigjen tonë.

Dhe është një prani *substanciale*, dhe jo thjeshtësisht *virtuale*, si në pranitë e tjera të Jezusit. Megjithatë, nuk mund t'i fitojmë të gjitha frytet e kësaj pranie, përveç nëse tashmë jemi të njohur me pranitë e tjera të Jezusit në mesin e bashkësisë fetare. Në mesin e kësaj bashkësie, Jezusi është i pranishëm në Fjalën e tij, që na bashkon me Jezusin dhe me njëri-tjetrin. Është i pranishëm në lutjet tona, që na hapin ndaj Jezusit dhe njëri-tjetrit. Është i pranishëm në veprat e bamirësisë, në mënyrë që “*çkado bëtë për njërin ndër këta vëllezër të mi më të vegjël, e bëtë për mua*” (Mt 25, 40).

2. Është flija e Jezusit, por nuk është e ndarë nga flija shpirtërore as nga flija mbi Kalvar

Shën Toma ka thënë: “*Flija e jashtme është shprehja e flisë së brendshme, nëpër të cilën shpirti i njeriut i ofron vetveten Hyjit.... Shpirti i ofron vetveten si fli Hyjit, si burimi i ekzistencës së tij dhe si qëllimi i thirrjes së tij... Atëherë, sikurse na duhet që vetëm Hyjit t'ia ofrojmë flinë e brendshme ose shpirtërore, ashtu edhe vetëm Atij na duhet t'ia ofrojmë flitë e jashtme*” (II-II, q. 85, a. 2).

Në çfarë kuptimi është Eukaristia *shprehje e flisë së brendshme*? Në Besëlidhjen e vjetër profetët kishin parakallëzuar kohën kur flitë do të kryheshin në mënyrë shpirtërore. Flija që njeriu mund t'i ofrojë Hyjit do të jetë flija e jetës së vet. Në Besëlidhjen e re, flija jonë si të krishterë është flija e vetë jetës sonë: shih Rom 12, 1. Atëherë të gjithë të krishterët janë meshtarë, sepse, falas pagëzimit të tyre, mund t'ia ofrojnë veten e tyre Hyjit si fli shpirtërore.

Por, siç vëren Kongari, asnjë fli nuk mund të bëhet e pëlqyeshme para Zotit, përveç nëse është e bashkuar me flinë e Kalvarit, në të cilën Krishti i ka ofruar vetveten një herë e përgjithmonë Hyjit Atë për shpëtimin tonë. Dhe kjo marrëdhënie ose ky bashkim mes flisë shpirtërore dhe flisë së Krishtit mbi Kalvar zbatohet nëpërmjet Eukaristisë, e kremtuar nga meshtari mbarështues, duke iu bindur urdhrin të Krishtit: *“Bëjeni këtë në përkujtimin tim”*.

Sipas Letrës drejtuar Hebrenjve (10, 5-9), flija e Krishtit filloi me hyrjen e tij në botë: *“Krishti, duke hyrë në botë, thotë: ‘Fli e kusht ti nuk deshe, por ma bëre gati trupin; holokaustet dhe flitë për mëkate nuk të pëlqyen. Atëherë thashë: ‘Ja, po vij!’ sepse për mua shkruan në rrotullin e librit: ‘Për ta kryer, o Hyj, vullnetin tënd!’”*. Atëherë flija e Krishtit, e filluar me misterin e mishërimit të tij, u realizua me misterin e shpëtimit, misteri i Pashkëve, i vdekjes dhe ringjalljes së Krishtit. Por, këto dy mistere tregojnë gjithashtu ngjizjen dhe lindjen e Kishës, si Mbretëria e Hyjit. Barku i Zojës Mari dhe Kalvari e tregojnë vendin e ngjizjes dhe të vdekjes së Jezusit, por në të njëjtën kohë e tregojnë vendin e ngjizjes dhe të lindjes së Kishës, nusja e Krishtit. Atëherë, misteri i Kishës është thelbësisht i lidhur me misterin e Krishtit. Dhe deri në çastin e ardhjes së dytë të Krishtit, misioni i Kishës do të mbetet pikërisht ky: që, me ndihmën e Shpirtit Shenjt, të vazhdojë të realizohet duke kremtuar misterin e Krishtit.

E pra, Eukaristia është prania e efektshme e misterit të vetëm dhe të përsosur të flisë së Krishtit, e asaj flije që jo vetëm e dëfton meshtarinë e përsosur të Krishtit, por gjithashtu e bën të mundshme ekzistencën e Kishës. Përveç kësaj, Eukaristia është vetëflijimi i Kishës së Hyjit, në një vepër adhurimi, lavdërimi dhe falënderimi nëpër Krishtin, me Krishtin dhe në Krishtin. Nuk ka Kishë pa Eukaristi; as nuk ka Eukaristi pa Kishë. Prandaj, Eukaristia është flija e Kishës mbarë. Është oferta e Kishës, edhe në kuptimin se është Kisha që e ofron, edhe në kuptimin se Kisha e ofron vetveten **nëpër dhe në këtë fli**.

3. Është Gosti, por nuk është e ndarë nga buka materiale as nga buka e Fjalës

Gjn 6 flet për tre lloje buke:

- a. Buka materiale që Jezusi ia jep popullit të uritur (rr. 1-13);
- b. Buka që është Fjala e Zotit (rr. 35-47); dhe
- c. Buka që është Korpi i Krishtit (rr. 48-58).

Atëherë Gjn 6 paraqet një kalim nga një lloj buke në një lloj tjetër: nga buka materiale te buka që është Fjala e Zotit, te buka që është Korpi i Krishtit.

Në Mk 6, 35-44 kemi tregimin e mrekullisë së shumëzimit të bukës. Nxënësit i thanë Jezusit: *“U bë vonë e ky vend është i shkretëtë; thuaju të shkojnë në fshatra e katunde të rrethinës e të blejnë diçka për të ngrënë”*. Por, Jezusi u përgjigj: *“Jepnu ju të hanë”* (rr. 35-37). Tani le të kemi parasysh foljet që përdorin në këtë tregim, në rr. 41: *“Jezusi, si i **mori** pesë bukët e dy peshqit, i **lartësoi sytë nga qielli**, e **bekoi** Hyjin, i ndau bukët dhe ua **dha** nxënësve të vet”*. Në tregimin e të njëjtës mrekullie të shumëzimit të bukës në Gjn 6, 11 lexojmë: *“Jezusi **mori** bukët, u **falënderua** dhe ua **dha** atyre”*. Ndërsa në tregimin e darkës së fundit të Jezusit në Mk 14, 22 lexojmë: *“Jezusi **mori** bukën e **bekoi** Hyjin, e theu, ua **dha** e tha...”*. Kjo do të thotë që mrekullinë e shumëzimit të bukës duhet ta lexojmë në kontekstin Eukaristik. Atëherë, çdo kremtim i Eukaristisë na kujton detyrën e përmendur te Mk 6, 37: *“Jepnu ju të hanë”*. Të krishterët të parë e kuptuan mirë këtë urdher. E prandaj Shën Justini tregon se pas kremtimit të Eukaristisë besimtarët ndihmonin të varfrit me çfarë kishin mbledhur për ta në atë kremtim. Dhe çdo Eukaristi na kujton detyrën që të angazhohemi për bashkimin e besimtarëve, duke pasur parasysh fjalët e Palit: *“Gota e bekimit, të cilën ne e bekojmë, a nuk është bashkim me Gjakun e Krishtit? Po edhe buka, të cilën ne e ndajmë, a nuk është bashkim me Trupin e Krishtit? Pasi është një bukë e vetme, ne, edhe pse shumë, jemi një trup i vetëm: sepse të gjithë jemi pjesëtarë të një buke”* (1 Kor 10, 16-17).

Eukaristia është një gosti. Është shumë e përshtatshme fjala që përdoret në gjuhën latine (dhe në anglisht): *communio*, fjalë që shpreh atë që është më specifike për këtë gosti. Është bashkim me Krishtin. Mund të bashkohemi me Krishtin në shumë mënyra, por në mënyrë të veçantë duke marrë

pjesë në gostinë Eukaristike, në të cilën Krishti është njëkohësisht Dhuruesi dhe Dhurata. Është një bashkim që shprehet shumë mirë te Gjn 6, 56- 57: *“Kush ushqehet me korpin tim dhe pi gjakun tim ai mbetet në mua dhe unë në të. Sikurse mua më dërgoi Ati i gjallë dhe unë jetoj për Atin, po ashtu edhe ai që ha mua do të jetojë për mua”*. Dhe ky bashkim në një mënyrë të veçantë realizon atë bashkim që përshkruhet në alegorinë e hardhisë: *“Banoni në mua sikurse edhe unë në ju. Sikurse shermendi nuk mund të japë fryt prej vetvetes, i shkëputur prej hardhisë, po ashtu as ju, nëse nuk mbeteni në mua”*. (Gjn 15, 4).

Por, i krishteri nuk mund të bashkohet me Krishtin pa u bashkuar njëkohësisht me vëllezërit e vet në Krishtin. Krishti është jeta e të gjithë atyre që janë shpëtuar nëpërmjet gjakut të tij. Prandaj, kur Jezusi, në Eukaristi, i jep vetveten secilit prej nesh si ushqim, që të bëhet jetë për ne, në atë çast Ai bashkohet me ne me një lidhje intime. Atëherë, Eukaristia është një gosti vëllazërore, në të cilën realizohet bashkimi ynë si vëllezër në Krishtin.

Përfundim

Si përfundim ju ftoj ta lexoni të ashtuquajturën “biseda mbi Kishën” te Mt 18, nën dritën e asaj që kemi thënë deri tani.... Gjaku i Besëlidhjes për faljen e mëkateve merr kuptim të plotë në kontekstin e faljes....

JETA JONË SI MESHTARË OSE SI NJERËZ TË SHUGURUAR PËRBALLË SHOQËRISË SË SOTME

(Ligjëratë për meshtarët dhe rregulltarët e dioqezës së Tiranës, në tetor 2005)

Në dy javët e para të prillit të këtij viti, mbarë bota fliste për Papa Gjon Palin II, i cili kishte ndërruar jetë më 2 prill. Në televizor kemi parë se si mijëra njerëz prisnin, disa prej tyre për dymbëdhjetë ose edhe katërbëdhjetë orë, për ta përshëndetur kufomën e Papës në Bazilikën e Shën Pjetrit në Vatikan. Asnjë njeri tjetër nuk ka pasur aq shumë përfaqësues politikë në varrimin e vet (ndoshta me përjashtim të Uinston Çurçillit (Winston Churchill)). Të gjithë kemi mbetur të shtangur duke vënë re se si, gjatë asaj kohe nga 2 prilli (dita e vdekjes) deri më 8 prill (dita e varrimit), i gjithë qyteti i Romës ishte si “*në festë*”, siç komentonte një gazetare e BBC-së në Romë, gjatë mbrëmjes së varrimit të Papës. Pa nënvlerësuar përshpirtërinë dhe angazhimin e Papa Gjon Palit për një botë më të mirë, më duket se as që diskutohet roli i mediave të komunikimit për të krijuar një imazh aq të madh të Papës. Asnjë njeri tjetër nuk është paraqitur aq shumë në ekranet televizive sa Papa Gjon Pali II gjatë pothuajse 27 vjetëve që ai veproi si udhëheqës i Kishës Katolike.

Nga ana tjetër, e dimë se si kanë reaguar shumë njerëz, katolikë apo jo, sapo dëgjuan lajmin e zgjedhjes së Kardinalit Jozef Ratzinger (Joseph Ratzinger) si Papë. Gazetari katolik Xhon Alen (John Allen), në librin e tij shumë interesant *The Rise of Benedict XVI* (Ngritja e Benediktit XVI) është ankuar se mediat e komunikimit e kishin dëmtuar shumë imazhin e Kardinalit Ratzinger.

Kjo është shoqëria e sotme: është një shoqëri ku imazhi i njeriut para të tjerëve varet jo vetëm nga jeta dhe puna e tij, por edhe, ndoshta më shumë, nga reklamat *pro (në favor)* ose *contra (kundër)* të shpallura nga mjetet e komunikimit për atë njeri. Sa herë flasim për dhunë, ndoshta as që na bie në mend dhuna që po ushtrojnë mjetet e komunikimit mbi trurin e njerëzve: mendimi i njeriut të sotëm është shumë i kushtëzuar nga propaganda e mjeteve të komunikimit.

MJETET E KOMUNIKIMIT DHE ÇËSHTJA E MESHTARËVE PEDOFILË

Në nëntor të vitit 1993, një burrë rreth 35-vjeçar, me emër Stiven Kuk (Steven Cook), i cili në atë kohë ishte shumë i sëmurë me AIDS, paraqiti një akuzë kundër Kardinalit Jozef Bernardini (Joseph Bernardin) në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Sipas akuzës, në vitin 1975, kur Bernardini ishte Arqipeshkëv në Sinsinati (Cincinnati) dhe Kuk (Cook) ishte seminarist, ky i fundit ishte kërkuar nga vetë arqipeshkvi që të shkonte në dhomën e këtij, dhe Bernardini e nxiti që të kryejë një akt seksual. Në librin shumë interesant të tij, *The Gift of Peace* (Dhurata e paqes), Bernardini flet për këtë përvojë shumë të mërzitshme. Sa shpejt e morën dhe e shpërndanë këtë lajm mjetet e komunikimit. Po të mos ishte feja e madhe dhe lutja e vazhdueshme e Kardinalit, patjetër ky ndoshta do të ishte dëshpëruar. Por, e vërteta doli fitimtare: pas tre muajsh, Stiven Kuk (Steven Cook) pranoi se akuza që kishte drejtuar kundër Kardinalit nuk ishte e vërtetë; dhe më vonë Bernardini, i cili gati e kishte shprehur faljen e paditësit, vendosi të shkonte për t’u takuar me Stivenin. Bernardini flet me shumë mallëngjim me ish-paditësin e tij, i cili vdiq pas disa muajsh, u pajtua me Zotin dhe me Kishën.

Por më vonë, më 6 janar të vitit 2002, një program në një televizion amerikan zbuloi një skandal të një prifti amerikan, i cili ishte paditur për pedofili; programi e qortoi shumë fort Kardinalin Bernard Lou (Bernard Law), sepse nuk mori asnjë masë përballë kësaj akuze. Dhe kjo histori e hapi derën për shumë e shumë akuza të tjera kundër shumë priftërinjve, të akuzuar për të njëjtin krim. Është folur për disa ipeshkviq që ishin të njoftuar për abuzime seksuale të kryera nga disa priftërinj të tyre, megjithatë i kanë lënë të lirë duke vazhduar me mbarëshkrimin e tyre aktiv, në disa raste duke i transferuar në famulli të reja, pa i njoftuar famullitarët ose përgjegjësit e tyre për historinë e tyre. Kjo i ndezi flakë shumë katolikë në Amerikë. Shumë gazetarë dhe avokatë patën interes të madh, për arsye të ndryshme që ne mund t’i kuptojmë, të hetojnë dhe të zbulojnë skandale të tilla, nganjëherë skandale që ishin kryer dhjetëra vjet më parë.

Mjetet e komunikimit, neve meshtarëve dhe rregulltarëve ose rregulltareve, na kanë vënë në një situatë shumë më delikate. Për shumë kohë ishim të mbrojtur nga shoqëria dhe mëkatet tona ishin të fshehura; ndërsa sot, përkundrazi, këto mëkate bëhen “lajm” skandaloz, por shumë interesant për lexuesit.

KRITERET E MJETEVE TË KOMUNIKIMIT DHE PËRGJEGJËSIA JONË

Cilat janë kriteret që përdorin mjetet e komunikimit për të vlerësuar lajmet që duan t’ia komunikojnë popullit? Me fjalë të tjera, cilat lajme konsiderohen si lajme më interesante për publikun e mjeteve të komunikimit? Së pari, lajmet polemike, që krijojnë konflikt. Kur gazetat në shumë vende u interesuan për Enciklikën *Veritatis Splendor*, nuk ishte sepse u interesuan për doktrinën e Kishës, por sepse, në këtë Enciklikë, Papa foli kundër seksit paramartesor, abortit, dhe martesave mes homoseksualëve. Së dyti, lajmet për njerëzit e njohur. Kur Princi Karl (Charles) u martua me Kamillën, ky lajm tërhoqi vëmendjen e mjeteve të komunikimit, jo sepse kjo martesë ishte kremtuar me madhështi – në fakt nuk ishte kremtuar me asnjë madhështi, gjë aq e zakonshme në familjen mbretërore britanike – por pikërisht sepse ishte Princi Karl (Charles). Së treti, lajmet skandaloze që shkaktojnë habi dhe zemërim te njerëzit. Kur për shumë muaj mjetet kanë folur për priftërinjtë pedofilë në Shtetet e Bashkuara, ky lajm u dha me aq shumë publicitet, pikërisht sepse ishte një lajm skandaloz.

Nga kjo mund të vërejmë se vlerat e mjeteve të komunikimit janë krejtësisht në kundërshtim me vlerat e Mbretërisë qiellore. Këto vlera janë dashuria, drejtësia, dhembshuria, vetëmohimi, besnikëria, qëndrueshmëria, bashkimi, falja, solidariteti.

Kështu, nuk habitemi kur në faqen e parë të gazetës *Irish Times*, po në Irlandën e shenjtërve, shohim një fotografi të madhe të Kardinalit O’Brajen (O’Brian) me titull me shkronja shumë të mëdha: *Who is going to free us from this awful Cardinal?* (Kush do të na çlirojë nga ky Kardinal i keq?) – sepse, sipas gazetës, nuk i kishte marrë masat e duhura kundër një prifti pedofil. Dhe nuk gabojmë nëse në të gjitha këto vërejmë hipokrizinë e shoqërisë së sotme që skandalizohet nga çdo mëkat i madh ose i vogël i një prifti dhe nuk skandalizohet për shembull nga milionat e viktimave të pafajshëm të prindërve të shkurorëzuar, ose të aborteve. Ndonjëherë kjo shoqëri e sheh lëmishten në syrin tonë, por nuk e sheh traun në syrin e vet.

Megjithatë, këtu besoj se duhet të kemi parasysh fjalët e Papa Gjon Palit II, i cili në Nxitjen Apostolike *Pastores Dabo Vobis* thoshte se edhe në “shenjat negative” të shoqërisë “mund të fshihet ndonjë vlerë që pret çlirimin e saj dhe që pret t’i rikthehet shërimi i plotë”. Sikurse thotë Shën Tomë Akuini, nuk ka asgjë të keqe nga e cila Zoti i gjithëpushtetshëm nuk mund të nxjerrë diçka të mirë. Në rastin tonë, dua të them se edhe në këtë shenjë negative, domethënë në mënyrën se si shoqëria e sotme shtiracake nënvlerëson të mirën që bëjmë, ndërsa nuk pushon së shpalluri gabimet tona, le ta shohim si një sfidë për të jetuar një jetë , më të vërtetë; le të vërejmë një thirrje për t’i ndërmarrë me më shumë përgjegjësi detyrat tona, dhe veçanërisht detyrën tonë që të jemi *dritë, dëshmitarë* dhe *shenjë* për të tjerët. Po! Jo vetëm Zoti, por edhe vetë bota e sotme, me të gjitha mëkatet e saj, na thërret që të jemi një shenjë e vërtetë e kushtimit tonë Zotit dhe e angazhimit tonë për Popullin e Hyjit.

TA PRANOJMË THIRRJEN TONË NË FE

Nëse duhet të pranojmë se ka një krizë te ne, meshtarë ose rregulltarë, kjo krizë, sipas mendimit tim, nuk është së pari një krizë në pastërti ose në dëgjësë, por është një krizë në fe. Po flas për fenë në kuptim ekzistencial, jo si një teori ose si pranim i disa të vërtetave, por si një qëndrim personal, që i jep një drejtim të ri dhe të veçantë tërë jetës sonë. Dhe flas për fenë në kuptimin biblik, si një takim dhe një ecje me një person, me Atë që është *e vërteta dhe jeta*.

Kur mungon kjo fe, bëhet absolutisht e pamundshme besnikëria jonë ndaj thirrjes sonë si meshtarë ose si njerëz të kushtuar. Thirrja jonë kërkon që ne ta pranojmë vazhdimisht, ta vlerësojmë, dhe ta zbatojmë si një dhuratë personale dhe të çmueshme. Është feja që na mbush me gëzim, që, duke hequr dorë nga gjithçka, të bashkëpunojmë me Krishtin në punën e tij meshtarake, ose ta ndjekim

Krishtin më nga afër, si njerëz të kushtuar. Është feja që na jep fuqi të jemi me Krishtin edhe deri në Kalvar, edhe kur ndihemi të vetmuar, të nënvlerësuar, të keqkuptuar, edhe kur populli nuk tregon asnjë mirënjohje ndaj nesh.

Kur meshtarit i mungon feja, ai kënaqet duke kremtuar një sakrament të vlefshëm; ndërsa kur meshtari është i fortë në fe, duke ditur se po kremton një mister, bëhet ai vetë sakrament i gjallë për popullin, në personin dhe në veprën e vet. Kur rregulltarit ose rregulltares i mungon feja, as që bëhet i aftë t'i pranojë anëtarët e bashkësisë së vet si vëllezër ose motra; ndërsa kur është i fortë në fe, bëhet i aftë të shikojë bashkëvëllezërit ose bashkëmotrat e veta me sytë e Zotit, sytë e të cilit janë gjithmonë të pastër, pa paragjykim e pa dallim.

Është feja që na ndriçon për ta vërejtur burimin tonë, dhurata që kemi pranuar pa qenë të denjë, qëllimet drejt të cilave ne duhet ta drejtojmë jetën dhe punën tonë. Në këtë mënyrë e hap mendjen e vet për soditjen e misterit të Hyjit dhe të planit të Tij të dashurisë, ai plan që u zbulua në Jezu Krishtin dhe që duhet të zbatohet nëpërmjet Kishës. Meshtari ose rregulltari që nuk është i fortë në fe, nuk mund ta kuptojë as vetveten, as të tjerët. Është në kundërshtim me vetveten.

PËRVOJA E ZOTIT

Kam thënë se duhet ta kuptojmë fenë në dimensionin biblik, si takim me Jezusin, dhe në dimensionin ekzistencial, si qëndrim. Është njohja e Zotit, jo si e nje filozofi ose teologu, por si e nje ai që qëndron në praninë e Zotit. Atëherë flasim për atë fe që shprehet në lutje dhe forcohet me lutje.

Në kulturën e sotme konsumiste nuk ka vend për lutje, nuk ka vend për besim, as nuk ka vend për Zotin. Këto nuk janë produkte konsumi. Feja dhe lutja sot janë një kundër-kulturë. Atëherë, ta kërkosh Zotin në lutje sot, do të thotë të luftosh kundër kulturës së sotme. Duke na gjetur të dobët në fe, kjo kulturë na bën viktime të saj. E atëherë tërhiqemi nga mendësia e sotme, dhe kështu puna jonë bëhet jeta jonë, e jeta jonë do të identifikohet me punën tonë. Kjo është një nga tragjeditë që po përballojnë sot jeta meshtarake dhe jeta e kushtuar. Vlera jonë matet jo nga *çfarë jemi*, por nga *çfarë bëjmë*. E sa herë edhe vetë puna jonë baritore mund të bëhet për ne një arsye për ta shmangur vetminë! Si ka thënë Basil Hume (në librin *Searching for God – Në kërkim të Hyjit*): “*You can seek the market-place only because you want to escape from the desert, because you are afraid of solitude, afraid of silence*” (“Ti mund ta kërkosh tregun [d.m.th. botën e apostullatit, dimensionin baritor i jetës sonë] vetëm për t’u arratisur nga shkretëtira [d.m.th. bota ku jemi vetëm me Zotin, dimensionin kundruar (kontemplativ) i jetës sonë], sepse ke frikë nga vetmia, ke frikë nga heshtja”). E megjithatë, sot duhet t’i dëgjojmë më shumë fjalët e Zotit: “Kush mbetet në mua dhe unë në të, ai jep shumë fryt, sepse pa mua s’mund të bëni asgjë” Gjn 15, 5).

Thirrja meshtarake ose rregulltare është një dhuratë shumë e madhe në duart tona. Por, jemi rrethuar nga shumë hajdutë që mund të na e rrëmbejnë këtë dhuratë. Janë sfida të reja, rreziqe të reja, të cilat ne nuk mund t’i përballojmë dot, nëse nuk jemi fortë në Zotin dhe me Zotin. Kështu vazhdon Basil Hume: “*You cannot be safe in the market-place, unless you feel at home in the desert*” (“Nuk mund të jesh i sigurt në treg, nëse nuk ndihesh i kënaqur në shkretëtirë”). Ashtu është. Sa shumë vëllezër e motra kanë qenë shumë të angazhuar në punën baritore, por *defecerunt*, janë rrëzuar; dhe janë rrëzuar, sepse nuk e kishin atë njohuri *përvoje* të Zotit në shkretëtirë!

Le t’i dëgjojmë fjalët e Shën Benediktit: *Laborare est orare*. Por, le të kuptojmë se puna nuk mund të bëhet lutje nëse, para punës, nuk kërkohet të jemi vetëm me Zotin: vetëm atëherë lutja jonë mund të vazhdojë në punën tonë. Le t’i dëgjojmë fjalët e Shën Vinçenc de Paulit: “Ta lëmë Zotin për Zotin”. Por, le të kuptojmë se puna jonë me njerëzit mbetet në nivel filantropie, dhe nuk mund të ngrihet në nivel bamirësie të krishterë, nëse feja jonë nuk shprehet në dialogun me Zotin në lutje, që të ndriçohemi për ta parë fytyrën e Jezu Krishtit në të tjerët. Vetëm atëherë puna jonë me të uriturit, të eturit, të zhveshurit... mund të quhet punë me Jezu Krishtin, i cili ka qenë i uritur, i etur, i zhveshur... Sepse, si ka thënë Iv Kongar (Yves Congar), lutja, e sidomos lutja mendore, është për

jetën tonë shpirtërore si oksigjeni ose siç është fryma për jetën tonë trupore. Nuk ka jetë trupore pa frymë ose oksigjen; as nuk ka jetë shpirtërore pa lutje.

Edhe një fjalë përsa i përket dëshmisë tonë para njerëzve. Ne mund të bëhemi shkandull për njerëzit jo vetëm kur mëkatojmë kundër urdhërimit të gjashtë të Zotit, por edhe kur mëkatojmë kundër dashurisë së krishterë. Madje të gjithë i dimë ato fjalë të Jezusit: “Të gjithë do t’ju njohin se jeni nxënësit e mi, nëse e doni njëri-tjetrin”. Le të kemi shumë kujdes kur flasim me laikët, të mos bëhemi shkandull për ta duke folur kundër bashkëpunëtorëve tanë në meshtari ose kundër bashkëvëllezërve ose bashkëmotrave tona në bashkësi. Gjithashtu le të kemi shumë kujdes edhe në mënyrën se si bëjmë shaka. Të mos bëhemi shkandull për njerëzit me shakatë tona duke përdorur fjalë jo të përshtatshme. Mund të qeshin në atë çast, por pastaj shprehin mospëlqimin e tyre sepse nuk e presin prej nesh një fjalor të tillë!

Njerëzit kanë të drejtë të presin prej nesh një shembull të mirë, kanë të drejtë të shohin në ne një ungjill të gjallë. Sepse ne kemi pranuar prej Zotit një dhuratë të madhe, dhe, si çdo dhuratë e Zotit, kjo dhuratë, qoftë e meshtarisë, qoftë e jetës së kushtuar, sjell me vete një përgjegjësi të madhe. Një aspekt shumë konkret i kësaj dhurate është celibati ynë. Kisha beson në dashurinë, edhe në dashurinë njerëzore. Për këtë arsye, Kisha tregon një respekt të veçantë ndaj jetës martesore, si sakrament i dashurisë mes Krishtit dhe Kishës. Por, kur Kisha e paraqet celibatin si mënyrë jetese të meshtarëve dhe të rregulltarëve, në këtë u paraqet besimtarëve një lloj të ri dashurie autentike, madje, siç tha Papa Pali VI në Nxitjen Apostolike *Evangelica Testificatio*, është një dashuri heroike, që bëhet model për çdo dashuri tjetër. Edhe për meshtarët që nuk janë rregulltarë, celibati nuk është thjesht një ligj disiplinor, por është një vlerë thelbësisht kristologjike dhe ekleziologjike. Është një dhuratë, që nuk mund të pranohet me besnikëri, përveçse në fe dhe në dashuri.

Çdo ditë le të jetë për ne një ditë e re, për ta falënderuar Zotin për këto dhurata. Njëkohësisht le t’i pranojmë këto dhurata me përvujtëri dhe me gëzim. Me përvujtëri, sepse e dimë mirë se sa të dobët jemi, dhe asnjëri prej nesh nuk ka asnjë garanci se nuk mund të ndodhë edhe me ne çfarë ka ndodhur me një vëlla ose një motër që “*deficit*”, është rrëzuar. Dhe me gëzim, sepse, si thotë Shën Bernardi, *Servire Deum regnare est* – t’i shërbesh Zotit do të thotë të mbretërosh; dhe si na nxit Psalmi: “Shërbeni Zotit me gëzim”. Në Ungjillin e Gjonit, e pikërisht në bisedat e fundit të Jezusit, lexojmë se pasi Jezusi kishte folur për veten si hardhia, dhe për ne si shermendet, u tha apostujve: “Ju thashë këto, që gëzimi im të jetë në ju e gëzimi juaj të jetë i plotë.” Po, jeta jonë në Krishtin është burimi i gëzimit tonë të vërtetë.

PERFECTAE CARITATIS DHE PËRTËRITJA E JETËS RREGULLTARE

(Ligjëratë në Asamblenë e Përgjithshme e Konferencave Evropiane të Eprorëve të Lartë, Fatima, Portugali, shkurt 2006)

*(Shkurtime: LG – Lumen Gentium; PC – Perfectae Caritatis;
ET – Evangelica Testificatio; VC – Vita Consacrata)*

Para së gjithash dua të theksoj se kjo ligjëratë është më shumë një përsiatje teologjike sesa një konferencë teologjike. Dhe duke marrë PC-në si pikë nisjeje, le të shohim se si, gjatë këtyre dyzet viteve pas botimit të këtij Dekreti, kemi qenë të ndriçuar për ta kuptuar vetveten më thellësisht për ta kryer atë “përtëritje të përshtatshme” siç e ka quajtur ky dokument Konciliar.

SHËNIME PARAPRAKE

Komisioni mbi Jetën Rregulltare, ngritur nga Papa Gjoni XXIII më 5 qershor 1960, në përgatitje për Koncilin e dytë të Vatikanit, që në fillim shprehu dëshirën për të përpunuar themelin teologjik të jetës rregulltare. Për këtë arsye, i kërkoi Komisionit Teologjik Përgatitor që kjo të përfshihej në Kushtetutën mbi Kishën. Komisioni Teologjik e pranoi këtë propozim e, siç e dimë, ky gjeti vendin e tij në Kushtetutën Dogmatike LG, e shpallur më 21 nëntor 1964, që në kapitullin VI, kapitull tërësisht doktrinor kushtuar rregulltarëve, e vendos jetën rregulltare në misterin e Kishës. Dhe Dekreti PC, mbi përtëritjen e Jetës Rregulltare, shpallur më 28 tetor 1965, edhe pse kishte një qëllim më praktik, përmbledh dhe zhvillon pikat doktrino-re të Kapitullit VI të LG-së. Prandaj kur flitet për përmbajtjen teologjike të PC-së duhet mbajtur parasysh edhe doktrina e shprehur në atë kapitull të LG-së. Duhet vënë në dukje edhe që askush nuk mund të pretendojë të gjejë, në këto dokumente, një traktat të plotë teologjik mbi jetën rregulltare, por pa dyshim, Koncili na ka pajisur themelet e një traktati të tillë.

Një shënim tjetër paraprak i përket vetë titullit të këtij dekreti, i cili, sipas origjinalit në latinisht, lexohet: *Decretum de Accomodata Renovazione Vitae Religiosae*. *Accomodata renovatio* zakonisht përkthehet: “Përtëritja e përshtatshme”. Megjithatë, titulli përmban dy ide apo qëllime të ndryshme: *accomodatio* (përshtatje) dhe *renovatio* (përtëritje). Ndërsa “përshtatje” do të thotë përditësim i jetës rregulltare duke pasur parasysh gjendjen e sotme të ndryshuar, “përtëritje” do të thotë kthimi i brendshëm në përputhje me thelbin e jetës rregulltare dhe me karizmën themelore. Për këtë arsye, neni 2 me këmbëngulje thotë se kjo *accomodata renovatio* përfshin dy procese të njëkohshme: “(1) rikthimin e vazhdueshëm të burimit e çdo forme të jetës së krishterë, në frymëzimin e zanafillës të instituteve, dhe (2) në të njëjtën kohë përshtatjen e tyre me kushtet e ndryshuara të kohërave”. Unë isha student i filozofisë kur u botua PC, dhe më kujtohen shumë mirë ato vite euforie, gjatë dhe menjëherë pas Koncilit. Më kujtohet se me çfarë entuziazmi ndiqnim çdo hap drejt reformimit të Kishës dhe veçanërisht të jetës rregulltare. Por, më kujtohen gjithashtu ato vite tensioni që erdhën më pas, në fund të viteve gjashtëdhjetë dhe në fillimin e të shtatëdhjetave, që e shtynë Papa Palin VI të botojë Nxitjen Apostolike ET në vitin 1971, e cila, si pohoi vetë ai pothuajse që në fillimin e saj, pati si qëllim që “t’i përgjigjet ankthit, pasigurisë, dhe paqëndrueshmërisë së dukshëm të disa” dhe “t’u japë zemër atyre që kërkojnë përtëritjen e vërtetë të jetës rregulltare”. Përshtatjet, e bëra me nxitim, për kushtet e ndryshuara shoqërore, shpeshherë janë bërë në dëm të përtëritjes së vërtetë.

Dhe shënimi paraprak i fundit, dhe më i rëndësishëm, i përket përkufizimit të jetës rregulltare. Në diskutimet që janë bërë gjatë Sinodit të Ipehkvijve, në vitin 1994, mbi Jetën e Kushtuar, u duk qartë se sa e vështirë është të japësh një përkufizim për jetën e kushtuar. Kjo kuptohet, duke pasur parasysh se jeta e kushtuar përfshin forma shumë të ndryshme jetese: eremite, murgjërë, rregulltare, jetë apostolike, institutet shekullore, urdhrin e virgjërave. Është shumë më e lehtë të përkufizosh jetën rregulltare. Por, sipas mendimit tim, pyetja “Çfarë është jeta rregulltare?” është thelbësisht e lidhur dhe krejtësisht e varur nga pyetja “Si dhe pse lindi jeta rregulltare në Kishë?” Nuk e vë në dyshim pohimin e LG-së (n. 46) dhe të PC-së (n. 1), se jeta rregulltare ka si burim dhe si themel mësimin dhe shembullin e Zotit tonë, Jezu Krishtit. Megjithatë, ka pasur një çast të

caktuar në historinë e Kishës që e ka parë lindjen e kësaj forme jetesë. Kur dhe pse lindi jeta rregulltare?

Edhe pse monakizmi vetmitar (i cili nënkuptonte ndarjen nga bota dhe një mënyrë vetmitare jetese, duke përjetuar celibatin, varfërinë dhe soditjen) ekzistonte para shekullit të katërt, megjithatë jeta cenobite, domethënë ajo lloj jetese ku anëtarët jetojnë së bashku duke pranuar celibatin dhe varfërinë, ka lindur në gjysmën e parë të shekullit të katërt. Dhe kjo është një pikënisje shumë e rëndësishme për të zbuluar se kush jemi ne, duke zbuluar *si* dhe *pse* kemi filluar të ekzistojmë. Pikërisht në atë kohë kur Kisha doli nga fshehtësia e saj dhe mori fund periudha e përndjekjeve, në sajë të Ediktit të Milanit të shpallur nga Perandorët Konstantini dhe Liçiniusi, atje dhe atëherë filluan të burojnë bashkësitë rregulltare, sidomos nëpërmjet Pakomit dhe Bazilit në Lindje, dhe me Augustinin dhe Benediktin në Perëndim.

Por, si mund ta shtjellojmë faktin se ishte pikërisht në kohën kur Kisha mund të përjetonte atë paqe shumë të mirëpritur – mjaft të kujtojmë se me çfarë entuziazmi flet Shën Beda për këtë “paqe” – po, pikërisht në këtë kohë të caktuar, Kisha ka vëzhguar lindjen e bashkësive të para rregulltare? Kur Kisha doli nga katakombet dhe, menjëherë, besimi i krishterë u bë besimi i masave, pashmangshmërisht i duhej të përballonte dy rreziqe serioze. I pari ishte rreziku i një krishterimi mediokër – atë që Ditrih Bonhoferi (Dietrich Bonhöffer) e ka quajtur “hir i lirë” dhe “krishterimi pa dishepullat” – kur në etikën e krishterë mori rëndësi më të madhe pyetja: “Cili është minimumi i nevojshëm që të mund të bëhem dhe të mbetem anëtar i Kishës?”, sesa pyetja: “Cili është ideali ndaj të cilit më duhet të përpiqem që të arrij të bëhem nxënës i vërtetë i Krishtit?” I dyti ishte rreziku që të fshihet aspekti i Kishës si bashkësi, e pikërisht sepse tani Kisha vendase është ajo dioqeza e madhe, ku nuk është aspak e mundur të flasësh për Kishën si bashkësi e njerëzve të lidhur në dashuri vëllazërore dhe në shërbim reciprok, duke ndarë me njëri-tjetrin të gjitha të mirat materiale dhe shpirtërore që kishin. Dhe jeta cenobetike lindi si përgjigje për këto dy rreziqe. Për këtë arsye, Shën Bazili, në Rregullin e vet, e ka përkufizuar jetën monastike si “një jetë besnikërie ndaj Ungjillit”. Dhe Shën Agustini, në fillimin e Rregullit të tij, pohon: “Arsyeja kryesore pse jeni bashkuar është që të jetoni në harmoni në shtëpi dhe të keni një zemër të vetme dhe një shpirt të vetëm duke kërkuar Hyjin”.

Nga kjo mund të nxjerrim përfundimin se çdo përkufizim i jetës rregulltare duhet domosdoshmërisht t’i përfshijë këto dy elementë themelorë dhe të përbashkët: së pari, rregulltarët janë të krishterët që duan të jetojnë në mënyrë më rrënjësore thirrjen e tyre të krishterë, nëpërmjet tre këshillave ungjillore; së dyti, rregulltarët duan të depërtojnë më thellësisht në misterin e Kishës si komunitet, dhe atëherë jetojnë në bashkësi. Këtyre dy elementëve themelorë dhe të përbashkët u shtohet edhe një tjetër: çdo familje rregulltare (institut) ka një mision specifik të përkufizuar nga themeluesi. Si rrjedhim, mund të flasim për “karizmën e përbashkët” të jetës rregulltare, si formë jetese dëshmie rrënjësore ungjillore dhe jete në bashkësi; dhe “karizmën e veçantë”, specifike për njërin ose tjetrin institut. Pra këto tre elementë përbëjnë boshtin e jetës rregulltare.

E pra, do të shohim pikat kryesore të kësaj teologjie mbi jetën rregulltare, si janë propozuar në PC, të ndriçuar gjithashtu, kur është e nevojshme, nga dokumentet e mëvonshme të Selisë së Shenjtë.

THIRRJA HYJNORE – CONSACRATIO – SEQUELA CHRISTI

Para së gjithash, jeta rregulltare përcaktohet si një “thirrje hyjnore”. Është një thirrje hyjnore jo vetëm në kuptimin që “e ka zanafillën e vet nga doktrina dhe nga shembulli i Mësuesit hyjnor” (PC 1 §1); por edhe në kuptimin që është Hyji që merr nismën të thërrasë dikë për këtë stil jete (shih 1 §3; 5 §1). Nga tekste të ndryshme biblike që flasin për thirrje hyjnore, mund të nxjerrim përfundimin që një thirrje hyjnore është një nismë e re që i jep njeriut një pozicion të ri dhe një rol të ri në planin e Hyjit. Dhe në analogji me këto thirrje, mund të themi edhe që thirrja për jetën rregulltare përfshin dy çaste: çastin e vetë thirrjes nga ana e Hyjit (e prandaj Konkili dhe dokumente të mëvonshme të Selisë së Shenjtë, nga LG deri tek VC, flasin për këtë thirrje si “një dhuratë e veçantë” që Hyji i bën disave); dhe çastin e përgjigjes së njeriut (dhe prandaj PC flet për rregulltarët si për njerëz që i kanë ofruar vetveten Hyjit, 1 §3). Është një përgjigje e lirë dhe shprehje e një

dashurie për thirrjen e Hyjit. Është një vendim për ta përqaftuar rrënjësisht Ungjillin si normë jete: “Duke pranuar këtë thirrje të shoqëruar nga një tërheqje e brendshme, njeriu i thirrur i besohet dashurisë së Hyjit që e do në shërbim e tij ekskluziv dhe i kushtohet krejtësisht Atij dhe planit të tij të shëlbimit. Këtu qëndron kuptimi i thirrjes së jetës së shuguruar: një nismë krejtësisht e Atit, që kërkon nga ata që ka zgjedhur përgjigjen e një përkushtimi të plotë dhe ekskluziv” (VC 17).

Dhe atëherë, e bazuar në thirrjen e Hyjit, nga jeta rregulltare lind një qëndrim shpirtëror i qëndrueshëm, një përgjigje e qëndrueshme, me besim dhe me dashuri ndaj planit të Hyjit.

ET-ja u botua pak a shumë në të njëjtën kohë kur Alvin Toffler botoi librin e tij të famshëm *Tronditja e së ardhmes (Future Shock)*. Një kapitull i këtij libri titullohet: *The Death of Permanence* (Vdekja e qëndrueshmërisë). Toffler parakallëzoi se, në të ardhmen, nuk do të jenë më të mundshme angazhi met e përhershme. Në fakt, sipas mendimit tim, vërejmë se shoqëria konsumiste ka krijuar një kulturë paqëndrueshmërie. Megjithatë, Papa Pali VI theksoi: “Doktrina e Koncilit e ka ilustruar mirë madhështinë e këtij vetë-dhurimi, i kryer lirisht nga ju, sipas modelit të vetë-dhurimit të Krishtit Kishës së vet; ashtu si vetë-dhurimi i tij, edhe i juaji është *i tërë dhe i pakthyeshëm*” (ET 7). Po, zgjedhja rrënjësore e Krishtit kërkon besim të plotë në thirrjen tonë dhe një “po” të përditshme kësaj thirrjeje, një ripërtëritje të vazhdueshme në vendimin tonë.

Timoti Radklif (Timothy Radcliffe), në librin *Ju kam quajtur miq: të bësh premtimet deri në vdekje*, duke iu referuar Pjetrit si shembull dhe premtimit të tij “Unë do ta jap jetën për ty!” (Gjn 13, 37), komenton: “Një kusht nuk është një pohim besimi në fuqinë tonë, por një pohim shprese në provaninë e Hyjit. Pjetri është i dobët dhe ligët, por është Jezusi që hap një rrugë përtej. Premtimi i nxituar i Pjetrit shkatërron çdo ide se kushtet tona ndërtohen mbi fuqinë e vullnetit tonë. Pjetri zgjedh zjarrin në pallatin e kryepriutit (Gjn 18, 25), por Zoti i përgatit zjarrin pranë detit të Tiberiadit (Gjn 21, 9.15)”.

Pikërisht sepse është një angazhim i tërë, i pakthyeshëm dhe i pakushtëzuar ndaj Hyjit dhe Kishës, jeta rregulltare mund të përkufizohet shumë mirë si një kushtim. Tekstet e koncilit (qoftë LG-ja, ashtu edhe PC-ja) përdorin emfatikisht foljet *consecrari, emancipari, se devovere* duke iu referuar këtij vetë-angazhimi. Me fjalë shumë të vlerësuara, PC pohon që jeta rregulltare është “një shugurim i veçantë, që i ka rrënjët e saj të thella në shugurimin pagëzimor, dhe është shprehja e tij më e përkryer”(5 §1). Në këtë mënyrë, ndërsa paraqet jetën rregulltare si një thirrje të veçantë, e pra një shugurim të veçantë, Koncili në radhë të parë largon idenë që jeta rregulltare është një lloj “klani” e përbërë nga mbinjerëzorë, dhe këtë e bën ndërsa e lidh kushtimin rregulltar me shugurimin e pagëzimit; e në radhë të dytë, si pasojë e kësaj, e paraqet jetën rregulltare të lidhur me misterin e Pashkëve.

Atëherë, ky shugurim “i ka rrënjët e tij të thella në shugurimin pagëzimor”. Besëlidhja e Re e përshkruan këtë shugurim pagëzimor me anën e dy metaforave: “lindje” dhe “vdekje”. Është një rilindje nëpër ujin dhe Shpirtin Shenjt (Gjn 3, 3-5); një jetë e re si bir ose bijë e Hyjit dhe pjesëtar i Popullit të ri të Zotit. Dhe është një vdekje me Krishtin (Rom 6, 3-10).

Idenë e jetës rregulltare si shugurim dhe si një pagëzim i dytë, e gjejmë në autorë të ndryshëm dhe teologë të epokave të shkuara, edhe pse, në vend të fjalës “shugurim”, janë përdorur fjalë të tjera. Shën Tomë Akuini, për shembull, përdor fjalën “holokaust” (*Summa Theologiae* II-II, q. 186, a. 1). VC-ja i referohet këtij teksti të Shën Tomës kështu: “Duke ndjekur Shën Tomën, mund të kuptohet identiteti i njeriut të shuguruar duke u nisur nga plotësia e dhurimit të tij, i krahasueshëm me një holokaust të vërtetë”. Dhe kjo fjalë përfshin edhe idenë e rilindjes, të një jete të re nëpër profesionin e këshillave ungjillore dhe hyrjen në një bashkësi të re; edhe idenë e vdekjes, të një vdekjeje jo vetëm për mëkat (si në rastin e pagëzimit), por gjithashtu për gjithçka që mund të bëhet pengesë për ata që duan t’i dhurojnë vetveten krejtësisht Zotit. Ja përse jeta rregulltare quhet një shugurim *i veçantë*.

Besoj se është interesante të vështrosh se ideja e profesionit të këshillave ungjillore si vdekje shpirtërore apo vdekje për botën ka pasur një pasojë në legjislacionin kanonik martesor në shekujt

dymbëdhjetë dhe trembëdhjetë. Kur Papa Aleksandri III, në shekullin XII, futi praktikën që një martesë jo e konsumuar mund të zgjidhet nëse njëra nga palët përqafton jetën rregulltare, teologët që nga shekulli XIII (ndër të cilët Shën Bonaventura e Shën Tomë Akuini) kanë kërkuar ta justifikojnë këtë praktikë duke përdorur idenë e jetës rregulltare si një “vdekje shpirtërore” ndaj botës. Para konsumimit të martesës ekziston vetëm një lidhje “shpirtërore”, që atëherë mund të zgjidhet me vdekjen “shpirtërore”, e cila verifikohet në jetën rregulltare, sepse rregulltari vdes për botën.

Ideja e kushtimit ose shugurimit përfshin edhe dy përmasa të ashtuquajtura vertikale dhe horizontale. Në dimensionin e tij vertikal, kushtimi e vendos atë njeri në një marrëdhënie të re me Hyjin, ndërsa në dimensionin horizontal, e vendos në marrëdhënie me shërbimin për Kishën. Për sa i përket këtyre dy dimensioneve të kushtimit në jetën rregulltare, na flet n. 6 i PC-së. Këtu thuhet se “ata që bëjnë profesionin e këshillave ungjillore, para çdo gjëje të kërkojnë dhe të duan Hyjin që na ka dashur i pari” dhe ta duan “të afërmin për shëlbimin e botës dhe ndërtimin e Kishës”.

Në n. 5 lexojmë: “Është e nevojshme që pjesëtarët e çdo instituti, duke kërkuar mbi çdo gjë e vetëm Hyjin, të bashkojnë kundrimin, me të cilin i bashkohen Hyjit me mendje dhe me zemër, dhe zellin apostollor, me të cilin mundohen të bashkëpunojnë në veprën e shëlbimit dhe në përhapjen e Mbretërisë së Hyjit”. Më duket se ky tekst është shumë i rëndësishëm për të kuptuar se nuk ka më vend për dallimin e mprehtë të dikurshëm mes *vita contemplativa*, *vita activa* dhe *vita mixta*. Nuk ekziston një jetë rregulltare krejtësisht soditëse (kontemplative) ose krejtësisht aktive. Në ET, duke folur për jetën soditëse (kontemplative), Papa Pali VI thotë: “Ju ndihmoni për ngritjen e Mbretërisë së Hyjit nëpër jetët tuaja dhe nëpër një frytshmëri apostolike të fshehur” (n. 8). Dhe më poshtë shton: “Kur thirrja juaj ju drejton për punë të tjera në shërbimin e njerëzve – jeta baritore, misioni, mësimi, veprat e bamirësisë, e të tjera – a nuk është mbi gjithçka intensiteti i bashkimit tuaj me Zotin ajo që e bën të frytshëm, në përpjesëtim me atë bashkim të fshehur?” (n. 10).

E pra, në dimensionin vertikal, shugurimi në jetën rregulltare kërkon që rregulltarët duhet para së gjithash të kërkojnë Hyjin, të duan Hyjin, e të jetojnë një jetë të fshehur me Krishtin në Hyjin. Por “përse-në” e gjithë kësaj na e jep LG-ja kur thotë: “Gjendja rregulltare në mënyrën më besnike imiton dhe paraqet vazhdimisht në Kishë formën e jetës që përqaftoi Biri i Hyjit kur erdhi në botë për të kryer vullnetin e Atit, dhe që i propozoi dishepujve që e ndiqnin” (44 §4). Atëherë, jeta rregulltare përshkruhet e lidhur me shenjtërinë e Krishtit.

Por, në dimensionin e saj horizontal, jeta e shuguruar përshkruhet edhe e lidhur me jetën dhe shenjtërinë e Kishës. Dhe kjo pikë theksohet shumë në dokumentet konciliare. Prandaj, jeta rregulltare paraqitet më dukshëm në rrafshin ekleziologjik. Prandaj, në PC pohohet që shumë institute rregulltare janë familje në gjirin e Kishës, nëpërmjet të cilave Kisha pasurohet (1 §2)). Dhe “me sa më shumë zell i bashkohen Krishtit me këtë dhurim të vetvetes, që përfshin tërë jetën, aq më shumë pasurohet jeta e Kishës dhe apostullimi i saj bëhet më i frytshëm” (1 §3). Dhe në LG thuhet që këshillat ungjillore “janë një dhuratë hyjnore që Kisha i ka marrë nga Zoti i saj dhe me hirin e tij i ruan gjithmonë” (43 §1). Më tutje, në të njëjtin dokument, pohohet që, me jetën dhe veprat e tyre, “stolisin Nusen e Krishtit, dhe u japin të gjithë njerëzve shërbime bujare e të ndryshme” (46 §3).

Po në të njëjtin dokument, lexojmë që “Kisha jo vetëm ndërton me sanksionin e saj kushtet rregulltare në dinjitetin e gjendjes kanonike, por me veprimin e saj liturgjik e paraqet edhe si një gjendje shugurimi Hyjit” (45 §3). Jeta rregulltare është një gjendje e shuguruar brenda Kishës e për Kishën. Sepse është Kisha që, me mbarështimin e saj njeh, pranon, mbështet dhe përqafton ata që i janë kushtuar Hyjit në këtë mënyrë (ET, n. 7). Prandaj, PC-ja këmbëngul që përtëritja e jetës rregulltare duhet të përmbushet nën udhëheqjen e Kishës (2 §1). Mbarështimi i rregulltarëve duhet të jetë i drejtuar për shpëtimin e botës dhe ndërtimin e Kishës (6 §1). Ata “gjithmonë më fort të jetojnë e të ndjejnë me Kishën dhe të vihen në shërbim të plotë të misionit të saj” (6 §3).

Nga ana e tyre, rregulltarët duhet të kuptojnë gjithashtu se, në saje të pranimit të vetë-dhurimit të tyre nga ana e Kishës, ata janë të angazhuar për shërbimin e saj (PC, 5 §2). Apostullati i tyre duhet të ketë për qëllim shpëtimin e shpirtave dhe ndërtimin e Kishës (6 §1).

Pra, në këtë dimension ekleziologjik të jetës rregulltare, ky stil i jetës nuk mbetet një gjë abstrakte apo e izoluar, por, përkundrazi, bëhet shenjë e shenjtërisë së Kishës. Kjo na tregon edhe që jeta rregulltare është e nevojshme për Kishën. Ky stil jete, në fakt, si jetë e kushtuar, duhet të rrisë më shumë atë dashuri me të cilën jeton Kisha, e duhet edhe të komunikojë në mënyrë konkrete shpalljen e mrekullueshme e shpëtimtare të Ungjillit, që i është besuar Kishës. Së fundi, jeta rregulltare është edhe drita që shpall mbretërinë e Hyjit me atë liri që nuk lë të pengohet, dhe që çdo ditë shprehet nga mijëra bij të Kishës, siç thotë Papa Pali VI në ET (n. 3).

Ndërsa ideja *consecratio* mbetet themelore për një nocion teologjik të jetës rregulltare, e megjithatë Koncili me të drejtë e ka ndjerë nevojën ta forcojë këtë ide me një tjetër: atë të *sequela Christi* (të ndjekësh Krishtin).

Nga një analizë e teksteve në PC, që flasin për këtë ndjekje të Krishtit, më duket se mund të bëjmë katër vërtetimet që vijojnë:

Në radhë të parë, thirrja në jetën rregulltare identifikohet me thirrjen për të ndjekur Krishtin (PC 8 §2): pra, me fjalë të tjera, ndjekja e Krishtit paraqitet si qëllimi i jetës rregulltare. Natyrisht, e gjithë kjo është e bazuar mbi idenë biblike të *sequela Christi*. Në fakt, në ungjij, shprehja “*të ndjekësh Krishtin*” ka një domethënie të dyfishtë. Domethënia e parë është vendimi për të lënë gjithçka e për t’u bashkuar me Jezusin, me vullnetin për ta shoqëruar kudo që shkon; ky është kuptimi i thirrjes që Jezusi u bëri apostujve dhe djaloshtit të pasur. Domethënia e dytë është të marrësh kryqin tënd dhe të mohosh vetveten, ashtu si edhe Jezusi e pranoi kryqin. Pra, kur në tekstet konciliare thuhet që rregulltarët e ndjekin Krishtin më nga afër, Koncili synon të shprehë një të vërtetë themelore, të bazuar në mësimin e Besëlidhjes së Re. Sepse jeta rregulltare gjen modelin e ekzistencës së saj pikërisht në jetën e Jezusit, të apostujve dhe të Kishës primitive të Jerusalemit.

Vrojtimi i dytë është rrjedhojë e kësaj. Ndër kriteret që na vë përpara Koncili për ripërtëritjen dhe përditësimin e jetës rregulltare, së pari përmend këtë: “Duke qenë se të ecësh pas Krishtit është norma themelore e jetës rregulltare, sikurse na mëson Ungjilli, kjo normë duhet të vlerësohet nga të gjithë institutet si rregulla e tyre më e lartë” (2a). Është interesante të vësh në dukje që ndërsa në skemën origjinale të këtij dekreti (skema e 1963), si kriter për përtëritjen vihej në vend të parë qëllimi i themeluesit dhe traditat e institutit, në paraqitjen e fundit është vënë në vend të parë ndjekja e Krishtit, dhe vetëm në vend të dytë përmendet qëllimi i themeluesit dhe i traditave të shëndetshme të institutit.

Vrojtimi i tretë është ai që, në jetën rregulltare, ndjekja e Krishtit realizohet në mënyrë konkrete me zbatimin e këshillave ungjillore. Kjo pohohet shprehimisht në tekste të ndryshme të të njëjtit dokument (p. sh. 1 §2; 1 §3; 2e).

Dhe së fundi, shohim që edhe pse tema e *consecratio* është e rëndësishme për të treguar qëndrueshmërinë e gjendjes rregulltare (e në fakt, Pali VI në ET n. 7 e bazon idenë e qëndrueshmërisë së thirrjes rregulltare pikërisht mbi idenë e *consecratio*), tema *sequela Christi* është e rëndësishme për të treguar dinamizmin e kësaj gjendjeje. Jeta rregulltare është një dhuratë e Hyjit, është një kushtim që verifikohet me shpalljen e këshillave ungjillore, por ky shugurim është vetëm fillimi. Sepse, jeta rregulltare, si *sequela Christi*, është një proces. Dhe prandaj rregulltari është rregulltar, por në të njëjtën kohë *po bëhet* rregulltar në një proces në të cilin ai gradualisht lë të përthithet nga Krishti. Rregulltari jo vetëm i është përgjigjur thirrjes së Hyjit, por i përgjigjet ende dhe duhet që të vazhdojë t’i përgjigjet gjithmonë kësaj thirrjeje, me vendosmëri, bujari dhe entuziazëm.

JETA NË BASHKËSI

Duket e çuditshme, LG-ja hesht plotësisht për sa i përket jetës në bashkësi. Por, mbi këtë aspekt themelor të jetës rregulltare, PC-ja na ka pajisur me një nga paragrafët më të bukur të të gjithë dokumentit. Është paragrafi i parë në n. 15, shumë i pasur me referime teksteve të Besëlidhjes së Re në mënyrë që të na tregojë qartë “cilësinë ungjillore” të jetës në bashkësi: një jetë e jetuar sipas

modelit të bashkësisë së të krishterëve të parë, të cilët kishin “një zemër dhe një shpirt të vetëm” (Vap 4, 32).

Nga ky paragraf mund të përmbledhim mbi të gjitha që bashkësia rregulltare, *si bashkësi*, ka një përmasë kishtarë. Madje mund të themi që është një kishë në miniaturë, sakrament i të gjithë bashkësisë kishtarë, dhe ka një potencial të fortë si dëshmi duke qenë një bashkësi dashurie dhe liturgjike. Mund të guxojmë të themi se duhet të jetë model për Kishën mbarë. Në këtë kuptim Johannes Baptist Metz, në librin e tij *Shërbëtorët e Zotit*, thotë se jeta rregulltare duhet të shërbejë si *terapi elektrohok* për mbarë Kishën. Pra, ndërsa Kisha primitive ka qenë frymëzuese për jetën rregulltare dhe vazhdon duke qenë model për të, jeta rregulltare ka buruar dhe vazhdon të ekzistojë që të jetë frymëzuese për Kishën dhe të bëhet model për jetën e Kishës si bashkësi. Duhet të vazhdojë duke i kujtuar Kishës se është një bashkësi e grumbulluar në fe dhe në dashuri.

E atëherë, mund edhe të përfundojmë duke thënë që jeta në bashkësi nuk është thjesht një strukturë juridike. Përkundrazi, nuk duhet të lejojmë që ky “sakrament” i bashkimit të Kishës të mbytet nga strukturat juridike. Për këtë arsye, dekreti ka dhënë një udhëzim praktik: “ata që quhen vëllezër laikë, bashkëpunëtorë apo me emër tjetër, t’i bashkohen ngushtësisht jetës dhe veprave së bashkësisë”. Dhe shton duke thënë: “duhet që institutet femërore të arrijnë në një kategori të vetme mottrash” (15 §2). Ligji i dashurisë në bashkësi duhet të kalojë çdo strukturë që mund të jetë rast për ndarje ose dallime të panevojshme.

Jeta në bashkësi vendos në qendër të saj Krishtin e Pashkëve, “*njeriun për të tjerët*” (shprehje e Ditrih Bonhoferit - Dietrich Bonhöffer). Kështu, dashuria ndërmjet anëtarëve përkthehet në shërbim ndaj njëri-tjetrit, sipas modelit të Krishtit, Samaritani i Mirë që ka ardhur për të shërbyer.

Në të njëjtin numër thuhet se bashkësia rregulltare është “*një familje e bashkuar në emër të Zotit*” dhe pra “*gëzon praninë e Tij*”. Si bashkësi që është në dialog të vazhdueshëm me Hyjin, dhe që, si thuhet në të njëjtin numër, “*e gjen ushqimin e saj në Fjalën e Zotit dhe në Liturgji, mbi të gjitha në Eukaristi*”, ajo është para së gjithash një bashkësi e fesë. Përbëhet nga njerëz që jetojnë së bashku, jo sepse e kanë zgjedhur ata njëri-tjetrit, por sepse Zoti i ka drejtuar atyre një thirrje të përbashkët, që i ka bërë të jetojnë së bashku në bashkësi.

Feja është themeli i jetës në bashkësi, ndërsa dashuria është qëllimi i saj. Duke komentuar mbi episodin e Shndërrimit të Zotit, dhe pikërisht mbi ato fjalë të Pjetrit: “Është mirë për ne të rrimë këtu” (Mt 17, 4), Papa Gjon Pali II bën këtë pasqyrim të bukur: “Përvoja e lavdisë së Krishtit, megjithëse ia ngazëllen mendjen e zemrën, nuk e izolon, por përkundrazi, e lidh më thellësisht me atë të *ne* nxënësve” (VC 29). Jezusi, i cili është gjithmonë në mesin e atyre që janë të bashkuar në emrin e Tij (Mt 18, 20) dhe që, si Zoti i Ringjallur, i quan “vëllezër” (Mt 28, 10) ata të cilët, pak më parë, i kishte quajtur “miq” (Gjn 15, 15), nxit dashurinë me të vërtetë vëllazërore mes atyre që janë bashkuar si bashkësi e njerëzve të shuguruar.

Bashkimi i vëllezërve është gjithashtu, sipas të njëjtit numër 15 të PC-së, “burim i një energjie të madhe për apostullim”. Papa Pali VI në ET (n. 39) thotë: “Ju kërkoni të krijoni rrethana të përshtatshme për përparimin shpirtëror të çdo anëtarit të bashkësisë... S’ka dyshim se *shpirti komunitar, marrëdhëniet e miqësisë dhe të bashkëpunimit në të njëjtin apostullim*, ashtu si edhe mbështetja e ndërsjellë në një jetë të zgjedhur për një shërbim më të mirë për Krishtin, janë elementët më të çmueshëm në këtë përparim të përditshëm”.

Si domenikan, jam i bindur se do të më falni nëse përmend vetëm një shembull nga historia jonë e kaluar. Në një kishëz në ishullin Hispaniola (sot i njohur si Haiti dhe Republika domenikane), gjatë meshës në një të diel para Krishtlindjes, meshtari spanjoll dominikan Antonio de Montesinos bëri një predikim të famshëm duke dënuar padrejtësinë e spanjollëve fisnikë që seriozisht po e keqtrajtonin popullsinë indigjene. Janë bërë shumë protesta të forta nga këta fisnikë, të cilët shkuan për ta denoncuar Antonion tek eprori i tij, Pedro de Cordoba. Pedro i përballoi denoncimet me shumë kurajo, duke thënë: “Nuk ishte Antonio de Montesinos që ka bërë atë predikim: ishte

bashkësia!” Ishte një shembull i shkëlqyer jo vetëm i solidaritetit vëllazëror, por edhe i dinamizmit të një bashkësie të grumbulluar në dashuri duke u përpjekur të arrijë drejt një qëllimi të vetëm.

Një vrojtim i fundit për sa i përket bashkësisë rregulltare. Sot, ndoshta më shumë se kurrë, bashkësia rregulltare ka arritur një potencial më të fortë dëshmie, jo vetëm për Kishën, por edhe për mbarë shoqërinë. Vërejmë, në fakt, se as vetë bashkësia më e natyrshme, që është bashkimi i burrit dhe i gruas në martesë, nuk është kursyer nga pasojat shkatërruese të modernizmit dhe të post-modernizmit. Të gjithë ne vërejmë sfidat e mëdha që po përballon sot jeta martesore, me rritjen e madhe të marrëdhënieve seksuale jashtë martesë dhe të shkurorëzimeve. E gjithë kjo çon te pyetja e pashmangshme: “Si mund të mbijetojë bashkësia rregulltare?” Shoqëria e shekullit të parë bënte këtë pyetje përsa i përkiste të krishterëve: “Si mund ta duan aq shumë njëri-tjetrin?” Shoqëria e shekullit XXI po e bën këtë pyetje përsa i përket rregulltarëve: “Si mund të jetojnë së bashku?” Dhe kjo më kujton një grua të martuar, e cila, shumë vite më parë, erdhi tek unë për këshillim, sepse martesë e saj ishte në rrezik. Në një çast çuditërisht më tha: “Unë habitem si ia dilni ju mbanë të jetoni së bashku në bashkësi!” Pikërisht kjo është “mrekullia” e jetës në bashkësi! Bashkësia rregulltare është një përgjigje konkrete ndaj sfidës së egoizmit që po shkatërron edhe marrëdhëniet më intime, dhe është një ftesë për atë bujari që është e aftë të ndërtojë marrëdhënie më të thella. Nuk është uniformitet, por unitet; nuk është konformitet, por bashkësi.

KËSHILLAT UNGJILLORE

Kam folur për këshillat ungjillore si mjete për ta ndjekur Krishtin, dhe si shprehje të ndjekjes së Krishtit. LG-ja ka folur mbi këshillat ungjillore në Kapitullin V, që trajton thirrjen universale për shenjtërim. Këtu flitet për “këshillimet e shumta, të cilat Krishti ia paraqet në Ungjill nxënësve të tij që t’i zbatojnë” (42). Prandaj këshillat ungjillore u janë drejtuar të gjithëve, dhe jo vetëm një grupi të caktuar të krishterësh. Por, siç i vë në dukje ET-ja, këto këshilla janë bërë ligj për ata që kanë zgjedhur të ndjekin Krishtin në jetën rregulltare (n. 7). Këshillat ungjillore, atëherë i përfshijnë në një gjendje jete që ka degë të ndryshme, që janë institutet e ndryshme.

Dy teologë domenikanë kanë zhvilluar dy aspekte të ndryshme të këshillave ungjillore. Gjon Maria Tijard (Jean Marie Tillard) i ka konsideruar ato si “sakramentet e vetë-dhurimit” (*Rruga e Ungjillit - The Gospel Path*), ndërsa Jerome Murphy O’Connor i ka vlerësuar si sakramentet e vetë-angazhimit për bashkësinë (*Çfarë është jeta rregulltare - What is Religious Life*). Të dyja aspektet janë plotësuese, dhe të dyja janë shumë të rëndësishme për një kuptim më të thellë të këtyre këshillave.

Koncili, siç kam theksuar, i konsideron këshillat ungjillore si mjete për të ndjekur Krishtin. Mënyra në të cilën disa libra të epokës parakoncilare flisnin për këshillat ungjillore jepte përshtypjen që ato ishin qëllimi i jetës rregulltare. Që në fillim të PC-së, lexojmë se jeta rregulltare kërkon “arritjen e dashurisë së përkryer nëpërmjet këshillave ungjillore”(1 §1). Dhe më tutje, i njëjti dekret pohon që këshillat ungjillore duhet të jenë të gjallëruara nga dashuria. Dashuria e përkryer është, pra, qëllimi i jetës rregulltare; këshillat ungjillore janë mjetet për të arritur qëllimin.

Gjithashtu, në të kaluarën, diskutimi mbi këshillat ungjillore ishte tepër negativ: ishte i kufizuar në idenë e heqjes dorë, shprehje e heqjes dorë nga bota. Edhe pse kjo është e vërtetë, por prapë është vetëm një pjesë e të vërtetës. PC-ja flet për këshillat në një mënyrë më pozitive, pasi edhe pse janë negative në akt (mbetet i vërtetë fakti i heqjes dorë), por janë pozitive në origjinën e tyre, në qëllimin, në domethënie.

Në këtë perspektivë, Koncili ka mundur të flasë më mirë dhe me theksim të madh mbi një aspekt shumë të rëndësishëm të këshillave: funksionin e tyre “çlirues”. Kemi shumë teza, si në PC ashtu edhe në LG, ET dhe VC, të cilat flasin për këshillat ungjillore si një liri e re për të ndjekur Krishtin më afër e pa pengesa. Ky është paradoksi i madh që e rrethon profesionin e këshillave ungjillore: pikërisht në atë çast kur rregulltari pranon detyrën të heqë dorë nga këto të drejta themelore, në atë çast po bëhet më i lirë për ta arritur qëllimin që vetë e ka pranuar për veten. Në këtë mënyrë shihet

qartë që në jetën rregulltare hiqet dorë nga martesë, nga pasuria, dhe nga pushteti, *jo* sepse këto janë gjendje apo gjëra të këqija, *por* që të fitohet liria e plotë për të arritur qëllimin e kësaj jete.

Edhe dy shënime lidhur me këshillat ungjillore. I pari: ndoshta ende jemi tepër të mësuar të flasim për këshillat ungjillore sikur të ishin tre pjesë të ndara të ekzistencës sonë. Edhe dokumentet e Kishës flasin për to në këtë mënyrë. Gjon Maria Tijard flet për *osmosi*-n e këshillave, që do të thotë ndërvarësia apo ndërveprimi i tyre. Shën Tomë Akuini tha se virtytet janë të lidhura ndërmjet tyre. Dhe Bernard Haring thotë: “Shkëlqimi dhe dinjiteti i një virtyti të caktuar mund të ekzistojë vetëm në koncert me hierarkinë e vlerave. Një virtyt i caktuar është me të vërtetë autentik si rend e bukuri vetëm nëse gjendet në rendin e plotë të të gjitha virtyteve” (*Ligji i Krishtit - The Law of Christ*, Vëll. I, Cork 1967, fq. 489). Dhe kjo vlen edhe më shumë për një diskutim mbi këshillat ungjillore. Nuk mund t’i konsiderojmë këshillat si të ishin tre sjellje të ndara nga njëra-tjetra, në mënyrë që njëri mund të jetë i përkryer në zbatimin e një këshille, edhe pse është shumë keq në një këshillë tjetër. Prandaj, duhet të flasim për *osmosi* të këshillave: ka një ndërvarësi dhe ndërveprim ndërmjet tre këshillave. Kështu p.sh. pastërtia është edhe varfëri; bindja është gatishmëri, e pra një formë varfërie dhe pastërtie; varfëria është pastërtia e zemrës. Në këtë mënyrë, këshillat paraqiten më qartë si “sakrament i vetë-dhurimit”, siç i quan vetë Tijardi.

Së dyti: jeta në bashkësi u jep këshillave ungjillore një dimension shumë të caktuar, një dimension “komunitar”. PC-ja nuk flet fare për këtë dimension, dhe që vetëm në vitin 1994 që, për herë të parë, një dokument i Selisë së Shenjtë ka nxjerrë në pah këtë aspekt shumë të rëndësishëm të këshillave, edhe pse shumë shkurtimisht. Ky ishte dokumenti mbi jetën vëllazërore në bashkësi *Congregavit nos in unum Christi Amor*, i Kongregacionit për Institutet e Jetës së Kushtuar dhe Shoqëritë e Jetës Apostolike (të 2 shkurtit 1994, vetëm disa muaj para kremtimit të Sinodit të Ipeshkvijve që duhej të diskutonte për jetën e kushtuar), veçanërisht në n. 44. Duhet të sqarojmë se nuk mund t’i konsiderojmë këshillat ungjillore si të ishin thjesht mjete për përsosjen e individit që i shpall. Nuk më duket se gaboj nëse them që nuk ka jetë rregulltare pa jetën në bashkësi, dhe që shpallja e këshillave e ka pasur origjinën nga një kontekst bashkësie. Dhe qëllimi i jetës rregulltare, dashuria, duhet të arrihet në një dimension bashkësie dhe si rrjedhojë të njëjtat këshilla kanë domosdoshmërisht një dimension bashkësie.

Kështu, pastërtia nuk është thjesht shprehje e vetë-bashkimit mistik dhe eskatologjik me Krishtin si “*dhëndër*”; por do të thotë gjithashtu se ndërsa njëri ka hequr dorë nga martesë dhe nga familja e vet, ai ka adoptuar për veten një familje (bashkësinë e vet rregulltare), ose më mirë të themi se ai që adoptuar nga kjo familje. Duke folur për pastërtinë, PC-ja thotë: “Për më tepër t’u bjerë ndër mend të gjithëve, veçanërisht eprorëve, që pastërtia mund të ruhet më me siguri, kur në jetën e përbashkët lulëzon një dashuri e vërtetë vëllazërore ndër ta” (12 §2). Ky pohim tregon qartë se dashuria vëllazërore në bashkësi është mjet për të ruajtur më me siguri pastërtinë. Përvoja na tregon se sa e vërtetë është kjo. Sa shumë rregulltarë kanë ruajtur disa miqësi që eventualisht u treguan të rrezikshme, pikërisht sepse mungonte një atmosferë me të vërtetë vëllazërore në bashkësinë e tyre! E megjithatë është më e vërtetë e kundërta, domethënë që pastërtia është mjet për të ruajtur më besnikërisht dashurinë vëllazërore në bashkësi. Në një bashkësi anëtarësh që kanë bërë kushtin e pastërtisë, ndjeshmëria gjen shprehjen e vet jo vetëm në bashkimin natyror të martesës, por në dashurinë ndaj njëri-tjetrit në bashkësi, në një dimension mbinatyror.

Ashtu, edhe për sa i përket varfërisë ungjillore: kjo nuk është vetëm shprehje e zgjedhjes së të mirave të Mbretërisë; është edhe shprehje e solidaritetit të plotë me bashkëvëllezërit në bashkësi. Do të thotë se çkado që ka rregulltari, duke përfshirë edhe talentet (dhuntitë) personale, madje edhe vetë kohën që ka në dispozicionin e vet, nuk janë të vetat, por të bashkësisë. Dy përkrahje shumë të bukura të jetës së të krishterëve të parë në Veprat e Apostujve (në fund të kapitujve të dytë dhe të katërt) tregojnë se po them të vërtetën: të krishterët e parë hoqën dorë nga gjithçka që kishin dhe “e vinin te këmbët e apostujve” (4, 34-35). Dua gjithashtu të vë në pah që në skemën e vitit 1963 të dokumentit PC, ishte një paragraf shumë interesant rreth varfërisë, ku thuhet: “*Ata që jetojnë pa të mira personale, përjetojnë në mënyrë të shkëlqyeshme atë jetë vëllazërore të të krishterëve që, në fillimin e Kishës, ishin një zemër e vetme dhe një shpirt i vetëm, dhe bashkëdanin gjithçka; ata*

dëshmonin edhe vëllazërimin e të shpëtuarve e ndërkohë paralajmëronin jetën e ardhshme të familjes së Hyjit, në të cilën bijtë e të njëjtit Atë do të kenë gjithçka të përbashkët". Sa keq që ky paragraf nuk ka zënë vend në versionin përfundimtar të dekretit, sepse është një paragraf që e shpreh shumë mirë dimensionin komunitar të varfërisë.

Dhe së fundi, dëgjesa do të thotë që rregulltari është në shërbimin e bashkësisë. Asnjë klub ose grup njerëzish nuk mund të mbijetojë pa një farë lloj autoriteti dhe dëgjese. Tani, një bashkësi rregulltare nuk është thjesht një grup njerëzish ose një klub. Si *bashkësi*, ajo kërkon bashkëndarje në të gjitha aspektet e jetës. Për këtë arsye, dëgjesa është e domosdoshme në jetën rregulltare, duke marrë parasysh të mirën e përbashkët të bashkësisë. Bashkësia ka nevojë për një drejtim, dhe atëherë kërkon të ketë një epror, për të mirën dhe shërbimin e mbarë bashkësisë; kërkon gjithashtu dëgjesën nga ana e anëtarëve të bashkësisë, si shprehje e bashkimit të tyre me atë që është përgjegjësi i parë për të mirën e bashkësisë.

JETA RREGULLTARE SI SAKRAMENT

I njohim mirë ato fjalë të LG-së: “kur të këqyrësh kushtetutën hyjnore dhe hierarkike mbi Kishën, kjo shtresë (gjendja rregulltare) nuk është e mesme ndërmjet shtresës meshtarake dhe të laikatit” (43 §2). E dimë mirë që mund ta konsiderojmë Kishën nën një aspekt të dyfishtë: si bashkësi hierarkike dhe si bashkësi karizmatike. Në strukturën e saj hierarkike, Kisha është një bashkësi e dukshme, në të cilën hierarkia (ipeshkvijtë, priftërinjtë dhe diakonët) është në shërbim të të gjithë Popullit të Zotit, dhe në gjirin e kësaj Kise, si bashkësi e dukshme dhe e strukturuar në mënyrë hierarkike, gjenden shtatë sakramentet. Por, në strukturën e saj karizmatike, Kisha është një bashkësi hiri dhe dashurie. Prandaj, përsëri në LG thuhet: “Edhe pse shtresa që formohet duke pranuar këshillat ungjillore nuk i përket rregullimit hierarkik të Kishës, prapëseprapë i përket jetës dhe shenjtërisë së saj” (44 §5). Kjo është arsyeja për të cilën gjendja rregulltare nuk konsiderohet si sakrament në kuptimin e ngushtë, si një ndër “shtatë sakramentet”.

Megjithatë, jeta rregulltare ka një dimension sakramentor. Të gjitha dokumentet e Selisë së Shenjtë pas LG-së këmbëngulin shumë mbi këtë dimension të gjendjes rregulltare (ose jetës së kushtuar), edhe pse nuk përdorin fjalët “sakrament” apo “sakramentor”, ndoshta për të shmangur çdo “dykuptimshmëri”. Në fakt, këto dokumente e theksojnë shumë aspektin e “shenjës” dhe të “dëshmisë” së jetës rregulltare.

Jeta rregulltare, para së gjithash, është “shenjë morale”, është shenjë e shenjtërisë që duhet të jetojnë të krishterët, si dishepuj të Krishtit dhe anëtarë të Kishës. Është “shenjë që mund të tërheqë, dhe duhet të tërheqë, të gjithë anëtarët e Kishës që t’i kryejnë me zell detyrat e thirrjes së krishterë” (LG 44 §4). Atëherë, para së gjithash, është një shenjë *morale*.

Së dyti, është një shenjë *ekleziiale*: jeta rregulltare jo vetëm është krejtësisht për shërbimin e Kishës, por është edhe një dëshmi konkrete e bashkimit mes Krishtit dhe Kishës. Ky aspekt theksohet shumë në PC dhe në dokumentet e mëvonshme të Kishës. Për shembull, Papa Pali VI, në ET, duke folur për pastërtinë i referohet fjalëve të Shën Palit, ku e paraqet martesën si “imazh dhe pjesëmarrje e bashkimit në dashuri mes Krishtit dhe Kishës”. Por, pastaj vazhdon duke thënë se pastërtia e kushtuar “pasqyron në mënyrën më të shkëlqyeshme dhe absolute misterin e bashkimit mes Trupit Mistik dhe Kokës së tij” (13).

Dhe së fundi, jeta rregulltare është edhe një shenjë *eskatologjike*. Është një shenjë që “më mirë u tregon të gjithë besimtarëve edhe në këtë botë të mirat qiellore të pranishme” (LG 44 §4). Këshillat ungjillore janë heqje dorë, por një heqje dorë të përqafulara për Mbretërinë e qiellit: dhe ata që i përqafojnë japin dëshmi, me jetën e tyre, për këtë Mbretëri që në një farë mënyre, është që tani e pranishme brenda tyre. Dhe që të na kujtojë se këtu nuk flitet për atë eskatologji si ka qenë keqinterpretuar nga Karl Marksi, domethënë një besim në një jetë pas vdekjes, i cili është një arratisje nga detyrat për ta ndërtuar qytetin tokësor, Papa Gjon Pali II ka sqaruar se ky dimension eskatologjik i jetës së kushtuar “nuk është aspak pasiv; megjithëse i drejtohet Mbretërisë së ardhshme, ai shprehet në punë e mision në mënyrë që Mbretëria të bëhet e pranishme tani nëpërmjet

instaurimit të shpirtit të lumturive, e aftë që të nisë edhe në shoqërinë njerëzore instancat e efektshme të drejtësisë, paqes, solidaritetit, faljes” (VC 27).

Dimensioni sakramentor i jetës rregulltare do të thotë se jeta rregulltare është profeci. Dhe si e tillë, nga vetë natyra e saj, ajo është mision. Është shpallje e vlerave të vërteta njerëzore. Profesioni ynë i këshillave ungjillore i bën njerëzit të pyesin: “Pse?” Pse nuk u martove, ti që je një burrë ose grua normale, e atëherë e ke ndjerë tërheqjen natyrore për një lidhje heteroseksuale dhe për të formuar një familje? Pse ke përqaftuar varfërinë, ti që, me të gjitha talentet që ke, pate mundësi të pasuroheshe? Pse iu nënshtrove një njeriu tjetër, që mund të jetë më pak i aftë se ti, duke premtuar dëgjuesën? Dhe e gjitha kjo më kujton një bisedë që kam pasur vetë para shumë vitesh me një afarist libian që po udhëtonte në avion me mua nga Malta për në Romë. Ai nuk mundte ta kuptonte se unë kisha si para xhepi vetëm 20 dollarë në muaj, dhe që çkado fitoja nga puna ime ia dorëzoja bashkësisë, ndërsa bashkësia më siguronte nevojat e mia. Por, mbi të gjitha nuk mund të më besonte kur pyetjes së tij se a isha i martuar dhe nëse kisha qenë ndonjëherë në shtrat me ndonjë grua, iu përgjigja se jo! Për ata që nuk besojnë, dëshmimi i këshillave ungjillore zgjon vetëm kërshtëri; ndërsa për ata që besojnë, këshillat u tregojnë një porosi të rëndësishme dhe i fton që t’i hapen Trashëndencës.

Dhe e gjitha kjo merr një rëndësi të re në shoqërinë bashkëkohore, siç është pohuar dhe shtjelluar në mënyrë mjeshtërore në të gjithë pjesën e dytë të kapitullit të fundit të VC-së, nën titullin: *Një Dëshmi Profetike Përballë Sfidave të Mëdha* (veçanërisht nr. 84-92). Këtu Papa Gjon Pali II tregon se tre këshillat ungjillore kanë “një domethënie të thellë antropologjike”, duke qenë përgjigje për “tre sfidat kryesore” që shoqëria e sotme po përballon: “*kultura hedonistike që e zgjidh seksualitetin nga çdo normë morale objektive*” (88), “*materializmi i pangopur për të pasur, i pavëmendshëm ndaj nevojave dhe vuajtjeve të më të dobëtëve*” (89), dhe “*konceptime të lirisë që e largojnë prerogativën themelore njerëzore nga marrëdhënia e saj përcaktuese me të vërtetën dhe normën morale*” (91). Idhujt e rinj të shoqërisë bashkëkohore janë bërë sfida për rregulltarët; por kur u përgjigjen duke përqaftuar këshillat ungjillore, këta rregulltarë bëhen vetë sfida për shoqërinë bashkëkohore.

Kemi folur për jetën në bashkësi dhe për këshillat ungjillore si sakramente dhe profeci. Themeluesit tanë kanë pasur një dhuratë të veçantë që duhej t’i komunikohet Kishës, dhe ata deshën ta komunikonin nëpërmjet nxënësve të tyre. Të gjitha dokumentet e Kishës kanë këmbëngulur për detyrën e të gjithë rregulltarëve që t’i jenë besnikë karizmës themeluese. Kjo besnikëri nuk duhet të interpretohet sikur do të thoshte të rrimë të ndalur tek e kaluara, sikur kalimi i kohës ndaloi me vdekjen e themeluesve tanë. Themeluesit tanë kanë treguar një ndjeshmëri të madhe ndaj situatave konkrete të Kishës dhe të shoqërisë, ndaj shenjave të kohërave. Dhe për këtë arsye, Papa Gjon Pali II foli për “*besnikëri krijuese*”: “*Institetet ftohen të riefrojnë me guxim sipërmarrjen dhe shenjtërinë e themeluesve dhe themelueseve si përgjigje ndaj shenjave të kohërave të botës së sotme*” (37).

Njerëzit e shuguruar marrin pjesë në “*gëzimin dhe shpresën, pikëllimin dhe ngushticën e njerëzve të kësaj kohe*” (*Gaudium et Spes* 1), sepse çkado është me të vërtetë njerëzore, e gjen jehonën e vet në zemrën e dishepujve të Krishtit. Atëherë, karizmat e instituteve rregulltare janë një provë e qartë e dashurisë së njerëzve të kushtuar ndaj botës. Është një botë ku mëkati ekziston ende, megjithatë është një botë e shpëtuar nga Krishti dhe gjithmonë e dashur nga Krishti, dhe atëherë e dashur edhe nga nxënësit e Krishtit. Është një botë në të cilën rregulltarët nuk pushojnë së kërkuari dhe së shpëtuari njeriun, ndërsa vazhdimisht zbulojnë udhë të reja për të komunikuar me njerëzit dhe për t’i shpëtuar nga çdo gjë që i tjetëron.

NGA UNGJILLI DREJT UNGJILLËZIMIT PËR KREMTIMIN

(Ligjëratë për priftërinjtë dhe rregulltarët në dioqezën e Rrëshenit, maj 2006)

Kanë kaluar 40 vjet pas mbylljes së Koncilit të dytë të Vatikanit. Gjatë këtyre 40 vjetëve i kemi mbushur raftet e bibliotekave tona me shumë dokumente që janë botuar nga Selia e Shenjtë. Dokumente të rëndësishme, patjetër; madje është shumë e vështirë të thuash cili është më i rëndësishmi ndër ta. Por, nuk kam asnjë dyshim se Nxitja Apostolike, *Evangelii Nuntiandi*, e Papa Palit VI, e botuar më 8 dhjetor 1975 (pikërisht në përvjetorin e dhjetë të përfundimit të Koncilit të dytë të Vatikanit), ka qenë një nga dokumentet më të rëndësishëm. Nxitja u botua si fryt i Sinodit të Ipehkvijve, që u mbajt një vit më parë, dhe që pati si temë: “Ungjillëzimi në Botën e Sotme”.

Kanë kaluar tridhjetë vjet pas botimit të këtij dokumenti. Tridhjetë vjet që kanë parë shumë ndryshime në jetën e shoqërisë, e cila po ecën me një hap shumë të shpejtë. Koncili i dytë i Vatikanit dhe Sinodi mbi Ungjillëzimin në Botën e Sotme ishin ngjarje shumë të rëndësishme në jetën e Kishës në gjysmën e dytë të shekullit XX. Pa dyshim, nuk ishin fjala e fundit e Kishës për Kishën. Një Kishë e gjallë është një kishë që edhe vetë, si shoqëria në përgjithësi, duhet ta vazhdojë ecjen e vet. Por, është e nevojshme që, nganjëherë, të ndalemi për të reflektuar mbi ngjarjet e rëndësishme për Kishën, në të cilat Shpirti Shenjt ka vepruar në mënyrë të veçantë dhe e ka ndriçuar dhe udhëhequr Kishën në drejtime të reja.

UNGJILLI – UNGJILLËZIMI – KREMTIMI

E dimë mirë se sa shumë Reformues, veçanërisht Luteri, e kanë kritikuar Kishën Katolike sepse nuk i jepte rëndësinë e duhur Shkrimit të shenjtë. Dhe, në kohët e fundit, shumë e ashpër ka qenë edhe kritika e teologut të madh protestant Karl Barth për mënyrën se si teologjia katolike e përkufizonte meshtarinë mbarështuese. Sepse, sipas Barthit, teologjia katolike e përkufizon këtë mbarështim sikur të ishte vetëm për administrimin e sakramenteve, pothuajse pa asnjë referim për shpalljen e Fjalës.

Është e vërtetë se, në mesjetë, këmbëngulja e tepruar mbi sakramentet e ka errësuar këmbënguljen e duhur mbi shpalljen e Fjalës; gjithashtu është e vërtetë se Shkrimi i shenjtë, për shumë shekuj, as që ishte i arritshëm për popullin në një gjuhë të kuptueshme nga ai. Përveç kësaj, sulmet e Reformuesve mbi teologjinë katolike lidhur me sakramentet kanë bërë që katekeza e asaj kohe ta zmadhonte këtë theksim. Mjafton të përmendim se në Katekizmin Romak, të botuar pas Koncilit të Trentos, pjesa që trajtonte sakramentet përbënte 37% të krejt katekizmit (ndërsa në Katekizmin e Ri të Kishës Katolike kjo pjesë përbën vetëm 23% të katekizmit).

Pa cenuar rëndësinë e sakramenteve, duhet të vërejmë rëndësinë jo më të vogël të Fjalës së Hyjit, pa të cilën as që është i mundshëm kremtimi i sakramenteve. Besimi i krishterë nuk është para së gjithash një besim ritualist (siç janë shumë besime të tjera), por është një besim zbulimi. Prandaj, është i themeluar mbi Fjalën e Hyjit, mbi misterin e Hyjit që i është drejtuar njeriut dhe hyri në dialog me njeriun veçanërisht nëpërmjet Birit të vet, Jezu Krishtit, që u bë njeri dhe shpëtimtar. Dhe ritet e krishtera nuk janë thjesht rite, as janë thjesht kremtime kulturi, por janë mbi të gjitha kremtimet e atij dialogu mes Hyjit dhe njeriut dhe të atij shpëtimi të kryer nga Jezu Krishti.

Të mos habitemi, pra, se në *Evangelii Nuntiandi* flitet shumë pak për sakramentet. Më vonë, në këtë ligjëratë, do të shohim tekstet ku përmenden sakramentet në këtë dokument, dhe do të shohim pse, në pjesën me titull “Përmbajtja e Ungjillëzimit”, kjo Nxitje flet shumë përciptazi për sakramentet, në n. 28. Por, le të jemi të bindur se kjo nuk duhet të kuptohet sikur sakramentet nuk janë, ose nuk janë më, të rëndësishme. Me fjalë shumë të qarta, dokumenti thotë se “Ungjillëzimi, që të jetë i plotë, përveç shpalljes së porosisë, kërkon edhe që të ndërtohet Kisha; dhe kjo nuk mund të ekzistojë pa atë fuqi që nxit, dhe kjo është jeta sakramentore, që arrin kulmin në Eukaristi” (n. 28). Këto fjalë janë jehonë e asaj që Shën Tomë Akuini i ka theksuar shumë shekuj më parë, d.m.th. se Kisha “është e ndërtuar mbi fenë dhe mbi sakramentet”⁴.

⁴ *Summa Theologiae* III, q. 64, a. 2, ad 3um. Tekste të tjera si ky i gjejmë në shumë shkrimet e shën Tomës.

NGA UNGJILLI....

E gjithë Besëlidhja e Re na tregon se si historia e shpëtimit ishte e drejtuar kah maja: ardhja e Birit të Hyjit⁵. Shkrimtari i Letrës drejtuar Hebrenjve e fillon këtë letër pikërisht me këtë pohim themelor: “Pasi Hyji herë pas here dhe në mënyra të ndryshme, në të kaluarën, u ka folur etërve me anë të profetëve, së fundi, në këto ditë, na foli edhe neve me anë të Birit, të cilin e bëri trashëgimtarin e të gjitha gjërave, nëpër të cilin edhe e krijoi gjithësinë” (1, 1-2). Dhe Pali apostull e dëfton ardhjen e Krishtit mes nesh si ngjarjen që tregon “*plotësimin e kohës*”: “Kur erdhi plotësimi i kohës, Hyji dërgoi Birin e vet, të lindur prej gruaje, të nënshtruar ligjit, që t’i shpërblente të nënshtruarit e ligjit, që ne ta fitonim bijësinë në shpirt” (Gal 4, 4-5). Prandaj, Krishti i ringjallur mundi t’u thoshte nxënësve të Emausit: “O të pamend e të ngadalshëm që të besoni gjithçka paralajmëruan profetët!” Dhe Ungjilltari komenton: “*E, që nga Moisiu e të gjithë profetët, u shtjelloi krejt çka flitet në Shkrimin e shenjtë për të*” (Lk 24, 25.27).

Koncili i dytë i Vatikanit e ka treguar shumë mirë lidhjen mes jetës së Kishës dhe Fjalës së jetës, që është Shkrimi i shenjtë. Ndër të tjera pohon se “Kisha e ka nderuar gjithmonë Shkrimin e Shenjtë si edhe vetë Korpin e Krishtit, por sidomos në Liturgjinë e Shenjtë duke marrë bukën e jetës prej sofrës së Fjalës së Hyjit dhe të Korpit të Krishtit, për t’ua afruar besimtarëve”. Parimi më i lartë i besimit të saj ishte gjithmonë dhe është Shkrimi i shenjtë me Traditën e shenjtë, sepse të frymëzuar nga Hyji dhe të dhënë një herë e përgjithmonë me shkrim, shpallet në mënyrë të pandryshueshme fjala e vetë Hyjit dhe nëpër fjalët e profetëve dhe të apostujve jehon zëri i Shpirtit Shenjt. Pra, mbarë predikimi i Kishës, si dhe vetë feja e krishterë duhet të ushqehet dhe të drejtohet nga Shkrimi i shenjtë”⁶.

Atëherë nuk është Kisha burimi i Fjalës së Hyjit, por përkundrazi, Fjala e Hyjit është burimi dhe themeli i Kishës. Si thotë Shën Gjoni: “Çka ishte qysh në fillim, çka dëgjuam, çka pamë me sytë tanë, çka soditëm dhe duart tona prekën, - po, Jeta u shfaq, ne e pamë dhe dëshmojmë dhe ju kumtojmë Jetën e pasosur, që ishte te Ati dhe na u shfaq neve – çka pamë e dëgjuam po jua kumtojmë edhe juve, që edhe ju të keni bashkësi me ne. E bashkësia jonë është me Atin dhe me Birin e tij, Jezu Krishtin” (1 Gjn 1, 1-3). Dhe Jezusi na ka mësuar se që të jesh nxënësi i tij do të thotë ta pranosh krejtësisht fjalën e tij: “Nëse do ta mbani fjalën time, vërtet do të jeni nxënësit e mi” (Gjn 8, 31).

Dhe prandaj, Fjala e Hyjit na ndërton në një bashkësi, na bën Kishë. Dhe në fakt është shumë interesante të vërejmë se, në librin e Veprave të Apostujve, shpeshherë shkrimtari përdor shprehjen: “*Fjala e Hyjit vazhdonte të përhapej*”, ose shprehje të ngjashme⁷. Dhe këto shprehje janë sinonime me “*Kisha rritej*”. Kisha rritet çdo herë që dikush e pranon Fjalën e Hyjit.

....DREJT UNGJILLËZIMIT....

Fjala *euangelion* (ungjilli) do të thotë “lajm i mirë”⁸. Si lajm, ai duhet të shpallet. Atëherë mund të themi se fjala “ungjillëzim” do të thotë shpallja e këtij lajmi të mirë të Jezu Krishtit.

Megjithatë, kur në Sinodin Ipeshkvor të vitit 1974 ipeshkvijtë ishin duke diskutuar për një përkufizim më të saktë të ungjillëzimit, u propozuan dy përkufizime shumë të ndryshme nga njeri-

⁵ Kjo ide u zhvillua shumë mirë nga Shën Ireneu dhe, në kohët e fundit, nga Teilhard de Chardin. Shën Ireneu, me doktrinën e tij mbi “rikapitulimin”, e konsideron historinë si një proces në të cilin krejt rruzullimi, por sidomos njeriu, formohen në përngjasimin e Hyjit nëpërmjet Krishtit, i cili, si Fjala, është përngjasimi i përsosur i Atit: “Krishti arrin nga një fund në fundin tjetër të ekonomisë së përgjithshme, dhe ripërsërit gjithçka në vetveten” (*Adversus Haereses* 5, 16, 3). Themeli i këtij procesi është mishërimi i Fjalës. Teilhard de Chardin, në librin e tij *E Ardhmja e Njeriut*, e tregon Krishtin si “plotësimi i evolucionit natyror”. Zanafilla e njerëzimit në botë dhe zanafilla e Krishtit në njerëzimin nëpërmjet Kishës janë dy procese të bashkëngjitur, në mënyrë se i dyti presupozon dhe përsos të parin. Krishti është qendra dhe qëllimi i mbarë rruzullimit.

⁶ Kushtetuta Dogmatike mbi Zbulesën *Dei Verbum*, n. 21.

⁷ 2, 41; 6, 7; 12, 24; 13, 49; 19, 20.

⁸ Marku fillon Ungjillin e tij pikërisht me këto fjalë: “Fillimi i Lajmit të mire (tou euangeliou, i Ungjillit) të Jezu Krishtit, Birit të Hyjit”

tjetri. Sipas të parit, ungjillëzim do të thotë “*çdo veprim nëpërmjet të cilit, në çdo mënyrë, bota transformohet sipas vullnetit të Hyjit krijues dhe shpëtimtar*”. Është një përkufizim tepër i gjerë, dhe ka përparësinë se i jep rëndësinë e duhur veprimit të laikëve, të rregulltarëve, dhe të meshtarëve në fushën shekulare (si p. sh. në ekologji dhe në politikë; në përnxitjen njerëzore, me njerëzit e mënjanuar, etj). Por, nga ana tjetër, siç kanë vërejtur edhe disa nga ipeshkvijtë e pranishëm në Sinod, një përkufizim kaq i gjerë nuk thekson atë që është cilësia specifike e krishterë në punën ungjillëzuese. Mbi të gjitha, nuk është në përputhje me kuptimin biblik të shpalljes së lajmit të mirë.

Përkufizimi i dytë e konsideron ungjillëzimin si “*punë meshtarake, profetike dhe mbretërore nëpërmjet të cilës Kisha ndërtohet sipas vullnetit të Krishtit*”. Ky përkufizim dëfton natyrën specifike të Kishës dhe e dallon punën mbarështuese të Kishës nga puna e shtetit ose e organizatave shekulare. Megjithatë edhe ky përkufizim është përballur me disa kundërshtime nga ana e shumë ipeshkvijve. Në fakt, ky përkufizim tregon një ekleziologji shumë të kufizuar; Kisha interesohet për tërë personin njerëzor, dhe jo vetëm për dimensionin “*shpirtëror*” të jetës së tij. Për këtë arsye, ky përkufizim nuk lë shumë vend për ndërlikimet shoqërore, politike dhe kulturore të punës ungjillëzuese të Kishës.

Për këtë arsye, Papa Pali VI, në *Evangelii Nuntiandi*, i përgjigjet këtyre vështirësive duke thënë se “*në punën ungjillëzuese të Kishës ka disa elementë e disa aspekte që duhen theksuar*”, por puna ungjillëzuese nuk mund të kufizohet për asnjë nga këto elementë ose aspekte. Dhe pastaj pohon: “*Çdo përkufizim i pjesshëm dhe fragmentar që mundohet të shprehë realitetin aq të pasur, të ndërlikuar dhe dinamik siç është ungjillëzimi, rrezikon ta varfërojë, madje edhe ta gjymtojë. Nuk mundur ta kuptojmë idenë e ungjillëzimit, nëse nuk i mbajmë parasysh të gjithë elementët thelbësorë*” (n. 17).

Porosia qendrore e ungjillit është personi i Jezu Krishtit. Dhe bashkësia e të krishterëve të parë ka kërkuar prej apostujve që këta ta shpallin pikërisht këtë person të Krishtit. E prandaj, të mos habitemi nëse në ungjijtë gjejmë shumë pak material rreth njerëzve të tjerë që janë aq të rëndësishëm si Zoja Mari dhe apostulli Pjetër. Thelbi i kerygmës ishte lajmi që Jezu Krishti, Biri i Hyjit dhe Zot, është bërë shpëtimtar nëpërmjet mundimeve, vdekjes dhe ringjalljes së tij *për ne*. Për të njëjtën arsye, ungjillëzimi domosdoshmërisht duhet të jetë kristocentrik. Disa forma të devotshmërisë popullore sjellin edhe rrezikun e lartësimit aq të madh të kultit ndaj shenjtërve (duke përfshirë edhe Zojën Mari), saqë errësohet vendi i veçantë dhe qendror që duhet t’i jepet Jezu Krishtit.

Shpallja e lajmit të mirë është shpallja e një historie: është historia e shpëtimit, e cila na prek edhe sot. Nuk është një shpallje e dogmave abstrakte. Le të marrim si shembull shpalljen e së vërtetës së Trinitës së Shenjtë. Sa të shumë janë ata predikues që e kanë tejet të vështirë të bëjnë një predikim mbi Trininë e Shenjtë! Dhe sa shumë predikues, në këtë rast, humbasin në fjalime abstrakte dhe pa asnjë kuptim ose vlerë për dëgjuesit! Çfarë u interesojnë njerëzve përkufizimet abstrakte të koncepteve si substancë, person, marrëdhënie, etj?⁹ Por, feja në Trininë e Shenjtë është një besim në një të vërtetë historike shumë konkrete. Kur predikatari kupton që po komunikon një mesazh historik, atëherë shpallja e tij merr një formë tjetër. Sepse lajmi i mirë është pohimi i veprimit të Hyjit të vetëm, i cili, megjithatë, është dukur në botë dhe është bërë shpëtimtar për ne nëpërmjet Birit të tij, Jezu Krishtit, dhe vazhdon të veprojë në Kishë nëpërmjet Shpirtit Shenjt. Për këtë arsye dhe Koncili i Nikesë (në vitin 325), edhe Koncili i parë i Konstantinopojës (në vitin 381) e kanë shprehur besimin në Trininë e Shenjtë jo me koncepte dhe fjalë abstrakte, por me shpalljen e “Besoj”-mës si sintezë e historisë së shpëtimit.

⁹ Është shumë interesante kjo vërejtje e Josef Ratzinger-it: “Predikimi ynë nuk do të jetë ‘trinitar’ nëse, duke folur për Trininë, flasim në mënyrë spekulative, pa dëftuar ekzistencën e të krishterit Brenda në këtë Trini.... Pohime ontologjike të dogmës, edhe pse absolutisht të nevojshme për ortodoksinë e fesë, por mbeten si siguri dytësore përsa i përket predikimit” (“*Our preaching would not be trinitarian if, in expounding the Trinity, it did so speculatively, yet excluded the Christian’s existence in that Trinity.... Ontological statements of dogma, though absolutely necessary for the orthodoxy of the faith, remain peripheral safeguards when it comes to preaching*” – Symposium: *The Word*, New York, 1964, p. 209).

Koncili i dytë i Vatikanit ka folur për nevojën e dialogut të vazhdueshëm me kulturën vendase dhe bashkëkohore¹⁰. *Evangelii Nuntiandi* ka këmbëngulur gjithashtu për nevojën që ungjillëzimi të depërtojë në thelbin e kulturave (shih nn. 19-20). Edhe pse ungjilli nuk është identik me kulturën, dhe është i pavarur nga çdo kulturë, megjithatë nuk është i papajtueshëm me kulturën, përkundrazi ka aftësi ta shndërrojë kulturën për përtëritjen e njeriut.

...PËR KREMTIMIN

Evangelii Nuntiandi pohon qartë se qëllimi i ungjillëzimit është kthimi: “Qëllimi i ungjillëzimit është pikërisht ai kthim i brendshëm; dhe, në qoftë se duam ta përkthejmë me një fjalë, është më e drejtë të themi se Kisha ungjillëzon atëherë kur, vetëm në saje të fuqisë hyjnore të porosisë që ajo shpall, kërkon ta kthejë ndërgjegjen personale dhe njëkohësisht të përbashkët të njerëzve...” Dhe në këtë pikë, ungjillëzimi bëhet kretim. Sepse, siç thekson Papa Pali VI, “nuk ka njerëzim të ri, nëse më parë nuk ka njerëz të rinj, të bërë të rinj me pagëzimin dhe me jetën sipas ungjillit” (n. 18).

Në fillimin e kësaj ligjërate kam thënë se *Evangelii Nuntiandi* flet relativisht pak për sakramentet. Si një nga arsyet për këtë fakt mund të përmendet ajo që u tha në Koncilin e dytë të Vatikanit në Dekretin mbi Mbarështimin dhe Jetën e Meshtarëve (*Presbyterorum Ordinis* n. 4): “Detyra kryesore e meshtarëve, si bashkëpunëtorë të ipeshkvijve, është t’ia shpallin të gjithëve ungjillin e Hyjit”.

Por, sipas mendimit tim, ka edhe një arsye tjetër për këtë “mungesë”. Më duket se është më e saktë t’i konsiderojmë sakramentet si *vende* të ungjillëzimit sesa si *objekt* ose *përmbajtje* të ungjillëzimit. Kështu konsideroheshin sakramentet në shkrimet e Etërve të Shenjtë¹¹. Për ata ishte shumë e qartë se objekti ose përmbajtja e ungjillëzimit është personi i Jezu Krishtit, Biri i Hyjit dhe Shpëtimtar. Sakramentet, në katekezën e Etërve të Shenjtë, janë kretimet e takimit të njeriut me këtë person të Jezu Krishtit, i cili na bashkon me të nëpërmjet pagëzimit, na ushqen me korpën e vet në Eukaristi, na pajton me veten nëpërmjet rrëfimit, etj. Çdo kretim i secilit të këtyre takimeve sakramentore me Krishtin është një çast, një rast dhe një vend në të cilin shpallet Jezu Krishti; Jezusi që edhe sot i paraqitet njeriut. Kisha, duke kremtuar sakramentet, i bën të mundshme këto takime me Krishtin, si takime të dukshme, komunitare dhe kultuale.

Kemi thënë më parë se Fjala e Hyjit e ndërton Kishën, bashkësinë e Krishtit. Në një tekst shumë të rëndësishëm në shkrimet e Shën Augustinit lexojmë: “S’ka asnjë besim të vërtetë ose të rrejshëm, në të cilin nuk grumbullohen njerëzit që të bashkohen nëpërmjet disa shenjave ose sakramenteve të caktuara”¹². Prandaj, me të drejtë, Papa Pali VI vëren se, duke qenë se ungjillëzimi duhet të çojë tek anëtarësimi në Kishën si bashkësi dhe sakrament i dukshëm i shpëtimit, atëherë sakramentet janë të nevojshme, sepse janë shenjat që vazhdojnë dhe shprehin më mirë vetë natyrën dhe misionin e Kishës. Çdokush që e pranon Kishën si bashkësi që e shpall Fjalën shpëtimtare, duhet edhe ta dëftojë këtë pranim me anëtarësimin e vet në Kishë e duke iu afruar sakramenteve, të cilat “tregojnë dhe ushqejnë këtë anëtarësim në saje të hirit që japin” (n. 23).

Koncili i dytë i Vatikanit ka thënë se “plani i gjithmbarshëm i Hyjit për shpëtimin e njerëzve nuk mund të zbatohet thjesht në fshehtësi, në mendjen e njerëzve”¹³. Dhe në *Evangelii Nuntiandi*, Papa Pali VI tregon se si bashkimi i njeriut me Hyjin nëpër Krishtin duhet të pranojë një formë të dukshme brenda Kishës; dhe “ky bashkim shprehet nëpërmjet kretimit të atyre shenjave të tjera të Krishtit të gjallë dhe veprues në Kishën, që janë sakramentet”. Dhe vazhdon: “Kur pranojmë sakramentet, në mënyrë që kretimi i tyre të jetë i plotë, kjo nuk do të thotë, siç kanë menduar disa, se pengojmë ose ngatërrojmë ungjillëzimin, përkundrazi, i japim përsosmëri” (n. 28). Sakramentet nënkuptojnë shpalljen e lajmit të mirë; dhe kjo shpallje, nga ana e vet, kërkon kretimin e vet në mënyrë sakramentore. Prandaj, Papa Pali VI vlerëson nevojën e predikimit në kretimin e

¹⁰ Shih sidomos Kushtetutën Baritore mbi Kishën në Botën Bashkëkohore, *Gaudium et Spes*, nn. 53-62.

¹¹ Këtu mjafton të kujtojmë, për shembull, Katekezën e shën Cirilit të Jeruzalemit, *De Mysteriis* e shën Ambrozit, dhe shumë shkrime të shën Augustinit.

¹² *Contra Faustum* 19, 11

¹³ *Ad Gentes*, n. 3

sakramenteve: “Predikimi ka vendin e vet, dhe nuk duhet të injorohet në kremtimin e të gjithë sakramenteve” (n. 43).

Në një numër tjetër të të njëjtit dokument që flet veçanërisht për rolin e sakramenteve, thuhet qartë se “ungjillëzimi nuk përmbahet plotësisht në predikimin dhe në mësimin e një doktrine. Sepse duhet ta prekë jetën”; dhe jeta mbinatyrore “e gjen shprehjen e vet të gjallë në shtatë sakramentet dhe në dhurimin e mrekullueshëm të hirit dhe të shenjtërisë nëpërmjet tyre”. Prandaj, ungjillëzimi e arrin plotësisht qëllimin e tij kur kryen “një ndër-komunikim të pandërprerë mes Fjalës dhe sakramentit” (n. 47).

E gjithë kjo e çon Papa Palin VI në këtë përfundim:: “është gabim të vëmë në kundërshtim me njëri-tjetrin ungjillëzimin dhe sakramentalizimin, siç ka ndodhur ndonjëherë”. Në fakt, fatkeqësisht, kështu ka ndodhur shpeshherë në të kaluarën. Diku, Soren Kierkegaard kishte bërë këtë koment sarkastik: e gjithë ajo që nevojitet që të jesh i krishterë është pak ujë në pagëzim, pak oriz në martesë, dhe pak dhé në varrim. Duhet ta pranojmë se shpeshherë kemi shumë ndjenja fetare pa ungjillëzim; ose pa kthimin e zemrës, që është qëllimi i ungjillëzimit.

Papa Pali VI pranon se “një mënyrë se si ndonjëherë kremtohen sakramentet, pa mbështetjen e katekezës rreth këtyre sakramenteve dhe të një katekeze globale, bën që këto të privohen nga një pjesë e efektshmërisë së tyre”. Dhe përfundon duke pohuar se ungjillëzimi ka për qëllim “të edukojë në fe në mënyrë që ta çojë çdo të krishterë drejt përjetimit të sakramenteve si sakramente të vërteta të fesë, dhe jo për t’i pranuar në mënyrë pasive ose si të detyruar” (ibid).

Sa i vështirë është misioni i edukatorit! Dhe ndoshta sfida më e madhe që Kisha po përballon sot është pikërisht sfida për të edukuar në fe. Kuptohet, pra, pse Papa Gjon Pali II vazhdimisht theksonte nevojën e “ungjillëzimit të ri”. Misioni edukues i Kishës duhet ta bëjë njeriun që të dalë nga ajo formë krishterimi e fosilizuar që e ka reduktuar Krishtin si një hero që përkujuhet me statujat dhe me ritet, dhe të kalojë në atë krishterim që me fe i thotë “po” lajmit të mirë dhe çlirues të Krishtit të ringjallur dhe të gjallë; me atë fe që është e themeluar mbi Fjalën e Hyjit, që na bashkon si familja e Krishtit që është Kisha, dhe që shprehet në kultin komunitar, veçanërisht nëpërmjet sakramenteve. Ky është besimi që i jep kuptim jetës njerëzore, pa të cilin njeriu ndihet si një *passion inutile*, siç e ka përkufizuar Zhan Pol Sartri (Jean Paul Sartre).

NË SHUGURIMIN TIM IPESHKVOR: FJALIM NË FUND TË MESHËS

(Në Kishën Katedrale të Tiranës, më 23 shtator 2006)

Sapo mora njoftimin se Ati i Shenjtë, Papa Benedikti XVI, më kishte emëruar ipeshkëv ndihmës të kësaj arqidioqeze, reagimin tim të parë e kam shprehur me këto fjalë të Psalmit 116, 12: “Si do t’ia shpërblej Zotit për të gjitha të mirat që më ka dhënë?” Dhe atë ditë kur emërimi im u shpall publikisht, rastësisht hasa në këto fjalë të Davidit: “Kush jam unë, o Zot Hyj, dhe çfarë është shtëpia ime, që ti më bërë të arrij deri këtu?” (2 Sam 7, 18).

Që atëherë, besoj se Shpirti i Shenjtë më ka ndriçuar që të kuptoj çfarë pret Ai prej meje si ipeshkëv. Dhe nuk pushoj së luturi përvuajtërisht Shpirtin Shenjt që Ai të vazhdojë të më dhurojë atë urti hyjnore që më aftëson të marr përsipër dhe të zbatoj besnikërisht detyrat që rrjedhin nga urdhri i shenjtë që sapo kam marrë. Me fjalë të tjera, më dhëntë Shpirti Shenjt hir që të kuptoj se:

1. të jem ipeshkëv nuk do të thotë të kem një karrierë, një punë, një profesion, por është një mundësi e re për t’i shërbyer Zotit dhe popullit sipas gjurmëve të Krishtit, i cili nuk erdhi në botë për të qenë i shërbyer, por për të shërbyer; jo për të dënuar, por për të shpëtuar;
2. të jem ipeshkëv nuk do të thotë të kem një pozitë për të dëftuar vetveten dhe aftësitë e mia: është një thirrje për të dëftuar Jezu Krishtin, i cili vepron në mua dhe nëpërmjet meje, me gjithë dobësitë dhe mëkatet e mia; dhe më duhet t’i përsëris gjithmonë ato fjalë të Gjon Pagëzuesit: “Ai duhet të rritet, e unë të zvogëlohem” (Gjn 3, 30);
3. të jem ipeshkëv nuk është një zyrë që më largon nga populli: është një mision që kërkon të jem gjithmonë afër popullit dhe ta dëgjoj popullin.

Jam i thirrur ta ndjek dhe ta shpall Jezu Krishtin; jam nxënës dhe apostull i atij që edhe sot na drejton neve po atë pyetje që para 2000 vitesh ua drejtoi disa peshkatarëve të thjeshtë në Galile: “Kush thoni se jam unë?”

Miq dhe armiq të Jezusit e kishin bërë të njëjtën pyetje për të: “Kush është ky?” Disa rojtarë ishin dërguar nga farisenjtë për ta kapur, megjithatë nuk patën guxim ta kapnin, sepse thoshin se “askurrë, askush nuk ka folur si ky njeri” (Gjn 7, 46). Fliste me autoritet, jo sepse ishte i pajisur me armë ose me pasuri, por sepse fjalët e tij shoqëroheshin dhe miratoheshin nga veprat që bënte.

Askush nuk mund ta shpallte mëkatar (Gjn 8, 46). E megjithatë i afronte mëkatarët. Një grua e zënë në kurorëshkelje, që ishte në prag të vrasjes me gurë, gjeti mbështetje te Jezusi, i cili ishte i vetmi që kishte çdo të drejtë të hidhte gurin kundër saj, por nuk e hodhi. “Ai nuk do ta thyejë as kallamin e copëtuar, nuk do ta shuajë as fitilin tymues” (Is 42, 3). Të gërbulurit, që ishin detyruar të largoheshin nga vendet e banuara, i afroheshin dhe shëroheshin. Petkat e tij prekeshin duar të pista, por prej tij dilte forca shëruese. Edhe vetë duart e tij janë bërë pis prej punës, por kurrë të mbushura me gurë për t’i gjuajtur kundër mëkatarëve.

Ky është Krishti që unë dua ta ndjek dhe t’i shërbej, ky është Krishti që unë dua ta shpall!

Zotit i takon gjithmonë tërë mirënjohja ime, sepse më ka dhuruar këtë hir: t’i shërbej si ipeshkëv në Kishën që shpall Krishtin, i cili është i vetmi që mund ta çlirojë njeriun nga çdo rrezik që kërcënon dinjitetin e tij; në këtë Kishë që mjekon plagët, ndërton ura lidhëse dhe kthen mirëkuptimin në mesin e konflikteve dhe shtypjes.

Kjo është Kisha që buron nga kryqi. Te këmbët e kryqit, në personat e Marisë, Gjonit dhe të disa grave të shenjta mund të sodisim kishën embrionale të të varfërve, kishën e pafuqishme, të ushqyer vetëm nga fuqia dhe urtia e dashurisë së kryqëzuar.

I kërkoj Zotit që të më ndihmojë të jem gjithmonë afër popullit, për ta dëgjuar dhe për të mësuar prej tij. Fytyrat e atyre që janë viktimat e urrejtjes, të paragjyqimit, të varfërisë dhe të padrejtësisë qofshin për mua, siç kanë qenë për Shën Dominikun, një libër i hapur nga mund ta mësoj artin e të

dashurit me dashurinë e Krishtit. Zoti më dhëntë forcën për të qenë si Krishti, Bاري i mirë: gjithmonë i gatshëm ta dorëzoj jetën time për delet që Ai m'i ka besuar.

Dua të shpreh mirënjohjen time të thellë së pari Zotit, i cili ka derdhur mbi mua, shërbëtor të padenjë, aq shumë bekime. E falënderoj edhe për familjen time: prindërit, motrat dhe vëllezërit e mi. Duke vështruar të kaluarën, familjen e fëmijërisë sime, e ndjej veten krenar për faktin se kjo familje ka qenë, në kuptimin e plotë, një kishë shtëpiake dhe një shkollë besimi.

Së fundi, ju falënderoj të gjithëve ju, të dashur vëllezër e motra në Krishtin. Kremtimi i sotëm na ka kujtuar këto fjalë të Shën Augustinit, Doktorit të Madh të Kishës: “Për ju jam ipeshkëv. Me ju jam i Krishterë”. Duhet t’ju shpall juve fjalën e Zotit, duhet të kremtoj për ju sakramentet e Krishtit, duhet t’ju drejtoj juve në rrugën e dashurisë. Por, duhet edhe të mësoj nga ju, sepse Hyji flet edhe përmes jush. Dhe, me ndihmën e Zotit, le të ecim të gjithë së bashku udhës së Krishtit, që ka thënë: “Unë jam udha, e vërteta dhe jeta”. Krishti nuk është një udhë pa krye: Ai është udha që na zbulon të vërtetën dhe na udhëheq drejt jetës.

KISHA DHE KULTURA NË NJË SHOQËRI SHEKULLARE DHE PLURALISTE

(Ligjëratë për meshtarët dhe rregulltarët e Administraturës Apostolike të Jugut të Shqipërisë.

Fier, tetor 2008)

Shoqëria e sotme i paraqet Kishës sfida të reja në misionin e saj të ungjillëzimit dhe në dialogun e saj me kulturën e re që po zhvillon në këtë vend. Duke vërejtur këto zhvillime, m'u duk shumë e rëndësishme të bëj disa përsiatje për sa i përket marrëdhënieve mes Kishës dhe kulturës në shoqërinë bashkëkohore.

UNGJILLI DHE KULTURA

“*Euangelion*” do të thotë “*lajm i mirë*”. Është lajmi se Jezu Krishti vdiq dhe u ringjall. Por, ky lajm nuk mbetet “*lajm*” përveçse në sajë të fesë, të asaj feje që do të thotë takim personal me Krishtin çlirues *sot*. Që Shqipëria e fitoi pavarësinë në vitin 1912, ky nuk është një “*lajm*”; është thjesht një ngjarje historike e një shekulli më parë. Që një njeri me emrin Jezus nga Nazareti u dënua me vdekje mbi kryq, ky nuk është një lajm, por thjesht një ngjarje e njëzet shekujve më parë. Bëhet “*lajm*” kur, me fe, e pranoj si një ngjarje që më prek mua *sot*, dhe atëherë mund të më ndryshojë, dhe unë lejoj që të më ndryshojë. Prandaj edhe Pjetri, në Rrëshajë, pasi kishte folur për Jezusin “që ju e keni kryqëzuar”, pyetjes së dëgjuesve: “çfarë duhet të bëjmë ne, o vëllezër?” iu përgjigj: “Kthehuni, dhe secili prej jush le të pagëzohet në emër të Jezu Krishtit që t’ju falen mëkatet e atëherë do ta merrni dhuratë Shpirtin Shenjt” (Vap 2, 37-38).

Është më e vështirë të përkufizosh me pak fjalë konceptin “*kulturë*”. Koncili i dytë i Vatikanit ka folur për kulturën si: 1) vepra me të cilën njeriu ndërton dhe zhvillon aftësitë e tij, 2) njohuria e botës dhe veprimi për të nënshtruar botën, 3) përparimi i jetës shoqërore për të mirën e familjes dhe të shoqërisë qytetare, 4) komunikimi i veprave, përvojave dhe kërkesave të veta për përparimin e mbarë njerëzimit¹⁴. Nga kjo mund të vërejmë se kultura është kompleksi i dokeve, traditave, llojeve të të jetuarit, të të menduarit, të të punuarit, dhe të shprehjeve të një populli ose të disa grupeve shoqërore.

Pali apostull u tregoi qartë korintianëve se cili ishte objekti i predikimit të tij: “Edhe vetë, o vëllezër, kur erdha në mesin tuaj, nuk erdha për t’ju kumtuar misterin e Hyjit me fjalë të larta e me urti të stërholluar, sepse nuk desha në mesin tuaj të di tjetër përveç Jezu Krishtit – dhe Atë të kryqëzuar. Edhe vetë u paraqita në mes jush i ligstë, me frikë e me tmerr të madh. Fjalët e mia dhe predikimi im nuk ishin fjalime të stërholluara që mbushin mendjen me fuqi të urtisë njerëzore, por ishin dëftim i Shpirtit Shenjt dhe i fuqisë, që feja juaj të mos themelohej në dijen e njerëzve, por në fuqinë e Hyjit” (1 Kor 2, 1-5).

Këto fjalë mjaftojnë që të kuptojmë të dallojmë Ungjillin dhe kulturën: Ungjilli nuk është kulturë, dhe kultura nuk mund të çmohet sikur të ishte qëllimi, ose mjeti i vetëm i misionit të Kishës. Problemi i marrëdhënieve mes Ungjillit dhe kulturës lind atëherë kur vërejmë se Ungjilli duhet të shpallet në një situatë ose kulturë konkrete. Mund të përmend si shembull fjalimin e Shën Palit në Areopagun e Athinës (Vap 17, 16-34). Në Athinë, Pali mbeti i tronditur kur pa se qyteti ishte plot me idhuj. Athina ishte shumë e njohur për urtinë, e pajisur me një kulturë të ndryshme nga kulturat me të cilat ishte njohur Pali. Por, qytetarët dëshironin me gjithë shpirt të mësonin diçka të re, dhe prandaj e ftonin Palin për të biseduar me ta në Areopag. Edhe pse nuk mund të themi se misioni i tij në Areopag ishte një sukses (shpallja e ringjalljes ishte një pengesë e madhe për mendësinë dhe kulturën heleniste), megjithatë “disa ia pëlqyen fjalën dhe besuan” (rr. 34). Dhe tregimi na zbulon një orvatje shumë interesante për një dialog me kulturën: një kulturë që edhe vetë pati një ndjenjë fetare të thellë, aq sa, në Areopag, përveç asaj shumice të madhe të figurave të hyjnive të ndryshme, patën edhe një altar në nder të “Hyjit të panjohur”. Dhe Pali përfitoi nga rasti për t’u thënë athinasve: Pikërisht për këtë erdha këtu, për t’ju kumtuar Atë që ju e nderoni pa e njohur!

¹⁴ Kushtetuta Baritore mbi Kishën në Botën e Sotme *Gaudium et Spes*, n. 53.

Por, të dyja rastet në të cilat kemi përmendur Shën Palin (fjalimin e tij në Areopagun dhe fjalët që kemi cituar nga 1 Kor) na tregojnë se marrëdhënia mes Ungjillit dhe kulturës duhet të vlerësohet nën dritën e ndjekjes së Krishtit. Me fjalë të tjera, kriteri i fundit që nevojitet për vendosjen e kësaj marrëdhënieje duhet të jetë besnikëria ndaj Ungjillit. Dialog me kulturën, po; por pa asnjë kompromis me asnjë ideologji në dëm të Ungjillit. Asgjë dhe askush nuk ka vlerë absolute, përveç Krishtit dhe Ungjillit: asnjë kulturë, asnjë teologji, as vetë Kisha. Dialogu me kulturën duhet të rrjedhë nga vullneti i mirë për të dëftuar përkatësinë historike të fesë, dhe kjo na angazhon drejt një të ardhmeje më “ungjillore”, duke bërë një vlerësim kritik të së tashmes (sa jemi në të tashmen besnikë ndaj Ungjillit).

KISHA DHE KULTURA

Dallimi mes Ungjillit dhe kulturës na çon të kuptojmë se Kisha, si e tillë, nuk ka asnjë kulturë veçanërisht të vetën. Me fjalë të tjera, nuk është e lidhur me asnjë kulturë të caktuar. Ne mund të flasim për “*kishë dhe kulturë*”, sepse jemi të bindur se Kisha duhet t’u transmetojë Ungjillin njerëzve në një kulturë të caktuar, e prandaj duhet të jetojë vazhdimisht në dialog me kulturën, pa lënë që të trazohet nga ajo lloj kulture që nuk është në përputhje me shpirtin e Ungjillit.

Pikërisht për këtë shkak, Karl Barth, me të drejtë, është ankuar se pjelloria e Ungjillit në Evropë mori fund kur, që nga shekulli XVII, teologjia protestante e “njerëzoi” krishterimin dhe e tkurri në një filozofi ose moralizëm individual. Dhe kjo ka lënë një zbrazëti të madhe mes të krishterëve.

Por, njeriu jeton dhe zhvillohet brenda një kulture. Në një botë të sunduar nga mjetet e komunikimit, ka shumë rrezik që Kisha të veçohet. Atëherë, ndihet më shumë nevoja që Kisha të jetë e pranishme dhe aktive në kulturën bashkëkohore. Për këtë edhe Koncili i dytë i Vatikanit, në Kushtetutën mbi Kishën në Botën e Sotme (dokumenti më i gjatë dhe ndoshta më i rëndësishëm ndër të gjithë dokumentet e Koncilit), foli, mes të tjerash, edhe për Kishën dhe kulturën.

Në Nxitjen Apostolike *Evangeli Nuntiandi* (që, sipas mendimit tim, është dokumenti më i rëndësishëm e Selisë së Shenjtë pas Koncilit të dytë të Vatikanit), Papa Pali VI theksoi nevojën që Kisha, në misionin e vet të ungjillëzimit, të jetë një Kishë e “*inkulturuar*” (edhe pse nuk e përdor këtë fjalë). Dhe thekson se “ndërprerja mes Ungjillit dhe kulturës është pa dyshim tragjedia e epokës sonë” (n. 20).

Siç kemi thënë, nuk mund ta tkurim Ungjillin në kulturë, dhe atëherë as duhet ta identifikojmë Kishën me kulturën. Papa Pali VI ka folur qartë për këtë: “Ungjilli dhe ungjillëzimi sigurisht nuk janë e njëjta gjë si kultura, dhe janë të pavarur nga të gjitha kulturat”. Megjithatë, pastaj vazhdon të theksojë se Kisha nuk mund të mbyllet në vetvete kinse është e “*a-kulturuar*”: “Mbretëria e shpallur nga Ungjilli jetohet nga njerëz thellësisht të lidhur me një kulturë, dhe ndërtimi i Mbretërisë domosdoshmërisht duhet të përdorë elementet e kulturës ose të kulturave njerëzore” (n. 20).

UNGJILLËZIMI I KULTURËS

Kur flet për ungjillëzimin e kulturës, Papa Pali VI thotë se “duhet të bëjmë të gjitha përpjekjet drejt një ungjillëzimi të gjithmbarshëm të kulturës, ose, më saktë, të kulturave. Këto duhet të rilindin nëpërmjet takimit të tyre me ungjillin” (n. 20).

Por, ungjillëzimi i kulturës nënkupton shumë gjëra. Do të përmend dy kushtet kryesore. Së pari, se Kisha duhet të jetë e njohur me kulturën e vendit dhe të kohës (pa u identifikuar domosdoshmërisht me të). Dhe së dyti, se gjuha e ungjillëzimit duhet të jetë e kuptueshme dhe e pranueshme nga kjo kulturë. Dhe këtu duhet të pyesim: Kisha katolike në Shqipëri a është e njohur me kulturën vendase bashkëkohore (sepse ka ndryshuar shumë gjatë këtyre pesëmbëdhjetë viteve të fundit)? Dhe gjuha e Kishës për ungjillëzim a është në sintoni me gjuhën e kulturës së sotme?

Një pikë tjetër që përmend Papa Pali VI tregon se si Kisha, nëpërmjet misionit ungjillëzues dhe profetik të saj, duhet të jetë tharm në shoqëri: “Kisha duhet të arrijë dhe gati të çorodisë, me forcën e ungjillit, kriteret e gjykimit, vlerat përcaktuese, pikat e interesit, linjat e mendimit, burimet frymëzuese dhe modelet e jetës së njerëzimit që bien ndesh me fjalën e Hyjit dhe me planin e

shpëtimit” (n. 19). Domethënë, “ungjillëzimi” dhe “kultura” mbahen të dalluara, por Kisha, në saje të ungjillit dhe të shpalljes së tij, duhet të vendosë kritere të vërteta për parimet që duhet ta udhëheqin jetën shoqërore të njeriut, duke shpallur vlera të denja për njeriun, dhe duke propozuar modele të vërteta jetese.

NË NJË SHOQËRI SHEKULLARE

Ka kaluar koha e të ashtuquajturës “*epoka e krishterë*”, dhe po jetojmë në “*epokën shekullare*”. Vlerat që po i japin trajtë shoqërisë pas-moderne janë “vlera shekullare”. Por, çfarë janë këta “vlera shekullare”? Nuk janë doemos “vlera anti-krishtere”. Përkundrazi, Harvey Cox (Harvi Koks)¹⁵ ka thënë me këmbëngulje se shumica e vlerave të qytetit shekullar të sotëm janë vlera thelbësisht të krishtera. Ndër këta mund të përmenden, për shembull, dinjiteti dhe të drejtat e njeriut, liria, e drejta, solidariteti, vëllazërimi, etj.

A është ende e mundshme që njeriu të jetojë si i krishterë në epokën shekullare? Koks (Cox) dhe Gjon A. T. Robinson (John A. T. Robinson)¹⁶ nuk kanë asnjë dyshim për këtë. Por, të dy janë të bindur se gjuha e krishterimit duhet të përshtatet me gjuhën e shoqërisë shekullare, derisa kjo do të thotë se gjuha duhet të jetë e kuptueshme nga kjo shoqëri, duke mbajtur mbarë të vërtetën e shprehur nga kjo gjuhë. Reinhold Niebuhr¹⁷ ka dalluar qartë “*formën*” dhe “*përmbajtjen*” e dogmës. Më duket se është shenjë pluralizmi brenda Kishës fakti se, gjatë shekujve, kjo “formë” ka marrë fizionomi të ndryshme, sipas kulturave dhe epokave të ndryshme.

Vërtet, është e mundshme që dikush të jetojë si i krishterë në epokën shekullare. Ajo që sot quhet “kultura shekullare” është, në një farë kuptimi, shekullarizimi i “të rejave” që gjenden në ungjill. Porosia ungjillore është ende një porosi çliruese, e cila mund ta shndërrojë zemrën e njeriut dhe të shoqërisë.

Jeta e krishterë në shoqërinë shekullare nuk do të thotë thjesht që i krishteri t’i përshtatet qytetit shekullar duke ia lejuar vetes të transformohet nga qyteti shekullar. Kjo do të ishte tradhti e ungjillit, tradhti e “*shkandullit*” dhe e “*marrëzisë*” së kryqit të Krishtit¹⁸.

Në shoqërinë shekullare, Kisha duhet ta shpallë porosinë e Krishtit. Është një lajm i mirë, por përfshin edhe këto urdhra: “*kthehuni*” dhe “*besoni*” (Mk 1, 15). Është një Kishë që duhet të qëndrojë në zemrën e shoqërisë shekullare; por kur themi se duhet t’i përshtatet shoqërisë shekullare, kjo do të thotë se duhet t’i njohë vlerat e vërteta të shoqërisë shekullare dhe t’i dallojë nga vlerat e rrejshme. Ky është një aspekt shumë i rëndësishëm i misionit profetik të saj. “Inkulturimi” nga ana e Kishës nuk do të thotë të pushojë së dënuari mëkatit. Por, duke qenë *inkulturim i Kishës dhe i porosisë së Krishtit*, atëherë mbetet gjithmonë një *lajm i mirë*, dhe kurrë thjesht një dënim ose porosi pa shpresë.

Jezusi na ka dhënë një pamje të re të njeriut dhe të historisë, dhe në këtë mënyrë ka shtruar themelet për vlera të reja. Ishte kjo arsyeja që e ka shtyrë Benedeto Kroçen (Benedetto Croce) të bëjë këtë pohim interesant: “Nuk mund të mos quhemi të krishterë” (*Non possiamo non dirci cristiani*). Në një farë kuptimi, çdo njeri modern është i krishterë. Ideja e njeriut të lirë, dhe me një liri që i jep një dinjitet dhe njëkohësisht e ngarkon me përgjegjësi, është në thelbin e besimit judeo-krishter, besimi që e paraqet njeriun si krijesë në përngjasimin e Hyjit dhe të shpëtuar prej Jezu Krishtit.

Dhe në thirrjet ose ftesat e saj për kthim, Kisha i hap rrugën njeriut që t’i vërejë kërkesat e Krishtit në këtë shoqëri. Krishti “*e ka përmbysur murin ndarës*” (Ef 2, 14), dhe kështu ka shtruar rrugën për atë pluralizëm të vërtetë që kapërcen çdo paragjykim race, ideologjie, besimi, etj. Krishti e dëfton vlerën absolute të Mbretërisë, dhe kështu bën gati udhën që, në një shoqëri konsumiste, njeriu të vërejë vetëm vlerën relative të parasë, të mos lejojë që paraja të bëhet “*perëndia*” i tij. Krishti është shpëtimtari i tërë personit njerëzor, dhe kështu hap shtegun që, në një shoqëri panseksualiste, njeriu

¹⁵ *The Secular City*

¹⁶ *Honest to God*

¹⁷ *Faith and History*

¹⁸ Është apostulli Pali që, në 1 Kor 1, 23 thotë: “Ne predikojmë Krishtin e kryqëzuar – për hebrej shkandull e për paganë marri”.

ta çmojë dinjitetin e personit të vet e të të tjerëve, e të mos lejojë që trupi njerëzor të bëhet objekt tregtie.

NË NJË SHOQËRI PLURALISTE

Me fjalën “*pluralizëm*” zakonisht kuptojmë shumëllojshmërinë e sistemeve kulturore, politike, dhe fetare brenda së njëjtës shoqëri, me mundësi zgjedhjeje. Një shoqëri totalitare është e mbyllur ndaj pluralizmit politik; një shoqëri islamike fundamentaliste është e mbyllur ndaj pluralizmit fetar. Demokracia garanton pluralizmin në shoqëri.

Mund të vëzhgojmë një farë pluralizmi brenda Kishës së Krishtit edhe në vetë Besëlidhjen e Re. Mund të flasim, për shembull, për dy Kristologji të ndryshme (por jo të kundërta) në Besëlidhjen e Re: atë të Shën Palit dhe atë të Shën Gjonit. Janë dy mënyra të ndryshme të kundërimit të kryqit të Krishtit. Të dyja janë të vërteta, por nga dy pikëpamje të ndryshme. Dhe që nga çasti kur Korneli, që nuk ishte jude, u bashkua me nxënësit e Krishtit, lindi takimi mes dy kulturave të ndryshme: njëra hebraike e tjetra pagane. Dhe Koncili i Jerusalemit (Vap 15) vendosi që t’i përgjigjej këtij problemi të ri. Në shekullin II, Etërit Apologjistë janë përpjekur të hyjnë në dialog me kulturën greke. Historia e teologjisë na dëfton përpjekje të ndryshme për dialog me kultura të ndryshme. S’ka një kulturë të krishterë të vetme dhe absolute që është e vlefshme kudo dhe kurdo. Prandaj, një kulturë e ndriçuar nga Ungjilli duhet me doemos të jetë e hapur ndaj shumëllojshmërisë së kulturave. Me fjalë të tjera, duhet t’i hapet pluralizmit. Sepse të vërtetat e fesë nuk janë të lidhura me asnjë kulturë të caktuar.

Dhe si provë për këtë kemi Koncilin e dytë të Vatikanit. Ky koncil ka qenë një përvojë e madhe pluralizmi brenda Kishës, ku janë mbledhur kultura të ndryshme dhe teologji të ndryshme brenda së njëjtës fe. Kur foli për Kishën në Kushtetutën Dogmatike mbi Kishën (*Lumen Gentium*), Koncili tha se Kisha “nuk ia cungon asnjë populli të mirat e përkohshme, por përkundrazi pasurinë, begatinë dhe doket e çdo populli, nëse janë të mira, i përkrah dhe i pranon, duke i pastruar, i forcon dhe i lartëson” (n. 13). Dhe më përpara, në të njëjtin dokument, thuhet: “Në shumëllojshmëri të gjithë dëshmojnë unjësimit të bukur të Trupit të Krishtit: sepse vetë shumëllojshmëria e hirit, e shërbimit dhe e veprimit i bashkon në një Trup fëmijët e Zotit” (n. 32). E prandaj, pluralizmi është një pasuri për Kishën. Megjithatë, ky pluralizëm duhet të jetë në shërbim të unitetit: unitet në diversitet, dhe diversitet në unitet.

Por, pluralizmi mund të ketë gjithashtu edhe disa pasoja negative. Mund të krijojë rreziqe ose sfida të reja. Së pari, mund të përmend manipulimin përmes mjeteve të komunikimit. Ide “*të reja*” bëjnë më shumë zhurmë. Por, “*e reja*” nuk do të thotë me doemos “*më e mirë*” sesa “*e vjetra*”. Dhe njerëzit e mjeteve të komunikimit janë ekspertë për ta paraqitur një ide të re dhe për ta vënë theksin mbi të derisa të pranohet në mendjet e popullit, si një shpëlarje truri. Atëherë, pluralizmi kërkon prej nesh më shumë edukim në fe dhe ungjillëzim.

Rreziku i dytë është relativizmi: nuk ekzistojnë vlera absolute, gjithçka është relative, gjithçka është e vënë në pikëpyetje, edhe ajo për të cilën, deri para pak kohe, nuk kemi pasur asnjë lloj dyshimi. Dhe kjo i hap rrugë një moraliteti konvencionalist, makiavelist, “*etikë situatë*”.

Të gjitha këto mund të çojnë edhe te një pasojë tjetër negative: indiferentizëm fetar ose ateizëm praktik. Kur njeriu i vë të gjitha besimet në një qese të vetme, si të ishin të gjitha njëlloj, atëherë është shumë e lehtë të biem në skepticizëm.

Përveç kësaj, pluralizmi mund t’u hapë dyert formave të reja të intolerancës. Është shumë me vend vrotimi i Rabinit Xhonatan Saks (Jonathan Sacks): “Kjo është ironia e pluralizmit: ai na bën të pretendojmë se toleranca është rritur, ndërsa nga ana tjetër vendos themelet për forma të reja të intolerancës. Duke shkatërruar dhe privatizuar konceptin e të mirës së përbashkët, ai do të thotë se asnjë pozicion nuk mund të përputhet me realitetin e një pozicioni tjetër. Nuk është një rastësi që edhe pse pluralizmi është forcuar, ka ndodhur një rritje e tensionit racial dhe anti-semitik”¹⁹.

---

¹⁹ *The Persistence of Faith*

Këto janë pika që Kisha duhet t'i ketë gjithmonë parasysh në programin e saj të ungjillëzimit dhe në dialogun e saj me kulturën pluraliste. Në këtë situatë është i nevojshëm një shqyrtim me sytë e fesë, duke reflektuar mbi Fjalën e Zotit, e cila duhet të ketë përparësi ndaj filozofisë, sociologjisë, politikës, etj., dhe një kthim i brendshëm, që e përtërin njeriun dhe shoqërinë. Nga ana tjetër, Kisha duhet të përdorë mjetet e së vërtetës dhe të çiltërsisë, që duhet të ndikojnë mbi strukturat pa asnjë farë klerikalizmi ose integralizmi.

Në një shoqëri pluraliste, Kisha është më e ekspozuar ndaj kritikës. Kjo është një nga shenjat e kohërave, që mund të shërbejë për të mirën tonë, që ne, si Kishë, të bëhemi një Kishë gjithmonë e gatshme dhe e vendosur për t'u pastruar dhe t'u përtërirë. Mjetet e së vërtetës dhe të çiltërsisë do të thonë se Kisha është gjithmonë e gatshme t'i shikojë rrudhat e veta – ajo që duhet të jetë e “parrudhë” (Ef 5, 27). Kështu bëhet Kishë e aftë të dëgjojë dhe të hyjë në dialog. Kishë që nuk kërkon privilegje. Kishë e hapur edhe ndaj kritikës, për sa kohë kritika është konstruktive.

VEPRIMTARIA BARITORE NË FUSHËN E KULTURËS

Dialogu i Kishës me kulturën duhet të jetë gjithmonë dialog i një Kishë nën udhëheqjen e Ungjillit. Është një Kishë që sfidohet nga kultura dhe që nuk ka frikë nga kjo sfidë. Por, njëkohësisht është një kishë që duhet të pranojë vazhdimisht të sfidohet nga Ungjilli. Prandaj, ky dialog duhet të jetë gjithmonë në sfond të kthimit të vazhdueshëm të burimet e zbulesës, dhe i orientuar për të nxjerrë në dritë “njeriun e ri” në Krishtin. Ky dialog do të jetë me të vërtetë “i krishterë”, nëse i paraqet cilësitë e tij kryesore si “profeci” dhe “eskatologji”. Është lajmi i mirë, që çon drejt përtëritjes së mendimit dhe dëfton themelin e vërtetë të dinjitetit njerëzor, të lirisë dhe të përgjegjësisë për të ndërtuar një shoqëri më të mirë, të solidaritetit me të tjerët në Krishtin, i cili u bë solidar me ne. Një dialog që është fryt i varfërisë në shpirt dhe i frymëzuar nga dashuria, dhe në asnjë mënyrë nga krenaria apo arroganca.

Shën Pali hyri në dialog me dijetarët grekë në Areopag. Etërit Apologjistë në shekullin e dytë hynë në dialog me filozofinë e Platonit dhe të Filonit. Shën Alberti i Madh dhe Shën Tomë Akuini në shekullin XIII hynë në dialog me filozofinë e Aristotelit, i cili, në atë kohë, mbahej si një “anatemë”. Në këto pesëdhjetë vite të fundit kemi pasur shembujt e teologëve të famshëm si Karl Rahner, Eduard Shillebeeks (Eduard Schillebeeckx) dhe Johan Baptist Metz, që hynë në dialog me ekzistencializmin, fenomenalizmin, strukturalizmin, madje edhe me marksizmin.

Më duket se Kisha në Shqipëri mund të organizohet më shumë në fushën e kulturës: të jetë më e pranishme në “Areopag”, të hapë dhe të forcojë qendra kulturore në çdo dioqezë, si edhe në ato famulli që kanë një farë rëndësie strategjike ose kulturore.

Përveç kësaj, mund t'i përdorë më shumë mjetet e komunikimit. Është shenjë shumë pozitive se kemi shumë gazeta të botuara nga dioqezat. Ndoshta nevojiten më shumë shkrimet që i bëjnë apel klasës intelektuale dhe popullsisë tonë. Meshtarët e rinj shqiptarë na japin shumë shpresë: shumë prej tyre janë shumë të përgatitur për t'u përballur me botën e kulturës. Por, të mos i lejojmë të bëhen viktima të një “letargjie intelektuale”.

Së fundi, Kisha është “arsimtare”: ky është një mision shumë i vështirë, sidomos sot. Por, është një punë shumë urgjente. Të mos pushojmë, as të mos kemi turp, së shpalluri atë të vërtetë që na bën “njerëz të lirë” (Gjn 8, 32). Le të jemi një Kishë që flet më shumë për Krishtin sesa për shenjtërit e Krishtit. Madje, si ka thënë një prelat shumë i njohur në vitin 1994, le të jemi një Kishë që shpall më shumë Krishtin sesa vetveten. Ky prelat ishte Kardinali Josef Ratzinger! I terë populli i krishterë duhet të edukohet të kultivojë atë besim që kërkon ta shërbejë Zotin, dhe jo të shërbehet nga Zoti.

ZGJEDHJA E KISHËS PËR TË VARFRIT NË SHQIPËRI

(Ligjëratë për përgjegjësit dhe bashkëpunëtorët e Caritas-it Shqiptar, Tiranë, mars 2009)

Të gjithë ata që e njohin sadopak besimin e krishterë mund të vërejnë lehtë se, sipas Shkrimit të shenjtë apo Biblës, Hyji zbulohet në varfëri, në të varfrit dhe nëpërmjet të varfërve.

VARFËRIA DHE TË VARFRIT NË MENDIMIN BIBLIK

Në çdo shoqëri, të varfrit kanë qenë dhe ende janë ajo pjesë e njerëzimit që është më e pambrojtur, më e mënjanuar, dhe më e abuzuar. Një situatë e tillë është krejt në kundërshtim me atë dinjitet që gjendet brenda çdo njeriu. Tregimi mbi krijimin në Bibël na tregon se njeriu është krijuar në përngjasimin e Hyjit, e prandaj çdo njeri, pavarësisht nga gjendja e vet shoqërore, ka një dinjitet të pazëvendësueshëm, sepse mbart në vetvete imazhin e Hyjit. Për këtë arsye, në Librin e Fjalëve të Urta lexojmë: “Kush e përbuz skamnorin, poshtëron Krijuesin e tij” (17, 5); dhe: “Mos u dëfto i mujshëm me skamnorin, sepse është i varfër, as mos e ndrydh të papasurin në pleqëri, sepse vetë Zoti do ta marrë në dorë çështjen e tyre” (22, 22-23).

Prandaj, Bibla tregon një interes të veçantë për të varfrit. Hyji i mbështet. Dhe në Librat e Levitikut dhe të Ligjit të Përtërirë, në Besëlidhjen e Vjetër, lexojmë se Zoti, nëpërmjet Moisiut, i dha popullit shumë ligje rreth mirësjelljes ndaj të varfërve. Profetët i kanë mbrojtur të varfrit, dhe kanë parashikuar se Mesia do t’i ruajë të drejtat e tyre.

Amosi, mbrojtësi i madh i të varfërve dhe profeti i madh i drejtësisë shoqërore, i ka qortuar me fjalë shumë të forta ata që i shfrytëzonin të varfrit: “Dëgjoni këtë ju që e shtypni skamnorin, që shfrytëzoni nevojtarët e vendit, ju që thoni: ‘Kur po kalon më hëna e re, që të mund t’i shesim mallrat, edhe e shtuna e të mund të shesim grurë? Të zvogëlojmë masën e të shtojmë siklin, të përdorim peshore të rrejshme, për t’i blerë skamnorët me para, të vobektin me një palë këpucë, t’i shesim edhe të hedhat e grurit?’ Zoti përbetohet: “Askurrë s’do t’i harroj veprat e tyre!” (8, 4-7).

Megjithatë, siç përmendet edhe më lart, “Hyji zbulohet në varfëri, në të varfrit dhe nëpërmjet të varfërve”. Ashtu ka vepruar Zoti në Besëlidhjen e Vjetër. Ashtu ka vepruar edhe në Besëlidhjen e Re. Në Nazaret, për të cilin thuhej: “A mund të dalë gjë e mirë nga Nazareti?” (Gjn 1, 46), gjeti një vajzë të fejuar me një marangoz, dhe e zgjodhi që të bëhej nëna e shpëtimtarit, të cilit do t’i vihej emri ‘Jezus’. Jezusi, i parashikuar për të qenë ‘mbret’ dhe ‘shpëtimtar’, lindi jashtë vendit të tij, madje jashtë çdo shtëpie, në një shpellë në Betlehem. Më vonë, në vendin e vet, në Nazaret, e përbuznin, sepse ishte biri i një marangozi. Në jetën e tij, duke zbatuar misionin e tij publik, nuk kishte as ku ta mbështeste kryet. Vdiq sikur të ishte një kriminel, i gozhdur mbi një kryq. Në predikimin e tij tha se kishte ardhur për t’ua shpallur ungjillin të varfërve, madje tha se pikërisht kjo (domethënë shpallja e ungjillit të varfërve) ishte shenjë se me të vërtetë ishte Mesia shpëtimtar.

Mbretëria e Hyjit ishte tema qendrore e predikimit të tij. Asgjë s’ka vlerë në krahasim me Mbretërinë. Varfëria është një kusht thelbësor, pra është edhe lumturia e parë: “Lum skamnorët në shpirt, sepse e tyre është Mbretëria e Qiellit”.

VARFËRIA UNGJILLORE DHE VARFËRIA SOCIALE

Por, çfarë do të thotë kjo “*varfëri në shpirt*”? Kjo varfëri që Jezusi e vuri si kusht për të hyrë në Mbretërinë e Qiellit ka qenë keqkuptuar shumë nga Karl Marksi. Atëherë, është shumë e rëndësishme ta dallojmë “*varfërinë ungjillore*” dhe “*varfërinë sociale*”.

Çfarë është, pra, “*varfëria ungjillore*”, apo, si cilësohet nga Ungjilli i Mateut, “*varfëria në shpirt*”?

Së pari është dituri. Është ajo aftësi për të dalluar thesaret e vërteta. Kjo dituri përshkruhet qartë në shëmbëlltyrën e thesarit të fshehur në fushë: njeriu që gjen këtë thesar bëhet i gatshëm të shesë gjithçka që ka, për ta blerë atë fushë. I varfri në shpirt është mjaft i urtë për ta vlerësuar pasurinë e vërtetë, që është Mbretëria e Hyjit. Në krahasim me të, gjithçka ka vetëm vlerë relative.

Së dyti, varfëria ungjillore është shkëputje: i pasuri mund të bëhet shumë lehtësisht skllav i pasurisë. Krishti është dëftuar shumë i urtë kur foli për paranë si një mjet që mund të bëhet “zot”

për njeriun, dhe tha se “askush s’mund t’u shërbejë dy zotërinjve.... Nuk mund t’i shërbeni Hyjit dhe pasurisë”. Faktikisht, përvoja na tregon qartë se lakmia për t’u pasuruar mund të bëhet burimi i shumë të këqijve të tjera. Pse ekziston droga? Pse ekziston prostitucioni? Vetëm sepse ka njerëz që duan të pasurohen duke shpërndarë drogën, ose duke shitur trupin e tyre në prostitucion. Çdo gjë dhe çdokush përdoret ose manipulohet nga lakmuesi si mjet përfitimi: bota, të tjerët, edhe vetë Zoti! Tundimi për të grumbulluar pasuri është i madh ... dhe është e vështirë ta fusësh dorën në xhep për t’u dhuruar të tjerëve atë që ke fituar.... Varfëria “në shpirt” na kujton se Hyji është Zoti i të gjithëve. Për këtë arsye, në Besëlidhjen e Vjetër, fermeri ishte i detyruar që t’i flijonte Zotit frutat e para.

Së treti, varfëria ungjillore është liri për Mbretërinë e Qiellit. Pikërisht sepse e liron njeriun nga ajo lakmi që mund ta mbyllë zemrën për Zotin dhe për të afërmin. Pasuria dhe varfëria i interesojnë Jezusit vetëm për atë që mund të pengojnë apo nxisin hyrjen në Mbretërinë e Qiellit. Mund të ketë të pasur të mirë dhe të varfër të këqij. Dhe vetë Jezusi duket se kishte disa miq të pasur (si Lazri e Jozefi i Arimatesë). Varfëria ungjillore na bën të lirë nga lakmia dhe të lumtur duke përdorur dhuratat e Zotit. Ne jemi shërbëtorë, e duhet t’i përdorim këto dhurata për të shërbyer.

Atëherë, besoj se mund ta vëreni se në fakt kjo varfëri ‘në shpirt’ dallohet nga varfëria si gjendje sociale. Krishti dhe Krishterimi nuk e kanë miratuar varfërinë shoqërore. Në qoftë se Marksi do ta kishte lexuar me më shumë kujdes Ungjillin, ose Letrën e Shën Jakobit, ose shkrimet e Etërve të shenjtë (si, për shembull, Shën Gjon Gojartin), do të kishte bërë më shumë kujdes para se të kishte hedhur baltë mbi Krishterimin dhe ta kishte akuzuar besimin si opiumi i popullit.

Në shëmbëlltyrën e pasanikut dhe të Lazrit të varfër, Jezusi ka dënuar sjelljen e pasanikut që mbeti indiferent përpara Lazrit të varfër. Jezusi na ka paralajmëruar se në gjyqin e fundit do të na shpërblejë apo ndëshkojë duke u bazuar në ndershmërinë ndaj të uriturit, të eturit, të zhveshurit, etj.

Ndërsa Shën Jakobi i qorton të pasurit me këto fjalë: “Kujdes, tani ju, o pasanikë! ... Pasuria juaj u kalb dhe petkat tuaja i brejti tenja. ... Ja! Paga që iu hëngrët punëtorëve që ju korrën arat, bërtet; dhe ofshama e korrtarëve arriti në veshët e Zotërisë së ushtrive! Jetuat mbi tokë plot luks dhe u këndellët në ëndje të prujta, i ushqyet zemrat tuaja për ditën e therjes! E dënuat, e vratë të drejtin: ai nuk ju kundërshtoi” (Jak 5, 1-6). Dhe ishte Shën Gjon Gojarti që tha: “Ushqe atë që po vdes urie, sepse nëse nuk e ushqen, e vret”.

Varfëria ungjillore na fton të bashkëpunojmë për zbatimin e planeve të Zotit. Pra, ta dëgjojmë “britmën e të varfërve”: “Skamnorët i keni gjithmonë me ju”, ka thënë Jezusi. Varfëria në shoqëri është shenjë se plani i Zotit nuk po zbatohet; shenjë e një krize, fryti i padrejtësisë, egoizmit, krenarisë. Prandaj, asnjë njeri që e merr seriozisht Ungjillin e Krishtit nuk mund të mbetet indiferent përpara gjendjes së të varfërve.

DOKTRINA E KISHËS

Kur Jezusi tha: “Skamnorët i keni gjithmonë me vete” (Mt 26, 11), Ai i ngarkoi kështu nxënësit e tij, domethënë Kishën e tij, me detyrën e angazhimit të efektshëm për të varfrit. Nga vetë thirrja dhe natyra e saj, Kisha duhet të jetë jo vetëm mbështetësja, por edhe mbrojtësja e të varfërve.

Prandaj, në kryeveprën e Koncilit të dytë të Vatikanit, që është Kushtetuta Baritore mbi Kishën në Botën Bashkëkohore (*Gaudium et Spes*), Koncili e ka shprehur në shumë mënyra mendimin e Kishës në përkrahje të të varfërve dhe të të pambrojturve. Më lejoni të citoj tre tekste nga ky dokument.

Teksti i parë flet për të drejtat themelore që duhet të respektohen: “Njeriu do të ketë në dispozicion gjithçka që i nevojitet në jetën njerëzore siç është ushqimi, veshmbathja, e drejta për të zgjedhur lirisht thirrjen në jetë dhe për të formuar familje, e drejta për edukim, punë, për vlerësim të mirë dhe nderim, informime të ndryshme të nevojshme, e drejta e veprimit sipas ndërgjegjes, për të mbrojtur jetën private, si dhe e drejta për liri, kuptohet edhe në jetën fetare” (n. 26).

Teksti i dytë flet më shprehimisht mbi detyrën për të respektuar dinjitetin e njeriut dhe për t'u kujdesur për të varfrit: "Koncili thekson nderin e njeriut; gjithkush duhet ta njohë të afërmin, pa dallim, si 'vetveten e dytë', së pari duke pasur kujdes për jetën e tij dhe për mjetet e nevojshme për një jetë të denjë, që të mos jetë si ai pasaniku që nuk pati aspak kujdes për Lazrin e varfër. Posaçërisht, në ditët tona do t'i jemi afër, menjëherë dhe medoemos, çdo njeriu, dhe kur t'i jemi pranë, të jemi të dobishëm duke e ndihmuar atë" (n. 27).

Dhe në një tekst tjetër theksohet çka kishte mësuar më parë Papa Gjoni XXIII në Enciklikën *Mater et Magistra* mbi detyrat në nivelin ndërkombëtar: "Që të mund të plotësohen kërkesat e drejtësisë dhe të barazisë, duhet që sa më shpejt të hiqen pabarazitë e mëdha ekonomike, të cilat janë të lidhura me diskriminimin individual dhe shoqëror, që sot ekzistojnë dhe po rriten nga dita në ditë" (n. 66).

Por, të gjitha këto kërkojnë një kthim të zemrës që nuk mund të kryhet vetëm nëpërmjet ndonjë ideologjie politike. Sistemet politike mund t'i ndryshojnë strukturat, por jo zemrat. Vetëm besimi mund t'i ndryshojë zemrat.

Kur Malkolm Magërixh (Malcolm Muggeridge) e pa një ditë Nënë Terezën në Kalkutë duke larë plagët e të gërbulurve, i tha i çuditur: "S'do ta bëja diçka të tillë as për një milion dollarë". Ajo iu përgjigj: "As unë!" Po, ishte besimi i fortë i saj që e udhëhiqte. Dhe Papa Benedikti XVI, në Enciklikën *Deus Caritas Est*, thotë se "Bamirësia nuk është për Kishën një asistencë shoqërore, e cila do të mund t'u lihej edhe të tjerëve, por i përket natyrës së saj, është shprehje e vetë thelbit të saj, nga e cila nuk mund të heqë dorë" (n. 25).

SITUATA NË SHQIPËRI

Caritas-i hyri në Shqipëri pothuajse menjëherë pas rënies së komunizmit. U angazhua menjëherë në shumë mënyra për t'i ardhur në ndihmë popullsisë më në nevojë. Situata e Shqipërisë në fillimin e viteve '90 ka qenë e tmerrshme: një përqindje shumë e madhe e popullsisë jetonte në varfëri ekstreme, infrastruktura ishte shumë mbrapa (veçanërisht në fshatra: rrugët, spitalet, shkollat, etj).

Sot, situata në vend është përmirësuar shumë. Megjithatë, çdo përparim ka sjellë me vete edhe disa pasoja të padëshiruara. Për shembull, më kujtohet kur një njeri erdhi këtu në Shqipëri menjëherë pas rënies së komunizmit, dhe më tha: "Në Shqipëri nuk mund t'i drejtohesh një të pasuri dhe t'i thuash: 'Ndihmoje fqinjin tënd që është i varfër', sepse nuk ka të pasur". Sot, përkundrazi, shumë shqiptarë janë pasuruar shumë! Por, çfarë ka ndodhur? Është rritur shumë hendeku mes të pasurve dhe të varfërve, dhe shumica e atyre që dymbëdhjetë vjet më parë ishin të varfër, sot janë bërë edhe më të varfër. Kostoja e jetesës ka vazhduar të rritet, ndërsa pagat nuk janë rritur në mënyrë të përpjesëtueshme. Gjithashtu, papunësia është ende shumë e lartë.

Kur erdha në Shqipëri për herë të parë, për një vizitë të shkurtër, në vitin 1993, kam pyetur një profesor: "A ndjehet shumë këtu problemi i drogës?" M'u përgjigj: "Droga bëhet problem vetëm kur populli është i pasur dhe ka mundësi ta blejë atë. Pra, këtu nuk është problem fare". Por, a mund ta themi këtë gjë edhe sot? Sigurisht që jo!

Qeveria demokratike në vitet '90 kishte filluar tashmë procesin e privatizimit dhe qeveritë e mëvonshme ndoqën të njëjtën politikë. Ky proces e ka afruar më tepër Shqipërinë me Evropën Perëndimore, por kjo ka krijuar probleme të reja, mbi të gjitha për më të varfrit. Për shembull, shumë mjekë dhe mësues kanë kaluar në sektorin privat, duke lënë një zbrazëti në sektorin publik, i cili është sektori më afër të gjithëve, përfshirë të varfrit.

Kur kam kaluar për herë të parë Krishtlindjen në Shqipëri, m'u kujtua se si, në vendin tim, e qortonim aq shumë popullin tonë që të mos i kremtonte festat si viktima konsumizmi, dhe mendoja se në Shqipëri as që kishte nevojë të bëhej fjalë për konsumizëm: konsumi i tepërt as që ekzistonte në Shqipëri. Por, a mund të mendojmë ashtu sot? Sigurisht që jo! Si vendet e tjera ish-komuniste, e para gjë që mësoi nga Evropa Perëndimore është pikërisht konsumizmi.

Kapitalizmi demokratik dhe individualizmi dalin mbi çdo ideologji. Dhe këtë e kemi parë të vërtetohet edhe në Shqipëri. Pak a shumë, të gjithë jemi bërë viktima të kësaj mendësie, një mendësi që mendon vetëm për të sotmen, sigurisht jo pse është ndriçuar nga fjala e Jezusit: “Mos u shqetësoni për të nesërmen, se çfarë do të hani...”, por, sepse është tërhequr nga filozofia e Oracios: *Carpe diem* (Gëzoju të sotmes) dhe *Quid sit futurum cras, fuge quaerere* (Mos kërkoni çfarë do të bëhet me të nesërmen). Konsumizmi është si një ungjill i ri për njeriun e sotëm. Por, njeriu duhet të ungjillëzohet me fjalën e Krishtit, që na kujton se, ndërsa jemi duke ngrënë mirë në një restorant apo në shtëpi, afër nesh është ai i varfëri që quhet Lazër, që dëshiron “të ngihet me dromcat që bien nga tryeza” jonë!

Ende nuk dimë se cilat do të jenë pasojat e krizës financiare globale për popullin tonë shqiptar. Sigurisht se kjo krizë do të ketë pasojë edhe për vendin tonë. Faktikisht, statistikisht kanë dëftuar një rënie në import dhe eksport.

“Skamnorët i keni gjithmonë me ju”, na thotë Jezusi edhe sot. Dhe veçanërisht Kisha Katolike, por jo ekskluzivisht nëpërmjet *Caritas-it*, duhet ta dëgjojë britmën e të varfërve, britmën e atij të shkretë që quhet Lazër, i cili po kërkon pak dinjitet. Mund të jetë ai rom kundër të cilit ende ka shumë paragjykime, apo ajo grua që rrihet nga burri i saj, ose ai djalë i hedhur në mes të rrugës për të kërkuar pak lekë për të blerë një copë buke.... Kushdo që të jetë, fytyra e tij gjithmonë pasqyron fytyrën e Krishtit, i cili edhe sot thotë: “Isha uritur, e më dhatë të ha!”

DIMENSIONI SHOQËROR I DASHURISË

(Fjalim në Forumin mbi Shën Palin me rastin e Vitit të Shën Palit, Tiranë, maj 2009)

Duke jehuar fjalët e Ligjit të Përtërirë, Jezusi e shpalli urdhrin e dashurisë si “më i madhi dhe i pari urdhërim” (Mt 22, 37-39). Atëherë, dashuria duhet të drejtojë të gjithë veprimin e zemrës, shpirtit, dhe fuqisë së njeriut.

Teksti më i njohur i Shën Palit për dashurinë është në Letrën e parë drejtuar Korintianëve (1 Kor 13), që njihet edhe si “kënga e dashurisë”. Këtu, Pali shpall këtë revolucion të veprimit të krishterë duke dëftuar dashurinë vëllazërore si forcë krijuese, e veçantë, dhe e gjithmbarshme prapa çdo veprimi që ia vlen. Në kundërshtim me idetë gnostike rreth vlerës së urtisë, Shën Pali thekson se vetëm dashuria mund dhe duhet t’u japë veprave tona dimensionin dhe vlerën e krishterë.

CILËSITË E DASHURISË SË KRISHTERË

Në këtë tekst, pasi që e dëfton dashurinë si burimin për çdo apostullim, Shën Pali flet për cilësitë që e përkufizojnë dashurinë sipas marrëdhënieve të individit me të tjerët: “*Dashuria është zemërgjerë, është e dhimbshme, nuk ka smirë, nuk është mendjemadhe, nuk krenohet, nuk është e panjerëzishme, nuk kërkon interesin e vet, nuk hidhërohet, nuk e mban mend të keqen, nuk i kënaqet padrejtësisë, por i gëzohet të vërtetës. Arsyeton gjithçka, beson gjithçka, shpreson gjithçka, duron gjithçka*” (1 Kor 13, 4-7).

Jezusi kishte folur për urdhrin e dashurisë si një “urdhër të ri”, sepse është urdhër për të dashur njëri-tjetrin sipas modelit të dashurisë së tij për ne. Por, Shën Pali jep edhe një arsye tjetër se pse është një urdhër i ri: është një ligj jo më i gdhendur në gur dhe i imponuar nga jashtë, por i gdhendur në zemër dhe i bërë një dobi e brendshme. Prandaj, flet për fenë “*që vepron me dashuri*” (Gal 5, 5-6). Duke komentuar rreshti 8, 2 në Letrën drejtuar Romakëve: “Ligji i Shpirtit Shenjt që më jep jetën në Jezu Krishtin”, Shën Tomë Akuini (In Rom 8, 2) thotë se dashuria nuk është vetëm “ligji i dhënë nga Shpirti” (“*a Spiritu Sancto data*”), por edhe “ligji i Shpirtit” domethënë “që vetë Shpirti Shenjt kryen në ne” (“*quam Spiritus Sanctus facit in nobis*”).

Për Shën Palin, dashuria e krishterë nuk është thjesht filantropi apo dashuri njerëzore, por dashuri vëllazërore, që është e mundshme në saje të modelit të dashurisë së Krishtit: “*Duajeni njëri-tjetrin me dashuri vëllazërore! Prijeni njëri-tjetrin duke nderuar shokun më parë e më tepër!*” (Rom 12, 10). Në Letrën drejtuar Filemonit, një i krishterë i pasur që kishte një skllav me emër Onesim që i ishte arratisur, e nxit Filemonin që tani të pranojë Onesimin “*jo më si skllav, por më tepër se skllav: si vëlla të dashur*” (Flm 16). I frymëzuar nga këto fjalë, Shën Gregori i Nisës, në shekullin IV, e dënoi me vrull skllavërinë.

Në një tekst të Letra drejtuar Romakëve (12, 20-21), Shën Pali përshkruan një cilësi tjetër të dashurisë së krishterë: “*Nëse armiku yt është i uritur, jepi të hajë; nëse është i etur, jepi të pijë! Po bërë kështu, gaca të ndezura do të grumbullosh mbi kokën e tij! Mos lejo të të mundë e keqja, por ngadhënje mbi të keqen me vepra të mira*”. Shën Pali, patjetër, po përsërit mësimin e Krishtit mbi heroizmin e dashurisë së nxënësve të vet, që u tregohet edhe armiqve; por njëkohësisht ai i ka parasysh efektet konkrete të kësaj dashurie. “*Gaca të ndezura mbi kokën*” e armikut do të thotë se në këtë mënyrë e ke fituar armikun. Prandaj shton: “*ngadhënje mbi të keqen me vepra të mira*”.

Dashuria është përsosmëria e ligjit. “*I tërë ligji përmblihet në këtë urdhër: ‘Duaje të afërmin tënd porsivetveten!’*” (Gal 5, 14). Dhe Romakëve (13, 8-10) u thotë: “*Askujt të mos i keni tjetër detyrim, përveç detyrimit që ta doni njëri-tjetrin, sepse ai që e do tjetrin, e ka plotësuar ligjin. Sepse: ‘Mos bëj kurorëthyerje! Mos vrit! Mos vidh! Mos lakmo!’ e nëse ka edhe ndonjë tjetër urdhër, është i përfshirë në këto fjalë: ‘Duaje të afërmin tënd porsivetveten!’ Dashuria nuk i bën keq të afërmit. Dashuria, pra, është zbatimi i përsosur i ligjit*”.

DREJTËSIA DHE DASHURIA

I krishteri është i vetëdijshëm se dashuria përmban detyra ndaj shoqërisë. Në këtë kuptim, dashuria dëftohesh si drejtësi. (13, 7) Pali u thotë Romakëve: “*Jepni gjithkujt çka i përket: tatimtarit tatimin,*

doganierit doganën, atij që është për t'u druajtur drojën, atij që është për nderim nderimin". Duke komentuar këtë tekst, Shën Tomë Akuini vëren: "Ai që do dikë, lirisht dhe me kënaqësi i jep çka i duhet, madje edhe më shumë" (Contra Gentiles 3, 128). Në dëshmitë e Martirëve Shilitanë (*Acta Proconsularia*, në vitin 180), lexojmë se ata ishin qytetarë që u bindeshin ligjeve dhe paguanin tatimet; dhe këtë e thanë duke pasur parasysh fjalët e sipërpërmendura të Shën Palit. Speratusi, udhëheqësi i grupit, tha: "Nuk kam vjedhur, dhe i paguaj tatimet..." Dhe kur e pyetën: "Çfarë ke në qese?", ai përgjigjet: "Librat dhe letrat e Palit, një burrë i drejtë".

Sipas Shën Palit, e gjithë jeta e krishterë mund të përmblihet në fe që ndikon dashuri dhe shërbim ndaj të afërmit; por kjo dashuri dhe ky shërbim, nga ana e tyre, kërkojnë përmbushjen e drejtësisë. I krishteri jeton nën ndikimin e asaj lirie të brendshme që e thërret njeriun për t'u kthyer nga ndjenja e vetë-mjaftueshmërisë te besimi në Zotin, dhe nga shqetësimi për vetveten tek interesi i çiltër për të tjerët. Dashuria e krishterë ndaj të afërmit nuk mund të ndahet nga drejtësia, sepse dashuria nënkupton një kërkesë absolute për drejtësi. Me fjalë të tjera, kërkon që ta pranosh dinjitetin dhe të drejtat e tjetrit. Drejtësia e arrin përsosmërinë e vet vetëm në dashuri.

Përsëri i referohem Letrës drejtuar Romakëve (13, 8) ku apostulli thotë: "*Askujt të mos i kenë tjetër detyrim, përveç detyrimit që ta doni njëri-tjetrin*". Kështu, Shën Pali i afron njëri-tjetrit virtytet e dashurisë dhe të drejtësisë, në mënyrë që, nëse unë kam detyrë ta dua tjetrin, atëherë tjetri ka të drejtë për dashurinë time. Besoj se ka thënë mirë Pal Tijish (Paul Tillich): drejtësia është "forma në të cilën dhe nëpër të cilën dashuria kryen veprën e saj". Nëse pajtohemi me këtë parim, atëherë duhet të dalim në përfundimin se një shoqëri nuk duhet të kënaqet kurrë me nivelin e drejtësisë që ka arritur. Sepse dashuria është burimi i drejtësisë, por njëkohësisht është edhe synimi i saj.

DASHURIA SI NJËSIM

Mbarështimi pajtues i Krishtit përshkruhet nga Shën Pali si në dimensionin vertikal, ashtu edhe në atë horizontal. Teksti më i rëndësishëm në këtë kontekst mendoj se është në Letrën drejtuar Efesianëve (2, 14-16): "*Ai është paqja jonë, Ai që prej dy popujve bëri një, e përmbysi murin ndarës, domethënë armiqësinë, në trupin e vet. Ai e shfuqizoi ligjin e urdhërimeve me të gjitha rregulloret, me qëllim që prej dyve, paganëve e hebrenjve, të trajtonte në vetvete një njeri të ri, e duke vendosur paqen, të dy t'i pajtonte në një trup me Hyjin me anë të kryqit duke e asgjësuar në vetvete armiqësinë*". Të dyja këto dimensionet janë pandashmërisht të bashkuar. Këtu Shën Pali i referohet shprehimisht armiqësisë mes judenjve dhe paganëve.

Por, fjalët e tij kanë një domethënie më të thellë, siç mund ta kuptojmë nga dy tekste të tjera ku Shën Pali flet për "njeriun e ri": "*Ju të gjithë që jeni pagëzuar në Krishtin, me Krishtin jeni veshur. Nuk ka më: hebre – grek! Nuk ka më: skllav – i lirë! Nuk ka më: mashkull – femër! Të gjithë ju jeni NJË në Krishtin Jezus!*" (Gal 3, 27-28); "*Ju jeni veshur me njeriun e ri që përtërihet në njohurinë e drejtë në përngjasim të Krijuesit të vet. Aty nuk ka më: grek – hebre, rrethprerje – parrethprerje, barbar – skit, skllav – të lirë, por Krishti është gjithçka dhe në të gjithë*" (Kol 3, 27-28).

Është shumë e qartë ngjashmëria mes të dyja teksteve. Të dy përdorin metaforën *jeni veshur* si edhe të njëjtën listë të grupeve tradicionalisht armiqësore. Kjo ngjashmëri na lejon të arrijmë në përfundimin se *të jesh veshur me Krishtin* (Gal) ka të njëjtin kuptim si *të jesh veshur me njeriun e ri* (Kol). Ja pse Shën Pali thotë: "*Të gjithë ju jeni NJË në Krishtin Jezus!*" (Gal).

Prandaj, "njeriu i ri" ka nënkuptim social, dhe jo thjesht një domethënie individuale. Vetëm në saje të bashkimit me të tjerët, njeriu mund të jetë "në Krishtin". Ja pse gjetiu Shën Pali pohon: "*Asnjëri prej nesh nuk jeton për vete, dhe asnjëri nuk vdes për vete*" (Rom 14, 7). Që nga çasti kur i krishteri e merr seriozisht thirrjen e vet, ai duhet të interesohet për të tjerët. Duhet të pranojë fjalën e Shën Palit: "*Mbartni njëri-tjetrit barrën*" (Gal 6, 2), dhe duhet të thotë, bashkë me Shën Palin: "*Më mundon çdo ditë përkujdesja për të gjitha kishat. Kush është i dobët, e unë të mos bëhem i dobët? Kush shkandullohet, e unë të mos përvëlohem?*" (2 Kor 11, 28-29).

DASHURIA SI PËRGJEGJËSI DHE αἰσθησις (aisthesis)

Në Letrën e dytë drejtuar Korintianëve, me fjalë shumë mallëngjyese, Shën Pali i nxit Korintianët që t'u ndihmojnë Maqedonasve, që ishin në nevojë të madhe për ndihmë. Ai u kujton Korintianëve së pari shembullin e Jezus Krishtit, i cili *“edhe pse ishte i pasur, u bë i varfër për ju, që të bëheshit të pasur me varfërinë e tij”* (2 Kor 8, 9); pastaj i qorton: *“Kush mbjell me kursim, do të korrë pak, dhe kush mbjell me zemërgjerësi, do të korrë me begati”* (9, 6); dhe së fundi i nxit: *“Secili nga ju le të japë sa t'i dojë zemra, jo me keqardhje e as me detyrim, sepse Hyji e do atë që jep me gëzim”* (9, 7). Prandaj, ai që do me dashurinë e Krishtit, e ndjen përgjegjësinë për të tjerët. Nuk mund të jetë kurrë pasiv para nevojave të të tjerëve.

Por, edhe më interesant është një tekst tjetër në Letrën drejtuar Filipianëve (1, 9-11): *“Ja, për çka lutem: që dashuria juaj të shkojë duke u rritur përherë e më fort në njohuri e në **αἰσθησις** [që Filipaj e ka përkthyer *kuptim të plotë*, dhe Shoqëria Biblike Ndërkonfesionale e ka përkthyer *aftësi për të kuptuar*], që të mund të dalloni çka është më e mirë, që të jeni të pastër si dielli dhe pa farë të mete për ditën e Krishtit, plot me fryt drejtësie që vjen nëpër Jezus Krishtin – për lavdi e nder të Hyjit.”* Prandaj dashuria është themeli dhe parimi i etikës dhe të urtisë së krishterë.

Por, ky tekst ka një domethënie edhe më të thellë. I referohem fjalës *αἰσθησις*, që Shën Pali e përdor për ndjeshmërinë për nevojat e të tjerëve. Është fjala që në anglisht përkthehet *discernment* ose *insight* dhe në italisht *discernimento*. Në shqip zakonisht përkthehet *mprehtësi* ose *dallim*. Shën Pali këtu përdor një fjalë që në greqisht përdorej në gjuhën mjekësore, për të treguar një aftësi për të bërë një diagnozë të saktë. Të kesh *αἰσθησις* do të thotë të kesh këtë aftësi për të vlerësuar apo shqyrtuar një situatë. Dobia e një vlerësimi të tillë në një bashkësi është shumë e madhe. Prandaj, Shën Pali është lutur *“që dashuria juaj të rritet në mënyrë që të bëheni të urtë e kështu do të kuptoni të shqyrtoni çka është më e nevojshme dhe më e mirë për njëri-tjetrin”*. Sa më e madhe qoftë dashuria, aq më e madhe do të jetë mprehtësia për të vërejtur nevojat e të tjerëve.

Dashuria pra, sipas Shën Palit, është urti. Me fjalë të tjera, Shën Pali na mëson se mund të arrihet te një shoqëri e re duke ndjekur jo aq logjikën e arsyes, sesa logjikën e dashurisë. Shumë ideologji të ndryshme politike janë përpjekur t'i ndryshojnë strukturat e shoqërisë. Por, vetëm dashuria është ajo urti që mund t'i ndryshojë zemrat.

VITI PRIFTËROR: MEDITIM

(Ligjëratë për meshtarët me rastin e Vitit Priftëror, Shënkoll, qershor 2009)

PSE NJË “VIT PRIFTËROR”?

Qëllimi i këtij viti është shprehur në takimin e Papa Benediktit XVI me Kongregatën për Klerin (më 16 mars) me këto fjalë: “të favorizojmë këtë shtrirje pozitive të priftërinjve drejt përsosmërisë shpirtërore, nga e cila varet veçanërisht efektshmëria e shërbesës së tyre”.

Por, besoj se ka qenë edhe një arsye tjetër që e ka shtyrë Papën ta vendosë këtë vit: fakti që janë zbuluar shumë skandale të priftërinjve në këto vitet e fundit, veçanërisht nga viti 1992 (mjaft të përmendim çështjen e ipeshkvit Casey në Irlandë në vitin 1992 dhe atë të kardinalit Groër në Austri në vitin 1995, dhe shumë skandale pedofilie në Irlandë, Angli, Shtetet e Bashkuara...). Këto skandale kanë krijuar jo vetëm një krizë për besueshmërinë e Kishës (sidomos të priftërinjve), por edhe një krizë identiteti të vetë priftërinjtë.

Për këtë arsye, Kard. Hummes, në letrën e 3 prillit tha se do të jetë “një vit në të cilin rizbulojmë bukurinë dhe rëndësinë e priftërisë”, “rast për një kuptim më të thellë teologjik dhe shpirtëror” të priftërisë. Në një letër të shkruar më vonë, Hummes foli më qartë: “Është e vërtetë se disa priftërinj janë përfshirë nganjëherë në probleme të rënda dhe situata krimesh. E qartë që duhet të vazhdojnë hetimet mbi ta, të gjykohen siç e meritojnë dhe të ndëshkohen”.

Hapja dhe mbyllja e këtij viti përkon me festën e Zemrës së Krishtit, që para disa vitesh u caktua edhe si “Dita e shenjtërimit priftëror”. Por, ky vit kremtohet edhe me rastin e përvjetorit të 150-të të vdekjes së Shën Gjon Maria Vianney, që jo vetëm ishte bari model, por edhe një paradoks i hirit të Zotit. Një ditë, një prift e ka ngacmuar: “Pse Zoti ka zgjedhur një gomar si ti?” Gjon Maria iu përgjigj: “Samsoni vrau një mijë filistenj me një nofull gomari. Sa më shumë mund të bëjë Zoti me një gomar të tërë!” Gjon Maria Vianney na mëson që të mos besojmë në vetveten dhe në aftësitë tona, por në hirin e Zotit!

BESNIKËRIA E KRISHTIT DHE BESNIKËRIA E PRIFTIT

Pra titulli i vendosur nga Papa Benedikti XVI për këtë vit është: “Besnikëria e Krishtit dhe besnikëria e Priftit”.

Si e përshkruajmë besnikërinë e Krishtit? Së pari është gatishmëria e tij për të zbatuar besnikërisht misionin e tij, pa asnjë kompromis. Shën Pali e ka shprehur me këto fjalë: “Në Krishtin nuk kishte ‘po’ dhe ‘jo’, por vetëm ‘po’”. Jezusi, pra, nuk ka bërë asnjë kompromis: jeta e tij ishte vetëm “po” planit të Atit dhe misionit të vet.

Së dyti, është autenticiteti e tij. Në Ungjillin e Gjonit lexojmë se një ditë “farisenjtë dëgjuan se këto po pëshpëriteshin në popull për të e prandaj kryepriftërinjtë e farisenjtë dërguan rojtarët për ta kapur.... U kthyen, pra, rojtarët të kryepriftërinjtë e të farisenjtë dhe këta u thanë: ‘Pse nuk e sollët?’ Rojtarët përgjigjën: ‘Askurrë askush s’ka folur si ky njeri!’” Ndërsa në Ungjijtë sinoptikë lexojmë se “Fliste *me autoritet*, dhe jo si skribët e farisenjtë”. E pse? Sepse veprat e tij ishin krejt në përputhje me mësimin e tij. Asnjëri nuk mund të vërtetonte se ai kishte mëkatuar.

Dhe përballë besnikërisë së Krishtit jemi të nxitur të pyesim vetveten për besnikërinë tonë. Të gjithë kemi studiuar teologji, dhe kjo mund të na bëjë ekspertë për të justifikuar vetveten. Ndoshta jemi mësuar të bëjmë kompromis me celibatin tonë, të bëjmë kompromis me dimensionin soditës të jetës sonë. Ndoshta as nuk e kemi fare problem të harxhojmë shumë orë para televizorit ose në internet, duke braktisur detyrën tonë për t’u lutur.... Sa shumë priftërinj kanë harruar kur janë lutur me Liturgjinë e Orëve për herë të fundit, sa shumë të tjerë kanë harruar në cilin vit kanë bërë për herë të fundit ushtrime shpirtërore vjetore! Sa shumë mund të bëjnë një predikim shumë të bukur për alegorinë e hardhisë, por pa e bërë me të vërtetë përvojën e shermendit të bashkuar me hardhinë!

Tre foljet e para që kemi mësuar në çdo gjuhë janë sigurisht: *jam, kam dhe bëj*. Në këtë renditje. Sot, mendësia pragmatiste (mbas filozofisë së Karl Marksit dhe Visliam Xheimsit (Wissliam James)), e ka ndryshuar rendin në këtë mënyrë: *bëj, kam dhe jam*.

Skolastikët thoshin: *Agere sequitur esse (Veprimi e ndjek të qenurit)*. Por, sot ekzistencialistët thonë: *Esse sequitur agere (Të qenurit e ndjek veprimin)*. Kjo mund të ketë pasojë edhe në jetën tonë. Ja pse në jetën e shumë priftërinjve gjendet një zbrazëtirë e madhe... duan të japin, por nuk kanë ç'të japin!

Duhet ta kuptojmë se Zoti nuk na ka thirrur së pari për t'i shërbyer, por që Ai të na kapë neve, dhe të jetë kapur nga ne, siç është shprehur shumë mirë Shën Pali: “vrapoj që, në ndonjë mënyrë, të mund ta zë (Krishtin), sepse edhe vetë kam qenë zënë prej Krishtit” (Fil 3). Siç tha edhe Kard. Hummes: “Priftërinjtë janë të rëndësishëm, jo vetëm për atë që bëjnë, por edhe për atë që janë”. Madje duhet të themi (siç ka thënë edhe Papa Gjon Pali II në një fjalim për priftërinjtë dhe rregulltarët): “Priftërinjtë janë më të rëndësishëm për atë që janë, sesa për atë që bëjnë”.

Prifti që nuk jeton në përputhje me thirrjen e tij, domethënë nuk është besnik ndaj thirrjes së tij, jeton në kundërshtim me vetveten, dhe kështu as mund ta kuptojë vetveten, e as të tjerët nuk mund ta kuptojnë atë: kush është dhe çfarë është? Papa Gjon Pali II fliste shpeshherë për ndarjen (divorcin) mes fesë dhe jetës. A mos ndoshta jemi edhe ne viktimë të një divorci të tillë?

Jezusi, duke na thirrur, na “shikoi ëmbël” (Mk 10, 21). Përgjigja jonë është “po” dashurisë së Zotit që na ka thirrur. “Besnikëria e Krishtit, besnikëria e priftit” tregon, sipas Kard. Hummes, “përparësinë absolute të hirit dhe, njëkohësisht, lidhjen e domosdoshme të zemrës së asaj lirie që dashuron, duke kujtuar se, emri i dashurisë, në kohë, është ‘besnikëri’” (“*il primato assoluto della grazia, e, nel contempo, l'indispensabile cordiale adesione della liberta amante, memori che, il nome dell'amore, nel tempo, è 'fedelta'*”).

IDENTITETI I PRIFTËRISË SË KRISHTERE

Mbarështimi priftëror në Besëlidhjen e Re është një fenomen specifikisht i krishterë. Fjala *hiereus* përdoret nga Jezusi vetëm në shëmbëlltyrën e Samaritanit të mirë dhe kur u tha të gërbulurve: “shkoni te priftërinjtë”. Në tërë Besëlidhjen e Re, kjo fjalë përdoret ose në lidhje me Krishtin (Heb) ose në lidhje me tërë popullin e krishterë (1 Pjt).

Fjalët dhe konceptet që përdoren për priftërinë te paganët dhe në Besëlidhjen e Vjetër nuk ishin të përshtatshme për të treguar mbarështimin e krishterë. Priftëria e Besëlidhjes së Re nuk është vazhdimi i priftërisë së Besëlidhjes së Vjetër: është diçka krejt e re. Prandaj, Besëlidhja e Re përdor një terminologji të re: *episkopos* (rojë), *presbuteros* (plak, këshilltar), *hegoumenos*, *proistamenos*, *proestotes* (udhëheqës), *poimenes* (bari), *oikonomos* (udhëheqës i shtëpisë).

Kardinali Hummes tha se “ky vit do të jetë edhe një rast për një periudhë thellimi intensiv të identitetit priftëror”.

Por, gjatë shekujve janë paraqitur “fizionomi” apo perspektiva të ndryshme të priftërisë së krishterë. Besoj se mund t'i sintetizojmë në katër perspektiva.

A. Perspektiva Kulture: Prifti është njeriu që ofron flinë Eukaristike dhe administron sakramentet (ja origjina e fjalës “meshtar” për prift – që nuk është e saktë). Kjo ide u propozua nga shumë teologë pas Koncilit të Trentos. Por, ky interpretim injoron *munus propheticum* (mësues) dhe *munus regale* (bari). Dhe Koncili i dytë i Vatikani thotë shprehimisht se detyra e parë e priftit mbarështues është shërbimi i Fjalës.

B. Perspektiva Asketike: Prifti është njeriu i shuguruar për ta vazhduar misionin e Fjalës së Mishëruar: adhurim e shëlbim. Kjo perspektivë u propozua nga *École Française* e shekullit XVII (veçanërisht nga Charl de Kondren - Charles de Condren) – prifti si “njeriu i Zotit”. Por kjo perspektivë është më shumë një pikëpamje asketike sesa teologjike, shumë e përshtatshme për të përshkruar përshpirtërinë mbarështuese.

C. Perspektiva e Shenjës: Prifti është njeriu-shenjë i Krishtit Krye për shërbimin e Kishës. Kjo perspektivë u propozua nga Karl Rahner. Atëherë, prifti është përfaqësuesi i Krishtit Krye, për shërbimin e Popullit të Hyjit. Por, pyes unë, esenca e priftërisë gjendet pikërisht në faktin që është një “shenjë” e tillë, apo më mirë duhet të themi se ka diçka tjetër më themelore, në saje të së cilës bëhet një “shenjë” e tillë?

D. Perspektiva e Ndërmjetësimit: Prifti është njeriu-ndërmjetësues mes Hyjit dhe njerëzve, me një ndërmjetësi të dyfishtë: *ngritëse* (*ascendens*, sepse i çon drejt Zotit lutjet dhe aspiratat e popullit) dhe *zbritëse* (*descendens*, sepse i komunikon popullit horet e Zotit). Kjo perspektivë ka mbështetjen e Biblës dhe të Traditës teologjike katolike, veçanërisht të Shën Tomë Akuinit. Kjo ndërmjetësi përfshin *triplex munus*: profetik, priftëror, mbretëror, nëpërmjet shpalljes së Fjalës, mbarështimit të sakramenteve dhe udhëheqjes në dashuri. Pra, pjesëmarrës në mbarështimin e Krishtit. Por, kjo perspektivë nuk e cenon asesi ndërmjetësimin e Krishtit. Sepse, siç tha Koncili i dytë i Vatikanit (në Kap. 8, n. 62 i Kushtetutës *Lumen Gentium*), “sikurse në priftërinë e Krishtit marrin pjesë në mënyra të ndryshme edhe mbarështuesit dhe besimtarët, ... po ashtu edhe ndërmjetësia një dhe e vetme nuk e përjashton, por zgjon te krijesat bashkëpunime të ndryshme që rrjedhin nga një burim”.

RRJEDHOJA PËR JETËN SHPIRTËRORE TË PRIFTIT

a. Ndërmjetësia “ngritëse” vë më shumë në dukje dimensionin soditës (kontemplativ) të jetës së priftit. Iv Kongar (Yves Congar), në një shkrim mbi jetën priftërore, tha se lutja mendore duhet të jetë për priftin si oksigjeni apo fryma e tij. Majkëll Ramsi (Michael Ramsey), ish-arqipeshkvi anglikan i Kanterbërit (Canterbury), në librin e tij të bukur *Priests Today* (*Priftërinjtë sot*) (që përmbledh fjalimet e tij dhënë kandidatëve për priftërinë një ditë para shugurimit të tyre priftëror) tha se prifti është: a. mësuesi dhe predikuesi i Fjalës, b. mbarështuesi i pajtimit, c. njeriu i lutjes, d. njeriu i Eukaristisë. Të gjithë të krishterët janë njerëz lutjeje, por të jetë njeriu i lutjes është punë specifike e priftit.

Dhe në fakt për të tillë na mbajnë njerëzit. Dhe, pikërisht për këtë arsye, tregojnë besimin e tyre ndaj nesh kur na thonë: “Lutu për mua”.

b. Ndërmjetësia “zbritëse” thekson rolin mbarështues të priftit. Në Letrën drejtuar Hebrejve lexojmë: “Çdo kryeprift zgjidhet nga mesi i njerëzve, dhe vihet kryeprift për të mirën e njerëzve në marrëdhënien e tyre me Hyjin”. Vërtet, bëhet fjalë për priftërinjtë e Besëlidhjes së Vjetër, por janë domethënëse edhe për ne. Jemi shërbëtorët e popullit, të cilit i shërbejmë me gëzim. Dhe shumë dokumente pas Koncilit këmbëngulin dashurinë që prifti duhet ta tregojë ndaj të varfërve.

c. Të dyja dimensionet na kujtojnë dy virtyte për të cilat sot flitet shumë pak: *shpirtmadhësi* dhe *përvujtëri*. Me fjalë të tjera, jeta jonë duhet të jetë një luftë e vazhdueshme kundër mediokritetit dhe krenarisë, duke pasur parasysh fjalët e Shën Palit: “Gjithçka mundem (=shpirtmadhësi) me ndihmën e atij që më jep fuqi (=përvujtëri)” (Fil 4, 13 – shih edhe Fil 3, 8-9.12-14).

Kjo do të thotë: të jesh njëkohësisht i rritur dhe i mitur. Është e vështirë të rritesh, sepse kjo kërkon të luftosh çdo ditë për t’u rritur. Por, është më e vështirë të bëhesh i mitur, sepse kjo kërkon të mësosh të varesh nga dikush tjetër e të pranosh nga ai, për të thënë: “Jetoj, por jo më unë, në mua jeton Krishti” (Gal 2, 20).

Mëkati është dorëheqja e “të miturit” në ne: është përpjekja për t’u bërë të vetëmjaftueshëm. Ky ishte mëkati i Adamit dhe Evës: deshën të bëheshin të pavarur, dhe të bëheshin vetë kriteret e së mirës dhe së keqes.

Rruga e lumturisë është rruga e përvujtërisë, dhe kjo kërkon vetëmohimin. Dhe përvujtëria nuk është kompleksi i inferioritetit, që mund të jetë maskë për një krenari të fshehur.

d. Përgjegjësia jonë përpara popullit është e madhe! Njerëzit kanë të drejtë të shohin te ne një model feje, lutjeje, dashurie, përvujtërie. Ndoshta e kemi tepruar dhe kemi abuzuar me doktrinën e Trentos rreth efektshmërisë së sakramenteve “*ex opere operato*” dhe kemi harruar rolin e mbarështuesit të sakramenteve, “*opus operantis*”. Eduard Shillebeeks (Edward Schillebeeckx), në

librin e tij të famshëm *Christ the Sacrament of Encounter with God* (Krishti, Sakramenti i takimit me Zotin) ka folur për këtë rol, dhe tha: të mos habitemi se pse disa njerëz parapëlqejnë të shkojnë për rrëfim te një prift më shumë sesa te një tjetër, ose të shkojnë për një meshë të kremtuar nga një prift më shumë sesa nga një prift tjetër.

e. Thashë se Zoti nuk na ka thirrur së pari për t'i shërbyer, por që të na kapë neve, dhe të jetë kapur nga ne. Prifti është "i shuguruari", sipas modelit të Krishtit – në dimensionin vertikal dhe horizontal. Pra, shugurimi dhe misioni janë të ndërsjellët. Misioni ynë është gjithmonë në emrin e Krishtit. Pra, jeta jonë duhet të pasqyrojë jetën e Krishtit, i cili erdhi: (a) për ta kryer vullnetin e Atit (Gjn 4, 34; 5, 30; 6, 38), (b) për të shërbyer, jo për të qenë i shërbyer (Mt 20, 28; Mk 10, 45), (c) për të dhënë jetën e vet për delet (Gjn 10, 1-16).

Dhe dëshiroj ta mbyll me dy tekste të shkurtra nga *Pastores Gregis*, nn. 15 dhe 47:

"Para, se të jetë një transmetues i Fjalës, Ipeshkvi, së bashku me priftërinjtë e tij dhe si çdo besimtar, ashtu si vetë Kisha, duhet të jetë dëgjues i Fjalës".

"Ipeshkvi do të kërkojë gjithmonë të veprojë me priftërinjtë e tij si një atë dhe vëlla që i do, i dëgjon, i pranon, i korrigjon, i ngushëllon, që kërkon bashkëpunim dhe, për sa të jetë e mundur, angazhohet për mirëqenien e tyre njerëzore, shpirtërore, mbarështuese dhe ekonomike".

Gjithashtu, Papa Benedikti XVI, në fjalimin drejtuar ipeshkvijve (më 22 shtator 2009) ka thënë:

"Në veçanti, kujdesuni për priftërinjtë, bashkëpunëtorët e parë dhe të pazëvendësueshëm në mbarështim, dhe për të rinjtë. Qëndrojeni pranë me vëmendje priftërinjve. Mos i kurseni forcat që të vendosni në veprim të gjitha nismat, duke përfshirë edhe atë të një bashkimi jete konkrete të dhënë nga Koncili i dytë i Vatikanit, falë së cilës priftërinjtë të ndihmohen për t'u rritur në përkushtimin ndaj Krishtit dhe në besnikëri ndaj mbarështimit priftëror.

Kërkoni që të nxisni një priftëri të vërtetë vëllazërore që i ndihmon fitores mbi izolimin dhe vetminë, duke favorizuar kështu mbështetjen e njëri-tjetrit. Është e rëndësishme që të gjithë priftërinjtë ta ndjejnë praninë atërore dhe miqësinë e Ipeshkvit".

PRIFTI: NJERIU I ZOTIT PËR NJERËZIT

(Predikimi në shugurimin priftëror të vëllait Geoffrey Bugeja O.P., Durrës, shtator 2009)

Një shugurim priftëror është gjithmonë rast gëzimi për bashkësinë e krishterë, sepse prifti është njeriu i Zotit, i zgjedhur nga populli për popullin. Priftëria është një dhuratë, jo aq për vetë priftin, sesa për bashkësinë e krishterë.

Një shugurim priftëror është gjithashtu rast hiri për ne priftërinjtë, sepse është rast që na kujton dhuratën që vetë Hyji na e ka besuar pa qenë të denjë, dhe që ne duhet ta çmojmë me përgjegjësi dhe besnikëri të madhe.

Por, një shugurim priftëror është një metamorfozë në jetën e vetë kandidatit që shugurohet prift. Është vetëm fillimi i një aventure të re dhe të bukur, një aventurë dashurie që mund ta shndërrojë shoqërinë, ndërsa e bën Krishtin konkretisht të pranishëm në një botë e cila nuk mund të ndërtohet pa të, përveçse për shkatërrimin e vetvetes. Megjithatë, është vetëm me fe që prifti bëhet i aftë ta përjetojë këtë aventurë. Pa fe të ujitur me lutje, prifti nuk mund ta kuptojë as vetveten, e as të tjerët. Jeton në kundërshtim me vetveten, e ndoshta do të vijë çasti kur do të pendohet, sepse një ditë i është përgjigjur “po” ftesës që ka herë iu drejtua nga Jezusi i Nazaretit: “Më ndiq mua”.

Prandaj sot, i dashur vëlla Xhefri (Geoffrey), dua mbi të gjitha të të propozoj ftesën që po të drejtohet ty nga Zoti po në këtë çast, ndërsa po pranon Urdhrin e Shenjtë të priftërisë: është ftesë për të bërë akt besimi. Çfarë përfshin ky akt besimi?

AKT BESIMI NË THIRRJEN TËNDE

Së pari, është akt besimi në thirrjen tënde. Është shumë e rrallë që një prift të përjetojë një krizë besimi në ekzistencën e Hyjit. Është më e mundshme të përjetojë një krizë besimi në thirrjen e vet. Si Moisiu, që në një çast zhgënjimi i ankohet Zotit: “Pse e ngarkove mbi mua peshën e terë këtij populli?” (Num 11, 11). Por, shpejt vëren se ka gabuar, dhe vjen çasti kur i kthehet Zotit dhe i thotë: “O Zot Hyj, ti fillove t’ia dëftosh shërbëtorit tënd madhërinë tënde e dorën e fuqishme” (Lp 3, 24). Edhe Jeremia, në një çast mërziqjeje, i thotë Zotit: “Më ngashënjeve, o Zot, dhe unë lejova të ngashënjehem” (Jer 20, 7). Por, edhe ai vëren se gabon, dhe vazhdon: “Në zemrën time u ndez një zjarr i furishëm.... Me mua është Zoti si trimi i trimave” (20, 9.11).

Në Psalm kemi dëgjuar këto fjalë: “Dora ime gjithmonë do të jetë me të, dhe krahu im përherë do ta kërthënde... Besa ime dhe mëshira ime do të jenë me të.... Ai do të më thërrasë: ‘Ati im, Hyji im, Qeta e shpëtimit tim!’”.

Janë fjalë që frymëzojnë besim të plotë në Zotin, që është gjithmonë me ata që Ai thërret për një mision në emrin e tij. Dhe Hyji do që ti ta vendosësh këtë besim në të. Nuk ke qenë ti që e ke thirrur vetveten, as kam qenë unë apo ndonjë njeri tjetër. Vetë Zoti të ka thirrur. Dhe nëse ti beson se Hyji është Zoti i historisë tënde, atëherë beso se Ai është gjithmonë me ty. Dua vetëm të kujtoj fjalët e Jezusit, i cili në një çast, kur e ndjeu vetveten të braktisur dhe të pakuptuar, tha: “Ai që më dërgoi është me mua. Nuk më la vetëm, sepse unë gjithmonë bëj çka i pëlqen atij” (Gjn 8, 29).

AKT BESIMI NË MISIONIN TËND

Akti i besimit që Hyji pret prej teje në këtë çast është gjithashtu një akt besimi në misionin tënd. Me fjalë të tjera është akt besimi në qëllimet drejt të cilave duhet ta drejtosh jetën dhe punën tënde, dhe në angazhimin tënd si mbarështues pajtimi.

Pas pak kryhet në ty ai shndërrim i mahnitshëm që do të të bëjë mbarështues të veçantë të Krishtit. Fjala e Ungjillit që do të shpallesh, dhe hiri i sakramenteve të Krishtit që do të mbarështosh, duhet ta lirojnë njeriun nga egoizmi i vet personal dhe shoqëror, duke mbjellë farën e asaj drejtësie që është shenjë e dashurisë së Krishtit në mesin tonë. Ti, patjetër, duhet të jesh shenjë e asaj dashurie që është përsosmëria e ligjit.

Dhe kjo do të thotë së pari se ti duhet të bëhesh njeriu i të gjithëve, pa dalluar mes qytetarit dhe fshatarit, të varfrit dhe të pasurit, të bardhit dhe të ziut, të urtit dhe injorantit. Do të thotë, së dyti, se

duhet të bëhesh atë shpirtëror i atyre që i janë besuar kujdesit tënd. Familja jote nuk përfshin katër, pesë, gjashtë veta: do të jetë një familje shumë më e madhe. Celibati priftëror na hap për një atësi shpirtërore që nuk mund të krahasohet me asnjë formë tjetër dashurie. Dhe do të thotë, së treti, se do të bëhesh shërbëtor, dhe gëzohu për këtë. Ke shembullin e Marisë. Ka pranuar se është shërbëtorja e Zotit, dhe menjëherë u bë shërbëtorja e të tjerëve: ka shkuar si shërbëtoreshë në shtëpinë e Elizabetës dhe ka përcjellë një gëzim të madh në atë shtëpi.

Sa bukur ka folur i Lumi Jordan për atin tonë Shën Dominikun, kur thotë se ishte mik i të gjithëve! Dhe Gerard de Franchet, kur thotë se libri nga i cili Dominiku kishte mësuar më shumë ishte libri i dashurisë! Si Maria, ishte i aftë të përcjellë gëzim dhe buzëqeshje në rrethanat e tij. Të uroj që edhe ti të jesh vegël në duart e Zotit që, si njeri dashurie, t'ua përcjellësh gëzimin atyre që, në një botë aq të rehatshme, jetojnë në dëshpërim. Të uroj t'ua përcjellësh gjithmonë buzëqeshje atyre që rreth vetes nuk shohim përveçse fytyra të zemëruara.

Në Leximin e parë, Isaia foli për misionin e Shpëtimtarit. Në fillimin e mbarështimit të tij publik, Jezusi hyri në Sinagogën e Nazaretit dhe lexoi pikërisht këtë tekst të Isaisë: jam dërguar “t’u kumtoj të vobektëve Ungjillin, t’u shpall robërve çlirim, të verbërve dritën e syve, t’i lëshoj në liri të ndrydhurit, të shpall vitin e hirit të Zotit”. Pasi që e lexoi këtë tekst, Jezusi tha: “Sot shkoi në vend kjo pjesë e Shkrimit Shenjt që e dëgjuat me veshët tuaj.” Sikur të kishte thënë: “Ky është programi im, kjo është profecia që kryhet në mua dhe nëpër mua”. Ki parasysh, i dashur vëlla, se kjo profeci po zbatohet në ty sot. Sot, Zoti të thotë se ky duhet të jetë programi i jetës tënde. Të mos kesh asnjë program tjetër përveç këtij. Vetë Zoti ta ka përgatitur këtë program. Është programi i vetë Jezusit.

Në Leximin e dytë, Shën Pali na ka kujtuar se ne, që jemi bashkuar me Krishtin, jemi bërë krijesë e re. Ky është një mister i mrekullueshëm që është kryer në të gjithë të krishterët kur janë bashkuar me Krishtin. Por, Shën Pali foli gjithashtu për një mbarështim që i ishte besuar atij: mbarështimi i pajtimit. Edhe ky është një mister i mrekullueshëm. Ne priftërinjtë jemi mbarështuesit e pajtimit mes njeriut dhe Hyjit, dhe mes njeriut dhe njeriut. Sa duhet të ndihemi të përvuajtur para Zotit, kur vërejmë se Ai, i vetmi i shenjtë, na ka zgjedhur ne, mëkatarë, që të bëhemi vegla të këtij pajtimi!

AKT BESIMI NË OFERTËN TËNDE

Ka edhe një akt besimi tjetër që Jezusi pret prej teje sot. Është akti i besimit në ofertën tënde. Të kujtoj Ungjillin që sapo e kemi dëgjuar. Ky të frymëzon. Jezusi të thotë: “Nuk dua pasurinë që mund të kesh. Dua veten tënde, tërë qenien tënde. Sepse unë të zgjodha të jesh bari bashkë me mua. Unë jam bari i mirë që dhashë jetën time për delet e mia. Edhe ti duhet të japësh vetveten, jetën tënde, për mua dhe për delet që do të t’i besoj ty”.

Besoj se nuk ka asnjë fjalë tjetër me të cilën po abuzohet sot më shumë sesa fjala “dashuri”. Shpërdorimin e seksit guxojmë ta quajmë “dashuri”, edhe kur është thyerje e besnikërisë bashkëshortore. Egoizmin e quajmë “dashuri”, edhe kur shkel të drejtat e të tjerëve. Argëtimin pa kontroll e quajmë “dashuri”, edhe kur është krejt në kundërshtim me çdo parim moral.

Jezusi na ka mësuar se çfarë është dashuria kur na tha se kokrra e grurit duhet të vdesë, që të japë fryt. Nuk mund të ketë asnjë dashuri të vërtetë pa përvojën e vdekjes dhe pa përvujtëri. Mos lejo kurrë që dikush nga grigja e besuar ty të ketë frikë të të afrohet ty. Mos lejo kurrë që qëndrimi yt të të bëjë të paafte për t’i njohur delet e tua dhe t’i thërrasësh me emër. Mos lejo kurrë që, për ndonjë arsye, për fajin tënd, delet të rrëmbehen prej dorës sate dhe të bëhen viktima të ujkut.

I dashur vëlla Xhefri (Geoffrey), sigurisht nuk do ta harrosh kurrë këtë ditë. Por, dua që të kujtosh edhe dy hollësi që lidhen me këtë ditë. Kujtohu se po shugurohesh prift në këtë vit, 2009, kur po kremtojmë “vitin priftëror”. Dhe kujtohu se po shugurohesh prift në këtë ditë, 5 shtator, kur po kremtojmë festën e së Lumes Terezë, bijë e këtij vendi fisnik, Shqipërisë.

Duke kujtuar se po shugurohesh prift në vitin priftëror, duhet të kujtosh gjithmonë se je shermend që mund të japësh fryt vetëm për aq sa je i bashkuar me Hardhinë, që është Jezusi. Po jetojmë në një

shoqëri ku gjithçka matet nga efektshmëria, nga sa prodhon. Por, “çfarë je” është më e rëndësishme sesa “çfarë bën”, Zoti i të korrave i paraprin të korrat e Zotit, dhe nuk mund të ndihesh i sigurt në botën e apostullimit nëse nuk ndihesh mirë në shkretëtirë me Zotin. Lutja jote e përditshme le të jetë oksigjeni për jetën tënde, si ka thënë teologu i famshëm dominikan Iv Kongar (Yves Congar).

Dhe duke kujtuar se po shugurohesh prift në festën e së Lumes Terezë, kujto gjithmonë porosinë e këtyre fjalëve, nga një fjalim që ajo u drejtoi priftërinjve: “Celibati priftëror krijon në ju një zbrazëturë, që ju lejon ta pranoni dhuratën më të mahnitshme që vetëm Jezusi mund t’jua japë: dhurata e dashurisë hyjnore.... Hyji nuk mund ta mbushë atë që gati është mbushur. Mund të mbushë vetëm atë që është ende e zbrazët.... Sa më shumë lëmë zbrazëturë brenda nesh, aq më shumë bëjmë vend për dhuratën hyjnore.... Shikoni Zojën Mari: edhe ajo, para se të bëhej ‘hirplote’, e mbushur me Jezusin, i duhej ta përjetonte këtë zbrazëturë”.

Çdo herë që do të kremtosh meshë te motrat Misionaret e Dashurisë, duke u veshur për meshë, do të shohësh fjalët e Nënë Terezës: “Prifti i Hyjit, kremtoje këtë meshë sikur të ishte mesha jote e parë, mesha jote e fundit, mesha jote e vetme”. Pak fjalë, por plot urti!

Në çdo meshë do të lutesh: “Na prano, o Zot, të përvuajtur në shpirt e të penduar në zemër”. Përvujtëria jote duhet të të bëjë gjithmonë mirënjohës ndaj Hyjit që të zgjodhi. Ti e di, më mirë se unë, se sa shumë të ka bërë Zoti të kalosh nëpër rrugë të çuditshme derisa ke arritur deri këtu.

Dhe së fundi, sigurisht, po shpreh ndjenjat e dioqezës sonë dhe të provincës dominikane malteze kur të them: Faleminderit për bujarinë që i ke dëftuar Zotit dhe misionit dominikan maltez kur, pikërisht para dhjetë vjetësh, kur ishe ende i ri, njëzetvjeçar, dhe menjëherë pasi që kishe bërë kushtet e para në Urdhrin Dominikan, ke pranuar të bashkohesh me ne si misionar dominikan në këtë vend. Ishte kohë e vështirë, por nuk ke pasur frikë. Dhe me të njëjtën kurajë dhe me të njëjtin besim në Zotin e historisë përballë të ardhmen tënde. Të uroj: lejo që entuziazmi që ndjen ti në këto ditë të mbetet gjithmonë në zemrën tënde dhe të të mbajë gjithmonë të ri në shpirt.

PRIFTI: NJERIU I ZOTIT PËR POPULLIN NJË REFLEKTIM TEOLGJIK DHE SHPIRTËROR

(Ligjëratë për priftërinjtë e dioqezës së Tiranës, në tetor 2009)

Besoj se është e dobishme, për të kuptuar më mirë veçantinë e priftërisë së krishterë, të filloj me një reflektim të shkurtër mbi priftërinë pagane dhe atë të Besëlidhjes së Vjetër. Në këtë mënyrë do të jemi më të aftë të shohim se në çfarë kuptimi priftëria e krishterë dallohet nga priftëria pagane dhe ajo e Besëlidhjes së Vjetër, dhe në çfarë mënyre kjo e fundit, është në vazhdim me priftërinë e Besëlidhjes së Re.

Priftëria pagane dhe priftëria e Besëlidhjes së Vjetër

Sociologjia e religjionit (sipas Emil Durkheim (Emile Durkheim), që mund të quhet ati i kësaj shkence) e ka përkufizuar religjionin institucional si përmasa “hyjnore” (*sacra apo divina*) e jetës së bashkësisë, domethënë dimensionin e jetës që përfshin flitë, lutjen, dhe normat fetare dhe morale. Besimi i krishterë është patjetër më shumë se kaq.

Prandaj, kur flasim për priftërinjtë paganë duhet të kemi parasysh faktin se religjioni pagan ishte veçanërisht për zbatimin e kultit. Prifti është ai që kryen ritet kultuale në emrin e popullit. Por, edhe në këtë aspekt të kufizuar konsiderohet si ndërmjetës midis qiellit dhe tokës, mes Perëndisë dhe popullit.

Padyshim, në religjionin hebraik, priftëria ishte shumë më religjioze sesa ajo pagane. Madje ishte një nga tiparet që e dallonte besimin hebraik nga ai pagan. Megjithatë, na duhet të dallojmë tre faza kryesore në historinë e priftërisë te populli i Besëlidhjes së Vjetër.

Faza e parë përfshin periudhën nga Moisiu deri te Davidi. Në këtë periudhë, prifti ishte ai që merrej ekskluzivisht me kultin. Me gjithë këtë, “*i shuguruari*” është jo aq prifti sesa mbreti. Davidi, për shembull, ushtronte detyra që më vonë ishin krejt të rezervuara për priftin (p. sh. flijonte, bekonte popullin, etj).

Faza e dytë është periudha nga Salomoni deri te reforma “deuteronomike”. Me ndërtimin e tempullit, prifti u bë mbarështuesi i vendit të shenjtë. Megjithatë, figura e priftit ishte ende e pacaktuar. Dikush bëhej prift me emërimin e tij nga autoriteti i shenjtërores; dhe mandati ishte për një kohë të caktuar nga autoriteti, dhe jo i përhershëm. Sepse para mërgimit nuk ekzistonte lysterja priftërore, që e “shndërronte” dikë në një prift të përhershëm.

Në fazën e tretë, pas reformës në sja të Ligjit të Përtërirë, priftëria në Izrael mori një fizionomi të re: prifti u bë “personi i shenjtë” *par excellence*, krejtësisht i kushtuar Zotit. Kështu ka lindur një teologji e priftërisë. Në ndarjen e tokës së premtuar, Levitët nuk marrin asnjë pjesë: vetë Zoti është trashëgimi i tyre.

Prifti zgjidhej ndër anëtarët e familjes priftërore, dhe duhet të kishte atë “shenjtëri” që i përshtatej. Hynte në shërbimin priftëror nëpërmjet një shugurimi të veçantë (Lev 8, 1 – 9, 24) që i jepte jo vetëm të drejtat rituale, por edhe një lloj jetese të re, një gjendje të përhershme përkushtimi ndaj Zotit, deri në vdekje. Vetëm prifti mund ta bekonte popullin (më parë, mbreti), dhe vetëm ai mund të ofronte fli në shenjtërore (më parë, mbreti), dhe vetëm ai mund të hynte në atë pjesë të Shenjtërores që quhej “Shenjtëri i Shenjtërve”.

Priftëria në Besëlidhjen e Re

Mbarështimi në Besëlidhjen e Re është një ndër dukuritë specifike të krishtera. Pra, përdoret edhe një fjalor i ndryshëm, që tregon detyrë apo shërbim. Vetë Jezusi e ka dalluar shumë qartë autoritetin në bashkësinë e tij: cilësia e këtij autoriteti është *shërbimi*: “Ata që mbahen për sundues të popujve, i sundojnë me ashpërsi dhe qeveritarët e tyre ushtrojnë mbi ta pushtetin e vet. Kështu veç, nuk duhet të jetë ndër ju. Përkundrazi, kushdo prej jush që do të jetë më i madh, le të bëhet shërbëtori juaj, dhe ai që prej jush do të jetë i pari, le të bëhet skllavi i të gjithëve” (Mk 10, 42-44).

Terminologjia që përdoret tregon këtë detyrë dhe shërbim: *episkopos* (rojë), *presbyteros* (i vjetër, këshilltar), *diakonos* (shërbëtor), *hegoumenos*, *proistamenos*, *proestotes* (udhëheqës), *poimenes* (bari), *oikonomos* (udhëheqës shtëpie).

Ne vetë ndoshta shpeshherë kemi thënë, ose kemi dëgjuar të tjerët të thonë, se Jezusi e ka themeluar sakramentin e Urdhrit të Shenjtë në Darkën e Fundit, kur, pasi kishte themeluar sakramentin e Eukaristisë së Shenjtë, u tha apostujve: “Bëjeni këtë në përkujtimin tim”. Me të vërtetë, për asnjë sakrament nuk mund të përcaktojmë asnjë çast të veçantë për të thënë: “Në këtë rast Jezusi ka themeluar sakramentin e ...”, me përjashtimin të Eukaristisë së Shenjtë. Po, në Darkën e Fundit Jezusi u dha apostujve autoritetin më të rëndësishëm, të kremtonin Eukaristinë e Shenjtë.

Por, nëse duam të kuptojmë domethënien e “shërbesës” si sakrament, duhet të fillojmë me caktimin dhe misionin e të “dymbëdhjetëve” (që quhen edhe “apostuj”). Zgjedhja e tyre përmendet nga të tre ungjilltarët sinoptikë; dhe është me të vërtetë një “*zgjedhje*”: “i thirri ata që deshë vetë” (Mk 3, 13). Rëndësia e kësaj zgjedhjeje tregohet nga fakti se, para se të thërriste apostujt, Jezusi e kaloi natën në lutje (Lk 6, 12). Ishte një lutje që përfshinte edhe mua dhe ty, vëllai im në priftëri! Jezusi është lutur për ne, ashtu si është lutur edhe në ashtuquajturën “lutja priftërore”, para agonisë së tij.

Emri “apostull” pa dyshim u është dhënë të dymbëdhjetëve sepse ishin “të dërguar” për një mision hyjnor. Fjala “apostolos” në greqishten biblike përkon me fjalën “shaliah”, që do të thotë “i dërguari”. Prandaj, apostujt ishin, në radhë të parë, *të dërguarit nga Jezusi*, ashtu si edhe ai vetë ishte dërguar nga Ati, me pushtetin e Shpirtit Shenjt. Ata që pranojnë apostujt, pranojnë vetë Jezusin. Prandaj, ata shpallin Ungjillin në emrin e tij, përmbushin shenjat mesianike që bënte edhe ai, e ai do të jetë me ta deri në fund të botës dhe do të veprojë bashkë me ta.

Të dymbëdhjetët duhej të ishin *si Jezusi*. Ai u dha një përgatitje të veçantë, dhe ndau me ta misionin e tij mesianik. Sikurse Jezusi, duhej që ata të shpallnin Lajmin e Mirë, të shërbenin, të bëheshin barinj të popullit, madje edhe të vuanin për shkak të së vërtetës.

Misioni i tyre u jep edhe *një autoritet të veçantë* (gjithmonë në kuptim shërbimi): për të kremtuar darkën e shenjtë, për të falur mëkatet, për të pagëzuar dhe për të predikuar.

Veprat e Apostujve dhe Letrat flasin për apostujt që pagëzojnë, japin Shpirtin Shenjt, udhëheqin jetën e lutjes dhe kremtimet e Eukaristisë, si edhe jetën morale të besimtarëve, gjithmonë në emrin dhe pushtetin e Zotit Jezus.

Apostujt ishin të bindur që kishin të drejtë të caktonin bashkëpunëtorë në shërbesën e tyre. Kështu “presbyteri” bashkohen me apostujt në shërbesë, madje edhe marrin pjesë, bashkë me apostujt, në Koncilin e Jerusalemit, dhe udhëheqin kishat vendase të themeluara nga apostujt.

Bashkëpunëtorët e apostujve caktoheshin me një rit të veçantë: me vendosjen e duarve, të bashkuar me një lutje, për dhënien e Shpirtit Shenjt dhe për një hir të veçantë të Hyjit (Vap 6, 6; 14, 23; 1 Tim 4, 14; 2 Tim 1, 6; 5, 22).

Hiri i Sakramentit të Priftërisë

Hiri (*res sacramenti*) i sakramentit të Urdhrit të Shenjtë është, natyrisht, hiri i nevojshëm që dikush të bëhet mbarështues. Këmbëngulja që është bërë në të kaluarën mbi efektshmërinë e sakramenteve *ex opere operato* ka dhënë përshtypjen se ky hir jepet njëherë e përgjithmonë, në ritin e shugurimit. Por, mbarështimi i shenjtë është një gjendje e përhershme, dhe duhet të themi se hiri i sakramentit të Urdhrit, më shumë se një hir që jepet me ritin e shugurimit, është hiri, apo ndihma, e dobishme për këtë gjendje mbarështuese (apo shërbëtare). Me ritin e shugurimit, ai njeri ka hyrë në një marrëdhënie të re me Krishtin dhe me Kishën. Prandaj, hiri i sakramentit të Urdhrit është hir për një situatë të re. Nuk dua të them se hiri i sakramentit përbëhet nga kjo situatë e re, por them se ky hir janë ndihmat hyjnore të nevojshme që mbarështuesi ta jetojë besnikërisht këtë situatë të re.

Hiri i Zoti nuk është magji, por një orientim dhe ofertë, që njeriu duhet t’i pranojë në mënyrë të lirë dhe personale. Atëherë, hiri i Urdhrit të shenjtë është orientimi i jetës së mbarështuesit, që të kryejë misionin e tij në përputhje me thirrjen hyjnore që ai ka pranuar. Është një hir që e lidh me Krishtin

Kryeprift në mënyrë që të mund të ushtrojë mes njerëzve veprën shëlbuese të Krishtit. Për këtë arsye është gjithashtu hir që e lidh më shumë me vëllezërit e tij besimtarë, që edhe vetë marrin pjesë në priftërinë e Krishtit në saje të pagëzimit të tyre. Priftëria mbarështuese është në shërbim të priftërisë së përgjithshme të besimtarëve.

Dhe këtu kemi themelet për përshpirtërinë priftërore. Shugurimi i mbarështuesit të shenjtë ka si qëllim misionin e tij. Është në zbatimin e misionit që shugurimi priftëror bëhet i gjallë dhe aktual. Shugurimi dhe misioni, edhe kur flasim për Krishtin, edhe kur flasim për mbarështuesin e Krishtit, janë të ndërlidhur. Shikoni Jezusin në Sinagogën e Nazaretit, se si i ka përshkruar edhe shugurimin edhe misionin e tij, duke cituar Isainë profet: “Shpirti i Zotit është mbi mua sepse Ai më shuguroi! Ai më dërgoi t’u kumtoj të vobektëve Ungjillin, t’u shpall robërve çlirimin, të verbërve dritën e syve; t’i lëshoj në liri të ndrydhurit, të shpall vitin e hirit të Zotit” (Lk 4, 18-19). Por, të mos harrojmë një fjalë tjetër të Jezusit, shumë të rëndësishme, në lutjen e tij priftërore: “Sikurse ti më dërgove në botë, po ashtu edhe unë i dërgova në botë. Për ta unë e kushtoj vetveten [fjala origjinale: *shenjtëroj vetveten*], që edhe ata të jenë të shenjtëruar në të vërtetën” (Gjn 17, 18-19). Të dyja këto tekste kanë një rëndësi për ne, sepse mund të mendojmë se jemi shuguruar priftërinj *për të bërë një punë*. Duhet të bëjmë një punë, patjetër, por një punë të veçantë: të shenjtërojmë popullin e Zotit. Por *nemo dat quod non habet!* Vetë Biri i Hyjit i mishëruar tha: “*shenjtëroj vetveten që edhe ata të jenë të shenjtëruar në të vërtetën*”.

Duke përdorur fjalën “sakrament” në kuptimin e saj më të gjerë teologjik, domethënë si “shenjë e dukshme e diçkaje të shenjtë dhe të padukshme”, ju ftoj që të gjithë ne ta pyesim vetveten e të japim përgjigje çiltërsisht: Ne, që kemi pranuar sakramentin e Urdhrit të Shenjtë, a jemi vetë, në personin tonë, sakramenti i Krishtit? Fjalët tona, a janë sakramentore? Sjellja jonë, a është sakramentore? Marrëdhëniet tona me të tjerët, a janë sakramentore? Bile vetë veshjet tona, a janë të tilla? Është e vërtetë: *non è l'abito che fa il monaco*. Megjithatë, në vitet e formimit fillestar, eprori ynë na thoshte gjithmonë: “Sjellja e jashtme tregon çfarë ke brenda”. Dhe vetë Jezusi na tha: “Çdo pemë e mirë, jep fryte të mira, kurse çdo pemë e keqe jep fryte të këqija” (Mt 7, 17). Besimtarët tanë, a e shohin Krishtin në ne kur ne jemi të ftuar për një drekë, ose jemi duke vizituar një shkollë, një të sëmurë në spital, të burgosurit, etj.?

Luigji XIV i Francës një ditë i tha ipeshkvit Zhan Baptist Masijon (Jean Baptiste Massillon): “Kam dëgjuar shumë predikatarë në këtë kapelë, dhe gjithmonë jam kënaqur me ta; por çdo herë që të kam dëgjuar ty, kam mbetur i pakënaqur me vetveten”. Dhe Papa Benedikti XVI, në një bisedë me klerin e Romës, ka thënë: “Të rinjtë duhet ta ndjejnë se nuk themi fjalë që nuk i kemi jetuar vetë më parë, por flasim sepse kemi gjetur dhe kërkojmë të gjejmë çdo ditë të vërtetën si e vërteta për jetën time. Vetëm nëse jemi në këtë ecje, nëse kërkojmë ta njësojmë vetveten tonë me këtë jetë e ta njësojmë jetën tonë me atë të Zotit, atëherë edhe fjalët do të mund të jenë të besueshme dhe të kenë brenda një logjikë të dukshme dhe bindëse”.

Jemi mbarështuesit e Krishtit. Pas ngjalljes së tij, Jezusi i ngarkoi apostujt me këtë mision: “Sikurse më dërgoi mua Ati, ashtu unë po ju dërgoj ju.” (Gjn 20, 21). Apostujt morën nga Jezusi të njëjtin mision që Ai kishte pranuar prej Atit, dhe apostujt ua kanë komunikuar këtë mision pasardhësve të tyre. Atëherë, prifti është i zgjedhuri dhe i dërguari nga Jezusi, për t’u komunikuar njerëzve frytin e shëlbimit. Në zbatimin e mbarështimit të tij, ai nuk shpall vetveten ose doktrinën e tij, as vepron në emrin e tij, por në emrin e Krishtit. Në këtë kuptim, çdo prift është “vikar i Krishtit”.

Kjo kërkon që prifti të ushqejë të njëjtat qëllime, dëshira dhe sjellje të Jezu Krishtit, madje edhe duke u bërë viktimë si Jezusi dhe bashkë me Jezusin. Priftëria e Jezusit është përkryer veçanërisht kur ai, mbi kryq, u bë viktimë për ne. Gjithashtu, priftëria jonë bëhet e përkryer kur jemi të gatshëm të vdesim në veten tonë, të bindur se dhuratat që kemi pranuar prej Zotit nuk janë për përfitimin ose për mburrjen tonë, por për t’u shërbyer të tjerëve; kur kuptojmë se edhe vetë koha që kemi në dispozicionin tonë, nuk është për tekat tona, por për ta përdorur në përputhje me thirrjen tonë: duke biseduar me Zotin, duke pajtuar njerëzit me Zotin, duke kërkuar delen e humbur. Nuk jemi punëtorë të mbrojtur nga sindikata që të mos punojmë më shumë se 8 orë në ditë, 5 ditë në javë. Një skemë e

tillë është e panjohur në jetën e priftit. Dhe kthimet më të vështira, Jezusi i ka bërë kur ishte shumë i lodhur.... te pusi i Jakobit në Samari, ose kur ishte mbi kryq....

Të ushqejmë të njëjtat qëllime, dëshira dhe sjellje të Jezu Krishtit, i cili erdhi për të zbatuar jo vullnetin e vet, por vullnetin e Atit (Gjn 4, 34); erdhi jo për të qenë i shërbyer, por për të shërbyer (Mk 10, 45), erdhi për të dhënë jetën e vet për delet e veta (Gjn 10, 45). Profeti Ezekiel dhe Shën Augustini (në predikimin e tij të famshëm mbi barinjët), me fjalë shumë të forta, qortojnë ata barinj që kullosin vetveten më shumë sesa delet. Dhe dhembshuria e Jezusit na mëson të qajmë sikurse ai ka qarë.

Jemi ambasadorët e Krishtit. Asnjë ambasador nuk flet në emrin e vet, por në emrin e atij që e zgjedhi për ta përfaqësuar. As ne nuk flasim në emrin tonë, por në emrin e Krishtit. Jemi ndërmjetës për popullin, si Abrahami dhe Moisiu. Populli e di mirë këtë rol tonin, dhe është për këtë arsye që na thonë shpeshherë: “Lutu për mua!” Jemi ambasadorët e Zotit para popullit; jemi ndërmjetësit e popullit para Zotit.

Viti priftëror është një ftesë dhe një sfidë, që, pasi të kemi reflektuar seriozisht mbi identitetin dhe rolin tonë, me përvujtëri ta falënderojmë Zotin që na ka zgjedhur, edhe pse jemi vegla të dobëta dhe të padenjë, dhe atëherë të kërkojmë prej tij hirit e dobishme që të mund t'i japim formë jetës sonë sipas modelit të Bariut të mirë.

KOMENTE MBI KAPITULLIN E PARË TË ENCIKLIKËS *CARITAS IN VERITATE*

(Fjalim në Simpoziumin mbi Enciklikën *Caritas in Veritate*, Tiranë, në mars 2010)

Titulli i kapitullit të parë të Enciklikës është: “Porosia e Enciklikës *Populorum Progressio*”. Referime rreth kësaj Enciklike gjenden në terë dokumentin *Caritas in Veritate*, duke filluar nga hyrja, ku Papa Benedikti XVI ka pohuar se *Populorum Progressio* “meriton të konsiderohet si *Rerum Novarum* i epokës bashkëkohore” (n. 8). Madje, në hyrje, Papa Benedikti XVI bën, ndër të tjera, dy referime shumë të rëndësishme për *Populorum Progressio*, që pastaj do t’i rimarrë në Kapitullin I. Referimi i parë është kur thotë se Papa Pali VI, në *Populorum Progressio*, “ka pohuar se lajmi i Krishtit është faktori i parë dhe kryesor i zhvillimit” (po aty). I dyti është referimi për fjalët e së njëjtës Enciklike, d.m.th. se flitet për një “zhvillim të të gjithë njeriut dhe të të gjithë njerëzve” (po aty).

Më lejoni këtu t’ju kujtoj se titulli i Enciklikës së Papa Benediktit është: “Rreth zhvillimit të tërësishëm njerëzor në të Vërtetë dhe në Dashuri”. Dhe besoj se duhet theksuar, në këtë titull, mbiemri *i tërësishëm*. Duke lexuar Enciklikën, le ta kemi gjithmonë parasysh këtë fjalë dhe koncept, sepse Papa Benedikti XVI, me shumë këmbëngulje, paraqet zhvillimin *e tërësishëm* si veçori të doktrinës shoqërore të Kishës.

PIKA MË SPIKATËSE E KAPITULLIT I

Nuk dëshiroj të përsëris çka thuhet në Kapitull I, as të bëj një sintezë të tij: tani e kemi Enciklikën në gjuhën shqipe, dhe të gjithë mund ta lexoni vetë atë. Por, dua t’u referohem tre pikave që spikasën në këtë kapitull, dhe të bëj disa vëzhgime personale.

Në n. 11, Papa Benedikti XVI thotë se Papa Pali VI, në *Populorum Progressio*, na ka komunikuar dy të vërteta të mëdha. “E para është se mbarë Kisha, në të gjithë qenien dhe veprimin e saj, kur kumton, kremton dhe vepron në dashuri, është e prirë që të nxisë zhvillimin e tërësishëm të njeriut.... E dyta është se zhvillimi i përnjëmendtë i njeriut i përket në mënyrë njësore tërësisë së personit në çdo përmasë të tij”.

Këto dy të vërteta, në fakt, mund të themi se janë themeli i krejt Enciklikës. Por ka edhe një pikë tjetër në Kapitullin I që ndikon në të gjithë Enciklikën. Duke iu referuar përsëri Enciklikës *Populorum Progressio*, Papa Benedikti XVI thotë se zhvillimi është një *thirrje*, madje një *thirrje* hyjnore (n. 16). Dhe këtu përmend fjalët e Papa Palit VI: “Në planin e Hyjit, çdo njeri është i thirrur për një zhvillim, sepse çdo jetë është thirrje”. Dhe ky këndvështrim i zhvillimit hedh një dritë shumë të madhe dhe të rëndësishme mbi dinjitetin e njeriut dhe misionin e tij në botë.

Këto, sipas meje, janë tre pikat kryesore të Kapitullit I të Enciklikës *Caritas in Veritate*: (1) misioni i Kishës përfshin angazhimin për zhvillimin e popujve, (2) zhvillimi autentik duhet të jetë i tërësishëm (*integral*), (3) ky zhvillim është një thirrje nga Zoti, dhe bashkëpunim me Zotin. Atëherë, dëshiroj të bëj disa komente të shkurtra mbi këto pika.

MISIONI I KISHËS DHE ANGAZHIM PËR ZHVILLIMIN E POPUJVE

Një dokument tjetër i Papa Palit VI, që citohet në këtë kapitull, është Nxitja Apostolike *Evangelii Nuntiandi*. Tema e këtij dokumenti (i vitit 1975) është ungjillëzimi. Por, në këtë dokument, Papa Pali VI thotë se “ungjillëzimi nuk do të ishte i plotë nëse nuk do të kishte parasysh thirrjen e ndërsjellë, që i bëjnë vazhdimisht njëri-tjetrit Ungjilli dhe jeta konkrete, personale dhe shoqërore e njeriut”; dhe “mes ungjillëzimit dhe nxitjes njerëzore – zhvillimit, lirit – në të vërtetë ka disa lidhje të thella” (cituar në *Caritas in Veritate* n. 15). Sepse, vazhdon Papa Benedikti XVI, “dëshmia e dashurisë së Krishtit nëpërmjet veprave të drejtësisë, paqes dhe zhvillimit bën pjesë në ungjillëzim” (po aty).

Dhe në fakt, që nga fillimi, që nga epoka apostolike, Kisha ka qenë shumë e vetëdijshme për këtë mision. Letra e Jakobit është një kod drejtësie, që i bën jehonë porosisë shoqërore të profetit Amos. Mund të përmendet gjithashtu një shkrimtar i madh i shekullit IV, Shën Gjon Gojarti.

Është shumë e njohur shprehja e Papa Gjon Palit II: “Nëse e do paqen, angazhohu për drejtësi”. Sepse paqja që Kisha shpall dhe kërkon nuk është inerci, nuk është as pranimi i verbër i rendit ekzistues, sidomos kur ky e përdor njeriun si mjet për kultin e shtetit. Nuk është gjithmonë shenjë pozitive kur Kisha ka marrëdhënie të mira me qeverinë e një kombi. Shprehja “Kisha të mos ndërhyjë në politikë” është e vërtetë në kuptimin se politika është *relativisht* autonome. Mësimi dhe misioni i Krishtit nuk është i lidhur me asnjë ideologji politike; ashtu pra as mësimi dhe misioni i Kishës. Por, ajo shprehje është e pavërtetë kur interpretohet në kuptimin që Kisha duhet të mbetet e paanshme në çështjet shoqërore. Kur Jezusi tha: “Jepni Cezarit çka i përket Cezarit, dhe jepni Hyjit çka i përket Hyjit”, i dha Kishës lirinë e plotë për ta zhvilluar misionin e saj pikërisht sepse e ndau nga autoriteti politik. Është detyrë e Kishës të denoncojë mëkatin shoqëror: padrejtësinë, diskriminimin, korrupsionin dhe çdo situatë që sjell injorancë, uri, papunësi, etj.

ZHVILLIMI AUTENTIK DUHET TË JETË I TËRËSISHËM

Besoj se kjo pikë ka një domethënie të veçantë për mendësinë bashkëkohore. Kjo e fundit, në fakt, e ka katandisur zhvillimin në numra dhe në teknikë. Kriteri për të vlerësuar një njeri apo një shoqëri është numri, sasia. Shikoni, për shembull, *Index of Human Development* (Indeksi i Zhvillimit Njerëzor), i cili mban si kritere përparimi të një shoqërie: jetëgjatësinë (= sa vite jetë, d.m.th. moshë mesatare e vdekjes), alfabetizmin (= sa vite shkollë, d.m.th. numri mesatar i viteve të shkollimit), dhe produktin *per capita* (= sa fiton çdo njeri). Natyrisht, sipas këtyre kritereve, vendet më të zhvilluara janë ato perëndimore, më të pasura... pa folur për vlerat morale (ose, siç e quan Robert Bellah, “ekologjinë morale”), sikurse janë besnikëria, solidariteti, dashuria, ose për vlerat negative si korrupsioni, kriminaliteti, vetëvrasja, droga, abuzimet seksuale, etj.

Zhak-Iv Kosto (Jacques-Yves Cousteau) bëri këtë vërejtje: “Pse flasim për efektshmëri? Për t’u mburrur për pasurinë e një të pestës së popullsisë dhe për varfërinë e katër të pestës së njerëzve të tjerë? Flasim për efektshmëri për ta shtuar papunësinë, për të krijuar milionat e të varfërve dhe të të braktisurve në vendet e pasura, për të harxhuar pasuri në vendet tona, të cilat mungojnë në vende të tjera? Flasim për efektshmëri për t’u paraqitur të rinjve një ideal të vetëm: të bëhen të pasur? Në qoftë se ekonomia e tregut të lirë nuk kontrollohet rreptësisht dhe nuk i nënshtrohet një sistemi të ri të vlerave morale, do të bëhet aq mizore, saqë do të vrasë me më shumë egërsi se ligji i xhunglës, të cilin ne vetë e kishim dënuar”.

Për sa i përket teknologjisë, Papa Benedikti XVI (*Caritas in Veritate* n. 14), përsëri duke iu referuar Enciklikës *Populorum Progressio*, thotë: “Papa Pali VI kishte bërë thirrje për të pasur kujdes prej ideologjisë teknokratike, veçanërisht të rrënjës sot, duke qenë i vetëdijshëm për rrezikun e madh të besimit të krejt procesit të zhvillimit vetëm teknikës, sepse në këtë mënyrë do të mbetesh pa orientim”.

Dëshiroj vetëm të përmend edhe dy aspekte të kulturës së sotme që, sipas mendimit tim, pengojnë zhvillimin e tërësishëm të njeriut. Së pari, përkufizimi i njeriut në epokën moderne dhe post-moderne. Njeriu, i përkufizuar, në filozofinë e Platonit dhe të Aristotelit, si qenie e arsyeshme dhe shoqërore dhe, në filozofinë e Augustinit dhe të Tomë Akuitit, si qenie morale dhe fetare, në kulturën moderne u përkufizua si qenie prodhuese dhe, në kulturën pas-moderne, si qenie zbavitëse dhe konsumiste. Në këtë mënyrë, ndoshta as që e vërejmë se njeriu po bëhet mjet: nëse duhet të prodhojë, le të konsumojë, dhe nëse konsumon, duhet të prodhojë.

Së dyti, dua të përmend gjithashtu të ashtuquajturën *light culture* (kultura e lehtë). Debatet e studentëve universitarë janë zëvendësuar nga diskotekat, dhe *chairperson* (*kryesuesi*) i debateve është zëvendësuar nga *disk-jockey* (*di-xhej*). Modelet e jetës nuk janë më shenjtërit ose heronjtë që kanë thurur historinë tonë, por janë Xuxi, Madonna, Michael Jackson, *Big Brother* – janë më shumë idhuj sesa modele.

Lexojmë në *Caritas in Veritate* (n. 18): “Në garën mes këndvështrimeve të ndryshme të njeriut që propozohen në shoqërinë e sotme edhe më shumë sesa në atë të Papa Palit VI, këndvështrimi i krishterë ka veçantinë ta pohojë dhe ta arsyetojë vlerën e pakushtëzuar të personit njerëzor, si dhe kuptimin e rritjes së tij”.

Në fakt, besimi i krishterë tregon në mënyrë shumë të veçantë dinjitetin e njeriut. Ne besojmë se njeriu është krijuar në përngjasimin e Hyjit. Por, përveç kësaj besojmë në Birin e Hyjit i cili u bë njeri si ne: Jezu Krishti. Hyji, jo vetëm ka hyrë në historinë njerëzore, por nga çasti kur Biri i Hyjit u mishërua, u bë njeri si ne, me të drejtë mund të themi se vetë Hyji u bë histori. Jo vetëm, por misteri i mishërimit u bë themeli i vëllazërisë sonë të re, në mënyrë që të mund të shohim fytyrën e Krishtit në fytyrën e atij që vjen të lypë te ne, si tha ai vetë: “çkado që bëtë me njërin prej këtyre vëllezërve të mi më të vegjël, e bëtë për mua”. Me të drejtë, Papa Benedikti XVI vëren se “këndvështrimi i krishterë ka veçantinë ta pohojë dhe të arsyetojë vlerën e pakushtëzuar të personit njerëzor, si dhe kuptimin e rritjes së tij” (n. 18).

ZHVILLIMI SI THIRRJE NGA ZOTI DHE BASHKËPUNIM ME ZOTIN

Së fundi, Papa Benedikti XVI e paraqet zhvillimin e tërësishëm të njeriut si një thirrje prej Zotit. Së pari, ai tërheq vëmendjen tonë për një fakt historik: “Përgjatë historisë, shpesh është menduar se krijimi i institucioneve ishte i mjaftueshëm për t’i garantuar njerëzimit përmbushjen e të drejtës për zhvillim. Mjerisht u është dhënë një besim i tepruar këtyre institucioneve, a thua se ato mund ta arrijnë objektivin e dëshiruar në mënyrë automatike” (n. 11). Besoj se nuk ka nevojë ta komentoj këtë vërejtje: është fakt se, veçanërisht pas Luftës II Botërore, janë krijuar shumë institucione dhe janë hartuar shumë karta apo kode që rreshtojnë të drejtat e njeriut, të grave, të fëmijëve, të të mërguarve, etj. Por, a mund të themi se, në saje të këtyre kartave, shoqëria u bë më njerëzore? Politika mund t’i ndryshojë strukturat, por vetëm besimi mund t’i ndryshojë zemrat. Prandaj, Papa Benedikti XVI vijon: “Zhvillimi i tërësishëm njerëzor është para së gjithash thirrje, dhe prandaj, sjell me vete një marrje përsipër të përgjegjësive nga ana e të gjithëve” (po aty).

Pak më përpara, në të njëjtën kapitull, Papa Benedikti XVI thotë: “Thirrja e krishterë në zhvillim ndihmon që të ndiqet nxitja e të gjithë njerëzve dhe e krejt njeriut” (n. 18). Këto fjalë duhet të na ndihmojnë të rivlerësojmë dinjitetin e punës, atëherë edhe të zhvillimit të tërësishëm njerëzor. Shpeshherë, fjalët e Zanafillës, kur Zoti i thotë njeriut, pas rënies: “Me djersë të ballit do ta hash bukën” (3, 19) kanë qenë keqinterpretuar, kinse puna është pasojë e mëkatit, një ndëshkim për mëkatin, dhe harrojmë se, para rënies, vetë Zoti e kishte bekuar njeriun duke i thënë: “Sundoje tokën” (1, 28) – natyrisht, me punë. Dhe harrojmë fjalët e Jezusit: “Ati im punon deri më sot”. Prandaj, puna, dhe atëherë zhvillimi i tërësishëm njerëzor, është bashkëpunim me Hyjin krijues. Sepse, Zoti na ka dhuruar gurin, por nuk na ka dhënë shtëpitë; na ka dhuruar drurin, por nuk na ka dhënë karriget.

Nuk dua të lë pa përmendur edhe dy citime nga *Populorum Progressio*, të cituara nga Papa Benedikti XVI. Kur ai thotë se asnjë strukturë nuk mund ta garantojë zhvillimin e tërësishëm njerëzor, i referohet kësaj shprehjeje të Papa Palit VI: “mesianizmat e mbushur me premtime, por fabrikues të iluzioneve” (n. 17). Sa shumë ideologji politike janë paraqitur gjatë shekujve, që janë dukur si një eskatologji tokësore (ose, në shprehjen e Papa Palit VI, “mesianizëm”), por s’kanë qenë veçse iluzione!

Dhe kur flet për zhvillimin e tërësishëm njerëzor si thirrje, Papa Benedikti XVI citon ato fjalë shumë domethënëse të Papa Palit VI: “Nuk ka njerëzim të vërtetë nëse ai nuk është i hapur ndaj Absolutes” (n. 16). Më lejoni t’ju kujtoj këtu edhe një fjalë tjetër nga *Populorum Progressio*: Papa Pali VI, duke iu referuar fjalëve të teologut të njohur Henri de Lubac, thotë: “Pa dyshim njeriu mund ta organizojë tokën pa Hyjin, por ‘në fund, pa Hyjin ai nuk mund ta organizojë veçse kundër njeriut. Humanizmi ekskluziv është një humanizëm çnjerëzor” (*Populorum Progressio* n. 42).

Dua të mbaroj me vërejtjen e Papa Benediktit XVI afër fundit të Kapitullit I, përsëri duke iu referuar Enciklikës *Populorum Progressio*: shkaku kryesor i nënzhvillimit është “mungesa e vëllazërisë mes njerëzve dhe mes popujve” (n. 19). Thashë se politika mund t’i ndryshojë strukturat, por vetëm besimi mund t’i ndryshojë zemrat. Politika mund të angazhohet për drejtësi, por vetëm besimi mund të krijojë vëllazëri.